

วารสารมนุษยวิชาการ

JOURNAL OF ACADEMIC HUMANITIES

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2569) Vol. 3 No. 2 (April-June 2026)

ISSN: 3088-2400 (Online)

พัฒนาสร้างสรรค์ บริการวิชาการแก่สังคม

ISSN: 3088-2400 (Online)

วารสารมนุษยวิชาการ

JOURNAL OF ACADEMIC HUMANITIES

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2569)

Vol. 3 No. 2 (April-June 2026)

วัตถุประสงค์ (Aims and Scope)

วารสารมนุษยวิชาการเป็นวารสารบริการวิชาการแก่สังคม ภายใต้การบริหารจัดการของ ศูนย์มนุษยวิชาการทางศาสนา วัตถุประสงค์ของศูนย์ฯ ประกอบด้วย 1) เพื่อให้บริการความรู้เกี่ยวกับ ศาสนพิธีกรรมแก่สังคม 2) เพื่อประกอบพิธีวัฒนธรรมความเชื่อโบราณด้านฤกษ์พิธี/การสู่ขวัญ 3) เพื่อเผยแพร่ องค์ความรู้มานุษยวิทยาด้านบทความทางวิชาการ

สำหรับการจัดทำวารสารวิชาการ ทางศูนย์ฯ ได้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อเผยแพร่ผลงานทาง วิชาการและองค์ความรู้ด้านการวิจัยของคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต/นักศึกษาของมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงาน ทั่วไป 2) เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การเรียนการสอนและผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต/นักศึกษาของมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานทั่วไป 3) เพื่อสร้างความร่วมมือด้านวิชาการระหว่างบุคลากร หน่วยงานของภาครัฐและเอกชน

ขอบเขตเนื้อหาที่วารสารเปิดรับ ได้แก่ 1) ด้านพุทธศาสนาและปรัชญา 2) ด้านรัฐศาสตร์และรัฐ ประศาสนศาสตร์ 3) ด้านศึกษาศาสตร์ รวมถึงสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาในรูปแบบการปกปิดชื่อผู้ประเมินและผู้เขียน (Double-blind Peer Review) อย่างน้อย 3 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษโดยรับ พิจารณาต้นฉบับของนักวิจัย นักวิชาการ นักเขียน ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงนักวิจัย นักวิชาการและนักเขียนอิสระทั่วไป

วารสารได้กำหนดตีพิมพ์ปีละ 4 ฉบับ (ราย 3 เดือน) ดังนี้

ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม

ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน

ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน

ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม

ทั้งนี้ ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากกองบรรณาธิการหรือ ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ ในวารสารอย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องตามหลักเกณฑ์ที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นในบทความวารสารมนุษยวิชาการ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารมนุษยวิชาการ

ที่ปรึกษา (Advisors)

พระเทพเมธีวชิรดิลก, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
พระอุดมวชิรมณี, ดร.	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูสุภัทรสีลโสภณ (สายัณห์ เปมสีโล), ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตมหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.หอมหวล บัวระพา	นักวิชาการอิสระ
รศ. ดร.สุวิญ รักษ์ตย์	บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน	บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ. ดร.สุวิทย์ ภาณุจारी	วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์
ผศ. ดร.บรรจบ ปิยะมัตย์	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

บรรณาธิการบริหาร (Editor-in-Chief)

อาจารย์ ดร.กฤตสุชิน พลเสน	บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
---------------------------	---

รองบรรณาธิการบริหาร (Associate Editor-in-Chief)

อาจารย์ ดร. สุรัชย์ พุดชู	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
---------------------------	--

หัวหน้ากองบรรณาธิการ (Chief Editorial Board Member)

อาจารย์ ดร.สิริพร ครองชีพ	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
---------------------------	--

กองบรรณาธิการ (Editorial Board Members)

พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ, ผศ. ดร.	บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
--	---

พระครูศรีวีรคุณสุนทร, ผศ. ดร.	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาบุญสุข สุทธิธำณ, ผศ.	คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาสันต์ วสันโต	วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ
รศ. ดร.ประเวศ อินทองปาน	ข้าราชการบำนาญ
รศ. ดร.ธีรวิทย์ ภิญโญณัฐกานต์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
	วิทยาเขตนครราชสีมา
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.ประยงค์ จันทร์แดง	คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์
	มหาวิทยาลัยพะเยา
รศ. ดร.อำพล บุตดาสาร	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
รศ. ดร.วินิจ ผาเจริญ	วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
รศ. ดร.วีระ เลิศสมพร	คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์
	มหาวิทยาลัยพะเยา
ผศ. ดร.สมบุรณ์ วัฒนะ	วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ. ดร.ประทีป พิษทองกลาง	คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์
	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
ผศ. ดร.มนตรี หลินภู	คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร
ผศ. ดร.เกษญา ผาทอง	คณะสังคมศาสตร์
	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ. ดร.ธีรวัฒน์ แสงแก้ว	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ผศ. ดร.สยาม ราชวัตร	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ. ดร.แจ่มจันทร์ ณ กาฬสินธุ์	คณะศึกษาศาสตร์และนวัตกรรมการศึกษา
	มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์
ผศ. ดร.สุณี เวชประสิทธิ์	คณะพยาบาลศาสตร์เกื้อการุณย์
	มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
ผศ.เกรียงศักดิ์ สานะกัง	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ
	วิทยาเขตสมุทรสาคร
พ.ต.ท.หญิง ดร.ปิยะนุช ศรีสรานุกรม	คณะสังคมศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ
อาจารย์ ดร.นิตยา ค้อไผ่	คณะศึกษาศาสตร์และนวัตกรรมการศึกษา
	มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

อาจารย์ ดร.พันธุ์รัช ศรีทิพันธ์ คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Lim Hui Ling, Ph.D. Independent Scholar, Singapore

กองจัดการวารสาร (Managers)

นายอุบล ครองชีพ ผู้จัดการ

พระมหาวสันต์ วสนโต นักออกแบบ

นางสาววรรดา ยะชะระ นักบัญชี

ร.ต.อ.หญิง เบส ขวลิตปรีชา นิติกร

ร.ต.อ.พุฒิพงษ์ พงศ์ประภาอำไพ นิติกร

เจ้าของ (Owner)

ศูนย์มนุษยวิทยาการทางศาสนา

เลขที่ 257 หมู่ที่ 4 ตำบลทุ่งฝาย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง 52000

โทร. 08 7192 5857, 08 5714 3458, 09 2795 9626

E-mail: journaljah@gmail.com

ถ้อยแถลงบรรณาธิการ

วารสารมนุษยวิทยาฉบับนี้เป็นปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2569) ของศูนย์มนุษยวิทยาการทางศาสนา ซึ่งประกอบด้วยบทความวิชาการ 6 เรื่อง ได้แก่ 1) **ต้นพระศรีมหาโพธิ์: ศูนย์รวมใจของชาวพุทธในจังหวัดปราจีนบุรี** เขียนโดย พระมหานิติ ธิธรรมโม บทความนี้มุ่งศึกษาความหมาย ความสำคัญและบทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะศูนย์รวมใจของชาวพุทธในจังหวัดปราจีนบุรี ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นพฤษชาติที่พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพศรัทธา เป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาและเป็นสัญลักษณ์ของปัญญาและการตื่นรู้ ในจังหวัดปราจีนบุรีที่มีต้นพระศรีมหาโพธิ์ประจำอยู่ที่วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ ตำบลโคกปึก อำเภอสรีมโหสถ ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทางจิตใจและพิธีกรรมของชุมชน

2) **การเสริมสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์อย่างยั่งยืน** เขียนโดย พระประเสริฐ ปภาโส พระบุญเสริม จันทสโร และธนรัฐ สะอาดเอี่ยม การสร้างพุทธศาสนสถานในพระพุทธศาสนามีรากฐานมาจากการสร้างที่พักอาศัยเพื่อเอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ก่อนจะพัฒนาบทบาทหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชน มิใช่เพียงสถานที่ประกอบศาสนพิธีเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาและสร้างความสามัคคี

3) **คลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน** เขียนโดย วิญญู เกาถาวงษ์ และพระณัฐวุฒิ พันทะลี คลองสิบสี่เป็นธรรมเนียมประเพณีหรือข้อวัตรแนวทางปฏิบัติ 14 ข้อของชาวไทยในภาคอีสาน สำหรับบุคคลในสถานะต่าง ๆ ทั้งพระมหากษัตริย์ ข้าราชการและประชาชน ซึ่งเป็นกฎหมายจารีตและเครื่องมือควบคุมสังคม กำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม สร้างความสามัคคีและเป็นปึกแผ่น สืบทอดวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและที่สำคัญเป็นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม เป็นเสาหลักสำคัญที่ค้ำจุนสังคมอีสานในอดีต

4) **กฏแห่งชีวิต: วุฒิภาวะทางอารมณ์กับการแก้ปัญหาตามแนวพุทธจากปัญหาสู่ปัญญา** เขียนโดย พระครูสังฆวิริยกิจ (ระพิน พุทธิสโร) บทความนี้มุ่งศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเป็นการอุปมาที่สะท้อนถึงการใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญในการคลี่คลายและก้าวข้ามปัญหาชีวิตตามแนวพุทธ ซึ่งมีรากฐานมาจากพุทธวิธีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและเหตุการณ์สำคัญในสมัยพุทธกาล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระบวนการใช้สติ ปัญญา และวุฒิภาวะทางอารมณ์ในการเผชิญและแก้ไขปัญหาย่างเป็นระบบ จนนำไปสู่การพัฒนาตนและการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง

5) **รูปแบบการสร้างเครือข่ายและพื้นที่ทางสังคมของนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจ** เขียนโดย ธารณ ไรศรี จิตตรา เชื่อวณิช กันต์ ศรีหล้า และวรเชษฐ์ โทอิน บทความวิชาการนี้ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจผ่านกรอบแนวคิดพื้นที่ทางสังคมและทุนของปิแอร์ บูร์ดิเยอ ร่วมกับแนวคิดเครือข่ายทางสังคม บทความสะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่แห่งการปฏิสัมพันธ์ การแข่งขันและการต่อรองอำนาจระหว่างตัวแสดงทางสังคม โดยนักการเมืองท้องถิ่นและนักธุรกิจต่างใช้ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนเชิงสัญลักษณ์ องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาพบ 3 ประเด็นหลัก คือ 1)

แนวคิดสนามอำนาจเชิงเครือข่าย 2) แนวคิดการแปลงทุนและการสถาปนาอำนาจ 3) แนวคิดพลวัตสองด้านของเครือข่ายท้องถิ่น

6) ความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน เขียนโดย อธิพิณ มโนวงศ์, มงคล เทพเกษตรกุล ในสภาวะที่ข้อมูลไหลมาอย่างไม่ขาดสาย จำเป็นต้องพิจารณาข้อมูลอย่างละเอียดภายใต้กรอบหลักการที่ถูกต้อง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์และนวัตกรรมต่อมนุษยชาติและสนับสนุนการพัฒนาสังคมภายใต้หลักนิติรัฐนิติธรรม องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้ได้เสนอกรอบความยืดหยุ่นทางญาณวิทยาที่บูรณาการการคิดเชิงวิพากษ์และการรู้เท่าทันสื่อร่วมกับหลักกาลามสูตร ไตรลักษณ์ โยนิโสมนสิการ สติและจริยธรรมการสื่อสาร เป็นส่วนเสริมด้วยแนวทางเทคโนโลยีตรวจสอบที่มาของสื่อเพื่อเปลี่ยนข้อมูลล้นเกินให้เป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้ ลดอคติและข่าวลวง ขวาล้อมในระดับบุคคลและสังคม

บทความทั้งหมดที่กล่าวมาเชื่อว่า จะเกิดประโยชน์ต่อผู้อ่านในการต่อยอดความรู้ที่หลากหลาย ในนามบรรณาธิการวารสารขอขอบพระคุณและอนุโมทนากับผู้เขียนทุกท่านที่นำบทความมาตีพิมพ์ในครั้งนี้ รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิที่พิจารณากลั่นกรองบทความจนสำเร็จเป็นรูปเล่มอย่างสมบูรณ์

อาจารย์ ดร.กฤตสุขชิน พลเสน

บรรณาธิการบริหาร

สารบัญ (Content)

ถ้อยแถลงบรรณาธิการ	ก
สารบัญ	ค
บทความวิชาการ (Academic Articles)	
• ต้นพระศรีมหาโพธิ์: ศูนย์รวมใจของชาวพุทธในจังหวัดปราจีนบุรี ▪ พระมหานิธิ ธีรธมโม	1-9
Bodhi Tree: Center of Buddhists in Prachin Buri Province ▪ Phramaha Niti Thiradhammo	
• การเสริมสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์อย่างยั่งยืน ▪ พระประเสริฐ ปภาโส, พระบุญเสด็จ จนทสาโร, ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม	10-23
The Sustainable Development of Buddhist Identity in Surin Province ▪ Phra Prasert Paphaso, Phra Bunset Chandasaro, Thanarat Sa-ard-iam	
• คลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน ▪ วิญญู เกาถาวงษ์, พระณัฐวุฒิ พันทะลี	24-38
Khlong Sip See in Isan Culture ▪ Winyoo Thaothawong, Phra Natthawut Phanthali	
• กุญแจชีวิต: วุฒิภาวะทางอารมณ์กับการแก้ปัญหาตามแนวพุทธจากปัญหาสู่ปัญญา ▪ พระครูสังฆวิริยกิจ (ระพิน พุทธิสาโร)	39-55
The Key to Life: Emotional Maturity and Buddhist Problem Solving from Problem to Wisdom ▪ Phrakru Sangkaviriyakit (Raphin Buddhiso)	
• รูปแบบการสร้างเครือข่ายและพื้นที่ทางสังคมของนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจ ▪ ธรภรณ์ ไกรศรี, จิตตรา เชื้อวนิช, กันต์ ศรีหล้า, วรเชษฐ์ โทอื่น	56-71
A Model of Network Formation and the Production of Social Space among Local Politicians and Entrepreneurs ▪ Thanaphorn Kraisi, Jitra Chuavanich, Kanta Srilah, Worachet Tho-un	
• ความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน ▪ อธิพล มโนวงศ์, มงคล เทพเกษตรกุล	72-83

Epistemic Uncertainty in the Era of Information Overload

▪ Itthiphol Manowong, Mongkol Thepkasetkul

ภาคผนวก

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน	(1-13)
แบบฟอร์มเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์ในวารสารมนุษยวิชาการ	(14)
แบบฟอร์มการเขียนบทความในวารสารมนุษยวิชาการ	(15-21)

Academic Article:

Received: 2025-06-15;

Revised: 2026-06-08;

Accepted: 2026-06-10.

ต้นพระศรีมหาโพธิ์: ศูนย์รวมใจของชาวพุทธในจังหวัดปราจีนบุรี

Bodhi Tree: Center of Buddhists in Prachin Buri Province

พระมหานิติ ธีรธมโม

Phramaha Niti Thiradhammo

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

First/Corresponding Author, E-mail: card0034@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาความหมาย ความสำคัญและบทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะศูนย์รวมใจของชาวพุทธในจังหวัดปราจีนบุรี ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นพฤษภชาติที่พุทธศาสนิกชนให้ความเคารพศรัทธาและเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากพระมหาบุรุษได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ พุทธคยา ประเทศอินเดีย จึงเป็นจุดเริ่มต้นของพระพุทธศาสนาและเป็นสัญลักษณ์ของปัญญาและการตรัสรู้ ในประเทศไทยได้ปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดปราจีนบุรีที่มีต้นพระศรีมหาโพธิ์ประจำอยู่ที่วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ ตำบลโคกปึก อำเภอศรีมโหสถ ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญทางจิตใจและพิธีกรรมของชุมชน การศึกษาพบว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมทางศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธและเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการเชื่อมโยงระหว่างธรรมะกับชีวิตประจำวันอย่างลึกซึ้ง ทั้งยังสะท้อนถึงวัฒนธรรมและความเชื่อที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานในชุมชนท้องถิ่น เป็นสถานที่พบปะและทำกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ซึ่งช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์และความสามัคคีในชุมชน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นความจำเป็นในการอนุรักษ์ต้นพระศรีมหาโพธิ์อย่างยั่งยืน เพื่อส่งเสริมการรักษาศรัทธาและอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัดปราจีนบุรี

คำสำคัญ: ต้นพระศรีมหาโพธิ์, วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ, พุทธศาสนา, ปราจีนบุรี

Abstract

This article aims to study the meaning, significance, and role of the Bodhi tree as a spiritual center for Buddhists in Prachinburi province. The Bodhi tree is a tree that Buddhists respect, have faith in, and believe in its sacredness. It is the tree which the Buddha attained enlightenment under the shade of it at Bodh Gaya, India, which was the beginning of Buddhism and the symbolics of wisdom and awakening. Therefore, Bodhi trees are planted

and revered in temples throughout Thailand. Particularly in Prachinburi province, where a sacred Bodhi tree is located at Wat Ton Pho Sri Maha Bodhi, Kok Pip Sub-district, Sri Mahosot District, a place of significant spiritual and ceremonial importance to the community. This study found that the Bodhi tree plays a significant role in religious rituals, serving as a spiritual focal point for Buddhists and symbolizing a profound connection between Dharma and daily life. It also reflects the long-standing culture and beliefs of the local community, as the tree is used as a meeting place and for various religious activities, which helps foster relationships and unity within the community. The study results highlight the need for the sustainable conservation of the Bodhi tree to promote the preservation of Buddhist faith and identity in Prachinburi province. This article is hoped to be useful for the study and preservation of this important cultural heritage.

Keywords: Bodhi Tree, Wat Ton Pho Sri Maha Bodhi, Buddhism, Prachin Buri

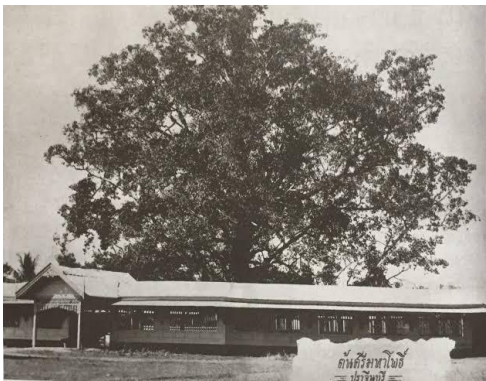
บทนำ

ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นพฤษชาติชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายจากดินแดนชมพูทวีปเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้รับการอัญเชิญมาปลูกในดินแดนสุวรรณภูมิเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจถึงธรรมะและเป็นศูนย์รวมใจของชาวพุทธ (มติชนออนไลน์, 2560; มติชนออนไลน์, 2566) ในประเทศไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะจังหวัดปราจีนบุรีเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความศรัทธาและยึดมั่นในพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ตั้งอยู่ ณ วัดต้นโพธิ์ถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนในแง่ของการปฏิบัติธรรม พิธีกรรมและการรวมตัวทางสังคมและศาสนา บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย ความสำคัญ และบทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในจังหวัดปราจีนบุรี โดยเน้นการวิเคราะห์บทบาทของต้นไม้อันศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างความผูกพันทางศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการศึกษาว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างธรรมะกับวิถีชีวิตประจำวันของชาวพุทธในจังหวัดอย่างไร นอกจากนี้ ยังมุ่งเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมบทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในยุคปัจจุบันเพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางศาสนาและวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นต่อไป การศึกษานี้สำคัญอย่างยิ่งต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของชุมชน โดยเฉพาะในยุคที่วิถีชีวิตและค่านิยมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเข้าใจบทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์จะช่วยเสริมสร้างความภาคภูมิใจและความต่อเนื่องของศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของความสงบสุขและความสามัคคีในสังคมไทย

ประวัติความเป็นมาและที่มาของต้นพระศรีมหาโพธิ์

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ หรือที่เรียกทั่วไปว่า ต้นโพธิ์ มีความสำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา ต้นโพธิ์ชนิดนี้เป็นพฤษชาติในวงศ์ Moraceae สายพันธุ์ *Ficus religiosa* หรือที่รู้จักกัน

ในชื่อว่า ต้นโพธิ์อินเดีย ซึ่งมีถิ่นกำเนิดในทวีปเอเชีย เช่น อินเดีย ศรีลังกา บังคลาเทศ เนปาล ตามพุทธประวัติ ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นต้นไม้ที่พระมหาบุรุษได้ประทับและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าภายใต้ร่มเงาของต้นไม้นี้ ณ สถานที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย เมื่อประมาณ 2,500 ปีก่อน เหตุการณ์นี้เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ก่อให้เกิดพระพุทธศาสนาและคำสอนที่แผ่ไปทั่วโลก ต้นโพธิ์จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของการตื่นรู้และความสงบสุข สมัยต่อมา ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาได้นำต้นโพธิ์พันธุ์เดียวกันนี้ไปปลูกในสถานที่สำคัญต่าง ๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์และเครื่องเตือนใจให้ผู้คนระลึกถึงคุณธรรมและคำสอนของพระพุทธเจ้า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดในประเทศไทย ได้แก่ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นต้นที่สืบต้นตอมาจากต้นโพธิ์ที่พุทธคยา สำหรับจังหวัดปราจีนบุรี ต้นพระศรีมหาโพธิ์ประจำวัดต้นโพธิ์ได้รับการดูแลรักษาและเคารพนับถืออย่างสูงจากชุมชนท้องถิ่น ต้นไม้ต้นนี้ไม่เพียงเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความผูกพันของชุมชนกับรากฐานทางศาสนาและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ในพื้นที่นี้จึงไม่ใช่เพียงต้นไม้ธรรมดา หากเป็นตัวแทนของความศรัทธา ความมั่นคงในจิตใจและความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาในพื้นที่ ซึ่งมีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน

ภาพ 1 (ด้านซ้าย) ระเบียงคดไม้ รอบต้นโพธิ์เก่าแก่ที่อำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2511)
(ด้านขวา) ต้นพระศรีมหาโพธิ์ (ถ่ายโดยผู้เขียนเมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2567)

ตามตำนานพื้นเมืองปราจีนบุรีกล่าวว่า พระเจ้าทวานัมปะยยะดิษฐ์ กษัตริย์แห่งเมืองศรีมโหสถ ได้ส่งคณะทูตไปยังอินเดียเพื่อนำหน่อต้นโพธิ์จากพุทธคยากลับมาปลูกในแผ่นดินไทย จนเกิดเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่มีอายุมากกว่า 1,700-2,000 ปี (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, 2560) ต้นโพธิ์นี้มีลำต้นใหญ่ เส้นรอบวงเกิน 20 เมตร สูงกว่า 30 เมตร (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปราจีนบุรี, 2565) ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งโบราณสถานแห่งชาติเพื่ออนุรักษ์ต้นโพธิ์ที่ถือเป็นต้นไม้อประจำจังหวัดปราจีนบุรี (Nation, 2560) และเป็นต้นโพธิ์ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย (MGR Online, 2568; บ้านเมือง, 2568; ศิลปวัฒนธรรม, 2566) ชาวบ้านเชื่อว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์นี้มีพลังศักดิ์สิทธิ์ หากได้มากราบไหว้ อธิษฐานจิตด้วยศรัทธา สิ่งที่ตั้งใจจะบรรลุผลโดยเร็ว โดยเฉพาะเรื่องสุขภาพ ครอบครัวและหน้าที่การงาน ผู้ที่ประสบความสำเร็จมักจะกลับมาแก้บน เช่น การถวายผ้า การบวช การถวายเงินสร้างเสนาสนะ ต้นพระศรี

มหาโพธิ์ไม่เพียงแต่เป็นวัตถุแห่งศรัทธา หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในวันวิสาขบูชา คณะสงฆ์จังหวัดปราจีนบุรีร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรีและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปราจีนบุรีร่วมกันจัดงาน โดยมีการเจริญพระพุทธมนต์ พิธีเวียนเทียน การเทศน์ การเจริญสมาธิ บริเวรรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้กับคนในพื้นที่ วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ จึงได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีการจัดนิทรรศการเรื่องพุทธประวัติ การให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยมีนักเรียน นักศึกษา ประชาชนและผู้สนใจเดินทางมาเรียนรู้เป็นจำนวนมากในแต่ละปี

ภาพ 2 พิธีเปิดงานวันวิสาขบูชา ประจำปี พ.ศ. 2567 บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์
(สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี, 2567)

ความสำคัญทางศาสนาและสังคมของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในจังหวัดปราจีนบุรี

ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นต้นไม้ที่เตโณสดีชาวพุทธ และมีอิทธิพลต่อการก่อกำเนิดของขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของประชาชนในแถบชาวโคกปีบ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2511) ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วัดต้นโพธิ์ได้กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชน

ท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยชาวบ้านนิยมาทำบุญ กรวดน้ำและปฏิบัติธรรมร่วมกันได้ร่วมโพธิ์ ซึ่งถือเป็นการแสดงความเคารพต่อพระธรรมและสืบสานประเพณีท้องถิ่น การจัดกิจกรรมทางศาสนาในวันวิสาขบูชาจะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับต้นโพธิ์นี้อย่างโดดเด่น นอกจากความสำคัญทางศาสนาแล้ว ต้นพระศรีมหาโพธิ์ยังมีบทบาททางสังคมที่สำคัญในชุมชน โดยเป็นสถานที่รวมตัวสำหรับการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเป็นสัญลักษณ์ของความสงบและความสามัคคี การมีต้นโพธิ์เป็นศูนย์กลางยังช่วยส่งเสริมความผูกพันระหว่างคนในชุมชนให้เกิดความร่วมมือและการช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ในยุคปัจจุบันต้นพระศรีมหาโพธิ์ยังมีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดปราจีนบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นักท่องเที่ยวและผู้แสวงบุญจะเดินทางมาชมและสักการะต้นโพธิ์เพื่อรับพลังใจและความสงบ ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนากับการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ดังนั้น ต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจที่สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อและวัฒนธรรมของชาวพุทธและเป็นตัวแทนของธรรมชาติที่ยั่งยืนและสร้างความสมดุลในชีวิตของชุมชน ชุมชนในจังหวัดปราจีนบุรีมีความเชื่อว่า การดูแลต้นโพธิ์อย่างดีจะนำมาซึ่งความโชคดีและความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวและชุมชน นอกจากนี้การจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม เช่น การสวดมนต์ รักษาศีล การบวชในบริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ ยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ไม่ใช่เพียงแค่สัญลักษณ์ทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางที่ขับเคลื่อนความสามัคคีและการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

ต้นพระศรีมหาโพธิ์กับวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวปราจีนบุรี

ต้นพระศรีมหาโพธิ์มิใช่เป็นเพียงต้นไม้ที่มีความสำคัญทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังฝังรากลึกอยู่ในวิถีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดปราจีนบุรี โดยเฉพาะในกลุ่มชาวพุทธที่มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น การดำรงอยู่ของต้นโพธิ์ในพื้นที่วัดและชุมชนสะท้อนถึงแนวคิดเรื่องความเคารพต่อธรรมชาติ ความศรัทธาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ชาวบ้านในหลายพื้นที่ของปราจีนบุรีมีความเชื่อว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นที่สถิตของพลังแห่งธรรมะและเป็นสถานที่ที่วิญญูณาบรรพบุรุษ ซึ่งอาจมาสถิตพักพิง จึงมีการจัดพิธีบูชาต้นโพธิ์อย่างต่อเนื่องในแต่ละปี โดยเฉพาะในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ซึ่งจะมีการถวายดอกไม้ ธูปเทียน ผูกผ้าเจ็ดสีและประพรมน้ำหอมรอบลำต้น กิจกรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่สะท้อนอัตลักษณ์ของชาวพุทธในภาคตะวันออกและเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการบูรณาการศาสนากับวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น ในบางพื้นที่ของอำเภอเมืองปราจีนบุรียังมีการจัดพิธีเวียนเทียนรอบต้นโพธิ์ ซึ่งเด็กเยาวชนและผู้สูงอายุจะมีส่วนร่วมอย่างคึกคัก เป็นการสืบทอดความศรัทธาผ่านรุ่นสู่รุ่น นอกจากนี้ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ยังมีบทบาทในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้ใบโพธิ์แห้งประดิษฐ์เป็นงานหัตถกรรม การสอนเยาวชนเกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้าได้ร่วมโพธิ์ การใช้พื้นที่รอบต้นโพธิ์เป็นพื้นที่อ่านหนังสือธรรมะหรือสนทนาธรรม จากทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ต้นพระศรีมหาโพธิ์ได้เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่เกื้อหนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับครัวเรือนจนถึงระดับตำบล อันเป็นสัญลักษณ์ของความสงบ ความสามัคคีและการยึดมั่นในวิถีแห่งธรรมะ

การอนุรักษ์และส่งเสริมบทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในยุคปัจจุบัน

ในยุคปัจจุบันที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยอิทธิพลของเทคโนโลยีและกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่ ความสำคัญของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมอาจถูกลดทอนลง หากไม่ได้รับการดูแลและส่งเสริมอย่างเหมาะสม การอนุรักษ์ต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงเป็นภารกิจสำคัญที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งวัด ชุมชน สถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการในการอนุรักษ์ต้นโพธิ์ ซึ่งไม่ได้หมายถึง การรักษาทางกายภาพ เช่น การดูแลรดน้ำ การพรวนดิน การป้องกันโรคพืชเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการฟื้นฟูบทบาทของต้นโพธิ์ในฐานะแกนกลางของกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมด้วย เช่น การรื้อฟื้นพิธีบูชาต้นโพธิ์ การจัดเวทีสนทนาธรรม การจัดกิจกรรมส่งเสริมศีลธรรมได้ร่วมโพธิ์ สำหรับสถาบันการศึกษาเองก็ควรมีบทบาทในการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชน โดยการบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญของต้นโพธิ์ในหลักสูตรท้องถิ่นหรือจัดกิจกรรมทัศนศึกษาเกี่ยวกับบารากแห่งทางวัฒนธรรมและศาสนาของชุมชน ซึ่งจะช่วยปลูกฝังความเคารพและหวงแหนต่อมรดกทางจิตวิญญาณนี้ นอกจากนี้ หน่วยงานท้องถิ่นสามารถจัดโครงการส่งเสริมต้นพระศรีมหาโพธิ์ในเชิงเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การผลิตของที่ระลึกจากใบโพธิ์ งานฝีมือจากไม้โพธิ์ที่ร่วงหล่น การจัดตลาดวิถีพุทธใต้ต้นโพธิ์เพื่อเชื่อมโยงวิถีชาวบ้านเข้ากับแนวทางการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ จะต้องทำอย่างระมัดระวังและเคารพในต้นไม้มิ่งกล่าว ในด้านการสื่อสารสาธารณะควรใช้สื่อดิจิทัลเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ เช่น คลิปวิดีโอสารคดี บทความออนไลน์ แอปพลิเคชันแนะนำสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ ซึ่งจะทำให้เยาวชนรุ่นใหม่เข้าถึงข้อมูลได้ง่ายขึ้น ดังนั้น การอนุรักษ์และส่งเสริมบทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในยุคปัจจุบันจึงต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างศรัทธา ภูมิปัญญาและการสื่อสารสมัยใหม่เพื่อให้ต้นโพธิ์ยังคงเป็นศูนย์รวมใจของชาวพุทธในจังหวัดปราจีนบุรีอย่างมั่นคง สรุปได้ว่า การอนุรักษ์และส่งเสริมบทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในยุคปัจจุบัน ไม่เพียงแต่เป็นการรักษาพันธุ์ไม้ศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังเป็นการสืบสานรากเหง้าทางศาสนา วัฒนธรรมและจิตวิญญาณของชาวพุทธในจังหวัดปราจีนบุรีอย่างยั่งยืน

ภาพ 3 กิจกรรมในวันวิสาขบูชา ประจำปี พ.ศ. 2567 เช่น การเจริญพระพุทธมนต์ พิธีเวียนเทียนรอบต้นพระศรีมหาโพธิ์ ขบวนแห่อัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ การห่มผ้าต้นพระศรีมหาโพธิ์ (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี, 2567)

องค์ความรู้ใหม่

1. ต้นพระศรีมหาโพธิ์ในปราจีนบุรีมิใช่เพียงสิ่งแทนสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แต่เป็นสัญลักษณ์ทางสังคมที่มีชีวิต คือ สื่อกลางในการรวมพลังศรัทธาของชุมชน เป็นสถานที่ของการเรียนรู้ การปฏิบัติธรรม และการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
2. พิธีกรรมเกี่ยวกับต้นโพธิ์เป็นกลไกสำคัญในการส่งต่อคุณธรรมเชิงจริยศาสตร์แก่คนรุ่นใหม่ เช่น ความกตัญญู ความสันโดษ การเคารพธรรมชาติ ซึ่งช่วยปลูกฝังจิตสำนึกที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าความเชื่อภายนอก

3. ต้นโพธิ์กลายเป็นเวทีชุมชนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเปิดพื้นที่ให้ศรัทธากับวัฒนธรรมรากหญ้า บรรจบกัน การมีต้นโพธิ์ในวัดจึงไม่ใช่เพียงพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ หากเป็นการบ่มเพาะความสัมพันธ์ระหว่าง พระสงฆ์ ชุมชนและธรรมะให้เป็นรูปธรรม

4. บทบาทของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในปราจีนบุรีแสดงให้เห็นความสามารถของชุมชนในการสร้างความ ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นภายในท้องถิ่นของตนเอง โดยมีได้รอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์มาจากศูนย์กลางเท่านั้น แต่สร้างความหมาย ใหม่ที่เชื่อมโยงกับบริบทของชุมชนเอง

5. ความศรัทธาต่อต้นโพธิ์ช่วยสร้างวินัยชุมชนทางจริยธรรม เช่น การรักษาความสะอาดบริเวณต้น โพธิ์ การห้ามพูดคำหยาบ ห้ามตัดแต่งกิ่งไม้โดยไม่บอกกล่าว ซึ่งถือเป็นจริยธรรมร่วมของชุมชนในเชิง วัฒนธรรม

สรุป

ต้นพระศรีมหาโพธิ์ในจังหวัดปราจีนบุรีมีความสำคัญอย่างลึกซึ้งในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและจิต วิญญาณของชาวพุทธในท้องถิ่น ไม่เพียงแต่เป็นพืชพันธุ์ที่มีความเก่าแก่ทางกายภาพ หากแต่มีนัยอันทรงคุณค่า ที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ความเชื่อดั้งเดิมและวิถีชีวิตของชุมชนตลอดมา ต้นโพธิ์จึงมิใช่ เพียงต้นไม้ใหญ่ หากแต่เป็นหลักธรรมที่ยังรากลึกในหัวใจของพุทธศาสนิกชน จากการศึกษาพบว่า บทบาท ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ในพื้นที่ดังกล่าวสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 มิติหลักที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญใน ภาพรวม ประการแรก คือ ด้านประวัติศาสตร์และตำนาน ต้นพระศรีมหาโพธิ์มีความเกี่ยวข้องกับตำนาน โบราณเกี่ยวกับเมืองศรีมโหสถ และความเชื่อที่ว่านี้อาจมีรากฐานสืบเนื่องมาจากการแผ่กระจายของ พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีถึงลพบุรี (NBT Connex, 2568) ซึ่งทำให้ต้นโพธิ์กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญ ของพุทธสถานในท้องถิ่น ประการที่สอง คือ ด้านศาสนาและจิตวิญญาณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นที่เคารพบูชา ในฐานะรุกขเจดีย์ อันเป็นเครื่องหมายแห่งการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การบูชาต้นโพธิ์จึงเปรียบเสมือน การบูชาพระพุทธเจ้าโดยตรง จึงมีการประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ใต้ต้นโพธิ์ เช่น การ เวียนเทียน การเจริญพระพุทธมนต์ การเจริญสมาธิ ซึ่งล้วนช่วยเกื้อหนุนต่อการดำรงพระพุทธศาสนาในระดับ ท้องถิ่น ประการที่สาม คือ ด้านวัฒนธรรมและชุมชน ต้นโพธิ์ทำหน้าที่เป็นจุดรวมของชาวบ้านในการประกอบ กิจกรรมร่วมกัน เป็นศูนย์กลางของงานบุญ งานประเพณีและกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม เช่น พิธีบวชสามเณร ภาคฤดูร้อน การสวดมนต์หมู่ การอบรมศีลธรรมแก่เยาวชน การมีต้นโพธิ์อยู่ในศูนย์กลางของชุมชนยังสะท้อน ให้เห็นความผูกพันของศาสนาและวิถีชีวิตที่แทบจะแยกไม่ออกจากกัน ประการที่สี่ คือ ด้านการอนุรักษ์ในยุค ปัจจุบัน การดูแลต้นโพธิ์มิได้เป็นเพียงการดูแลทางกายภาพเท่านั้น แต่หมายถึงการรักษาความหมายและ คุณค่าทางจิตวิญญาณของต้นไม้นี้ ด้วยบริบทโลกที่เปลี่ยนไป ทั้งจากเทคโนโลยี ความเจริญทางวัตถุและวิถี ชีวิตแบบใหม่ ทำให้บทบาทของต้นโพธิ์ในฐานะศูนย์รวมใจเริ่มถูกลดทอน การอนุรักษ์ในยุคนี้จึงรวมถึงการ ฟื้นฟูพิธีกรรม การจัดกิจกรรมเสริมคุณธรรมและการเผยแพร่คุณค่าของต้นโพธิ์ในสื่อรูปแบบใหม่เพื่อให้คนรุ่น ใหม่ยังเข้าใจถึงรากวัฒนธรรมของตนเอง ต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงเป็นมากกว่าสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเพราะเป็น สัญลักษณ์ของพลังแห่งธรรมะ ความมั่นคงแห่งความเชื่อและความต่อเนื่องของจิตวิญญาณที่ยืนยาวจากอดีตถึง

ปัจจุบัน เป็นสิ่งที่รวมใจของชาวพุทธให้มีความภาคภูมิใจในมรดกของศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งในระดับบุคคล และระดับชุมชนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2560). รุกข มรดกของแผ่นดิน ได้ร่วมพระบารมี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- บ้านเมือง. (10 พฤษภาคม 2568). พุทธศาสนิกชนร่วมพิธีค้ำต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ 2,500 ปี วันวิสาขบูชา. สืบค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2568, จาก <https://www.banmuang.co.th/news/region/428909>
- มติชนออนไลน์. (12 พฤษภาคม 2560). ชาวปราชญ์ชวนเที่ยวงานนมัสการ-ปิดทอง ต้นพระศรีมหาโพธิ์. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2567, จาก https://www.matichon.co.th/region/news_557596
- มติชนออนไลน์. 13 กุมภาพันธ์ 2566). วาเลนไทน์ ปราชญ์ทำเก๋ มอบใบโพธิ์ต้นพระศรีมหาโพธิ์ปิดทอง นทท. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2567, จาก https://www.matichon.co.th/region/news_3820633
- ศิลปวัฒนธรรม. (22 เมษายน 2566). อำเภอสรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี มาจากไหน? สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2567, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_50445
- สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี. (22 พฤษภาคม 2567). พศจ.ปราจีนบุรี จัดงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเนื่องในวันวิสาขบูชา ประจำปี 2567. สืบค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2568, จาก <https://pri.onab.go.th/th/content/category/detail/id/696/iid/75589>
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปราจีนบุรี. (9 กันยายน 2565). ต้นโพธิ์ ศรีมหาโพธิ์. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2567, จาก https://prachinburi.m-culture.go.th/th/db_15_prachinburi_46/34398
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2511). วัดต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์. จัดพิมพ์เนื่องในงานสมโภชต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ ประจำปีพุทธศักราช 2511. พระนคร: อักษรสัมพันธ์.
- Nation. (16 พฤศจิกายน 2560). ปราจีนบุรีฉลองสมโภชต้นโพธิ์อายุกว่า 2,500 ปี. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2567, จาก <https://www.nationtv.tv/news/378582801>
- NBT Connex. (9 พฤษภาคม 2568). จังหวัดปราจีนบุรี จัดพิธีค้ำต้นโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ เนื่องในวันวิสาขบูชา เพื่อเป็นการทำนุบำรุงรักษาและเพื่อความเป็นสิริมงคล. สืบค้นเมื่อ 19 พฤษภาคม 2568, จาก <https://thainews.prd.go.th/thainews/news/view/1111515/?bid=1>

Academic Article:

Received: 2026-02-21;

Revised: 2026-06-10;

Accepted: 2026-06-11.

การเสริมสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์อย่างยั่งยืน The Sustainable Development of Buddhist Identity in Surin Province

พระประเสริฐ ปภาโส^{*1}, พระบุญเสริม จันทสาโร², ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม^{**3}

Phra Prasert Paphaso¹, Phra Bunset Chandasaro², Thanarat Sa-ard-iam³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

First Author, E-mail: prasoet@020725gmail.com*

Corresponding Author, E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาแนวการสร้างพุทธศาสนสถานในพระพุทธรูป (2) เพื่อศึกษาสภาพการสร้างพุทธสถานของจังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบัน และ (3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนในจังหวัดสุรินทร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย การสังเกตการณ์ และการสนทนากลุ่มแล้วนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า การสร้างพุทธศาสนสถานในพระพุทธรูปพบว่ามีรากฐานมาจากการสร้างที่พิกาศัย เพื่อเอื้อต่อการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ก่อนจะพัฒนาบทบาทหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจและพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชน มิใช่เพียงสถานที่ประกอบศาสนพิธีเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญา และสร้างความสามัคคี โดยเน้นประโยชน์ใช้สอยที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณเป็นสำคัญ สภาพการสร้างพุทธสถานของจังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบันพบว่า มีลักษณะเฉพาะตัวที่สะท้อนถึงบริบททางวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีการผสมผสานภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมระหว่างศิลปะไทยกับศิลปะขอม (เขมร) เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน ปรากฏชัดเจนในรูปแบบของซุ้มประตู เจดีย์และองค์พระประธาน รวมถึงการเลือกใช้วัสดุในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาอัตลักษณ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการรู้จักตนเอง คือ การสำรวจทุนทางวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่เพื่อนำมาต่อยอดให้โดดเด่นยิ่งขึ้น การวิเคราะห์รูปแบบการสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนในจังหวัดสุรินทร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนพบว่า แนวทางที่เหมาะสมที่สุด คือ การบูรณาการองค์ประกอบ 3 มิติเข้าด้วยกัน ได้แก่ (1) มิติด้านธรรมะ คือ การปลูกฝังศีลธรรมและการปฏิบัติธรรม (2) มิติด้านวัฒนธรรม คือ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและเอกลักษณ์พื้นถิ่น และ (3) มิติด้านปัญญา คือ การทำให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีหัวใจสำคัญ คือ การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามาเป็นเจ้าของร่วมในการวางแผนและดูแลรักษา เพื่อให้พุทธศาสนสถานไม่ได้เป็นเพียงสิ่งปลูกสร้างทางวัตถุ แต่สามารถหลอมรวมศาสนาให้เป็นวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การพัฒนาที่ยั่งยืน, การเสริมสร้างอัตลักษณ์, จังหวัดสุรินทร์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aims to 1) to study the concept of constructing Buddhist religious sites in Buddhism; (2) to explore the current state of Buddhist site construction in Surin Province; and (3) to analyze a model for establishing a Buddhist identity in Surin Province for sustainable development. The study employs documentary research, target group interviews, observation, and focus group discussion. The findings are presented using descriptive analysis. The study reveals that the construction of Buddhist religious sites initially stemmed from building shelters to facilitate the monks' Dhamma practice. These sites later evolve into the community's spiritual centers and cultural spaces. Rather than solely serving as venues for religious ceremonies, they function as learning hubs, centers for transmitting wisdom, and spaces for fostering unity, primarily emphasizing practical utility that enhances both the quality of life and spirituality. Regarding the current state of Buddhist site construction in Surin Province, the findings show unique characteristics that reflect the local cultural context. There is a harmonious blend of architectural wisdom between Thai and Khmer (Khom) arts, which is prominently visible in the design of arches, pagodas, principal Buddha images, as well as the selection of local materials. However, developing this identity currently requires a self-knowing process-exploring existing cultural capital to further elevate its prominence. The analysis of the model for establishing a Buddhist identity in Surin Province for sustainable development indicated that the most suitable approach is integrating three dimensions: (1) the Dhamma dimension, focusing on moral cultivation and Dhamma practice; (2) the cultural dimension, aimed at conserving local architecture and identity; and (3) the intellectual (wisdom) dimension, transforming temples into lifelong learning centers. The core mechanism for this is participatory management, which allows the community to co-own, plan, and maintain these sites. This ensures that Buddhist religious sites are not mere physical structures but serve to sustainably integrate religion into the community's way of life.

Keywords: Sustainable Development, Identity Enhancement, Surin Province, Buddhism

บทนำ

ชนชาติไทยเป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือศาสนาพุทธ และเป็นศาสนาประจำชาติมาช้านาน โดยมีวัดเป็นที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ และเป็นสถานที่ที่ร่มรื่นทั้งกายและใจ จึงเป็น

สัญลักษณ์ของความร่มเย็น ดังนั้นการสร้างวัดที่มุ่งเน้นให้เป็น สัปปายะสถาน หรือสถานที่ที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมนั้น ต้องอาศัยความเข้าใจ และความใส่ใจในหลายด้าน เพื่อให้วัดเป็นพื้นที่ที่สงบ และเหมาะกับการฝึกฝนจิตใจอย่างแท้จริงอีกทั้งวัดยังเต็มไปด้วยศิลปกรรม จริยธรรมและวัฒนธรรม อันครบถ้วนที่สืบทอดต่อเนื่องกันมา ยาวนาน และเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่แสดงถึงความเป็นชาติไทย ซึ่งแตกต่างจากชนชาติอื่นจึงเป็นสิ่งที่มีความค่า พึงศึกษา เพื่อมิให้ต้องสูญหายหรือไปในทางเสื่อม โดยให้ตระหนักถึงความสำคัญของศาสนสถานที่เป็นแหล่ง การเรียนรู้การศึกษา และวัฒนธรรม จึงเป็นการจรรโลงรักษามรดกคุณค่าของความเป็นไทยและชาติไทยไว้ นั้นเอง (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551: 21)

จังหวัดสุรินทร์เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน และเป็นที่รู้จักในนาม เมืองช้าง หากจะกล่าวถึง การก่อตั้งเมืองสุรินทร์อย่างเป็นทางการ สามารถแบ่งได้เป็น 2 ช่วงเวลาหลัก ๆ ดังนี้ สมัยกรุงศรีอยุธยาตอน ปลาย ในช่วงปลายสมัยอยุธยา ราว พ.ศ. 2306 มีการตั้งชุมชนที่บ้านคูประทาย โดยมีหลวงสุรินทร์ภักดี (เชียง ปุม) เป็นหัวหน้าชุมชน หลังจากที่ท่านและชาวบ้านได้ช่วยคล่องช้างเผือกที่แตกโรงมาจากกรุงศรีอยุธยาได้ สำเร็จ จึงได้รับการยกฐานะบ้านคูประทายขึ้นเป็น เมืองประทายสมันต์ และหลวงสุรินทร์ภักดีได้รับการแต่งตั้ง ให้เป็นเจ้าเมืองปกครอง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัด งานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544: 21)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2329 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช (รัชกาลที่ 1) ได้เปลี่ยนชื่อเมืองประทายสมันต์เป็นเมืองสุรินทร์เพื่อเป็นเกียรติแก่พระยาสุรินทร์ภักดี ศรีณรงค์จางวาง (เชียงปุม) ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองในเวลานั้น นอกจากนี้ หลักฐานทางโบราณคดีหลายแห่งยัง ชี้ให้เห็นว่า พื้นที่จังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบันมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และได้รับ อิทธิพลจากวัฒนธรรมขอมมาอย่างต่อเนื่อง อันสะท้อนผ่านโบราณสถานประเภทปราสาทหินต่าง ๆ ที่ยังคง ปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน ในการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของพระพุทธศาสนาให้เกิดความยั่งยืน จึงจำเป็นต้อง คำนึงถึงรากฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หล่อหลอมวิถีชีวิตของชาวสุรินทร์มา อย่างยาวนาน ทั้งนี้ จังหวัดสุรินทร์เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยเชื้อสายญว หรือกวย (ส่วย) เชื้อสายเขมรและเชื้อสายลาว ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างมีประเพณี ความเชื่อและวิถีชีวิตที่ผสมผสาน เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน รูปแบบการพัฒนาวัดในจังหวัดสุรินทร์จึงเป็นผล สืบเนื่องจากวัฒนธรรมร่วมเหล่านี้ที่ถ่ายทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างแท้จริง

แนวคิดการเสริมสร้างอัตลักษณ์และแนวคิดทุนทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอย่างลึกซึ้ง โดย ต่างฝ่ายต่างส่งเสริมและขับเคลื่อนซึ่งกันและกันจนสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนและสังคมได้ แนวคิด การเสริมสร้างอัตลักษณ์อัตลักษณ์ คือ ลักษณะเฉพาะตัวของบุคคล กลุ่มคนหรือชุมชนที่ทำให้แตกต่างจากคน อื่น ๆ ทุนทางวัฒนธรรม คือ ทรัพยากรที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตของชุมชน เช่น ภาษา ประเพณี ภูมิปัญญา โบราณสถาน งานฝีมือ อาหาร หรือแม้กระทั่งเรื่องเล่าท้องถิ่น ทุนเหล่านี้ไม่ใช่แค่ของเก่าที่ ควรเก็บรักษา แต่เป็นทุนที่สามารถนำไปต่อยอดและสร้างมูลค่าได้ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม โดยแบ่งได้หลาย ประเภท เช่น ทุนทางกายภาพสิ่งปลูกสร้าง โบราณสถาน โบราณวัตถุทุนทางสังคม ภูมิปัญญา ความรู้

ประเพณีที่ถ่ายทอดกันมาทางสัญลักษณ์ ความหมาย ค่านิยม ความเชื่อ ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ การนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ไม่จำเป็นต้องเป็นการขายหรือการตลาดเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการสร้างคุณค่าทางจิตใจและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ทำให้คนได้สัมผัสและเรียนรู้วิถีชีวิตที่แท้จริง อัตลักษณ์ที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ คือ แก่นแท้ของทุนทางวัฒนธรรมเช่น ชุดผ้าทอพื้นเมืองที่มีลวดลายเฉพาะตัวของแต่ละชนเผ่า (อัตลักษณ์) ก็คือ ทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำไปสร้างเป็นผลิตภัณฑ์ (สินค้า) หรือประสบการณ์ (การท่องเที่ยว) ได้ ทุนส่งเสริมอัตลักษณ์ เมื่อนำทุนทางวัฒนธรรมไปต่อยอดจนเกิดมูลค่า ไม่ว่าจะเป็นการสร้างรายได้หรือการเป็นที่รู้จักมากขึ้น จะยิ่งทำให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าและหวงแหนอัตลักษณ์ของตนเองมากขึ้น และนำไปสู่การอนุรักษ์และสืบสานอย่างยั่งยืนโดยการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวพุทธศาสนสถานโบราณสถาน การบริหารความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวชุมชนทุกภาคส่วน การปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ และความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอีกทั้งยังเชิดชูเอกลักษณ์ของไทยให้คงคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงสืบต่อไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541: 15-19)

ดังนั้น บทความนี้ผู้เขียนจึงต้องการศึกษาแนวการสร้างพุทธศาสนสถานในพระพุทธศาสนา สภาพการสร้างพุทธสถานของจังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบัน และวิเคราะห์รูปแบบการสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนาในจังหวัดสุรินทร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย การสังเกต และการสนทนากลุ่มแล้วนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

การสร้างพุทธสถานในพระพุทธศาสนา

พุทธสถานในพระพุทธศาสนาในที่นี้ หมายถึง วัด ซึ่งเป็นสถานที่ในพระพุทธศาสนาที่มีพระสงฆ์จำพรรษา มีขนาดพื้นที่ทั้งความกว้างและความยาวที่ชัดเจนสำหรับใช้ทำศาสนากิจวัตรของพุทธบริษัท โดยมีลักษณะเป็นส่วนป้านำริเริ่มมรรณเพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธ โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือและความร่วมมือ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เป็นแหล่งหล่อหลอมวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ วัดจึงเป็นสถานที่ทำประโยชน์แก่สังคมเป็นอย่างมาก (จิตติพร สะสม, 2553: 13) โดยปกติแล้วสถานที่ทางพระพุทธศาสนาจะประกอบด้วยพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ รวมทั้งมีพระภิกษุสงฆ์อยู่อาศัย เป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ยินดี สะอาด สงบ เป็นสัปปายะ เหมาะแก่การบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา วัดที่ถูกต้องสมบูรณ์ คือ วัดที่ได้รับอนุญาตให้ตั้งวัดถูกต้องตามกฎหมายและเป็นนิติบุคคล (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551: 869) โดยมีวัดเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เป็นวัดหรืออารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่ใกล้เชิงเขาเวภารบรรพต บนริมฝั่งแม่น้ำสรัสวดีซึ่งมีตโปธาราม (บ่อน้ำร้อนโบราณ) คั่นอยู่ระหว่างกลาง นอกเขตกำแพงเมืองเก่าราชคฤห์ (อดีตเมืองหลวงของแคว้นมคธ) รัฐพิหาร ประเทศอินเดียในปัจจุบัน หรือแคว้นมคธ ชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล (Bagri, 1992: 18) สถานที่นี้เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา เรียกว่า วัดเวฬุวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระสงฆ์สาวกจำนวน 1,250 รูป แล้วส่งไปเป็นพระธรรมทูตประกาศพระศาสนา อันเป็นที่มาของวันมาฆบูชา (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2551: 556)

บทบาทในพระสงฆ์ที่มีต่อการก่อสร้างวัดนั้นถือว่า เป็นบทบาทที่มีความสำคัญและทำสืบทอดกันมาตลอดตั้งแต่สมัยพุทธกาล มีบัญญัติในเรื่องของวินัยสร้างกุฏิไม่เกิน 12 คืบ พระสุคตที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุจะให้ก่อกุฏิที่ไม่มีเจ้าของ เป็นที่อยู่จำเพาะตนด้วยการขอ (สิ่งต่าง ๆ) เอาเองพึงทำได้ประมาณ คือ ยาวไม่เกิน 12 คืบ กว้างไม่เกิน 7 คืบ ทั้งต้องให้ภิกษุทั้งหลายแสดงที่ให้อ่อนภิกษุทั้งหลายพึงแสดงที่ ซึ่งไม่มีใครจองไว้ ที่มีฆานรอบถ้าภิกษุให้ก่อกุฏิด้วยการขอ (สิ่งต่าง ๆ) เอาเอง ในที่ซึ่งมีผู้จองไว้ ไม่มีฆานรอบไม่ให้ภิกษุทั้งหลายแสดงที่ให้อ่อนก็ดี ทำให้เกินประมาณก็ดี ต้องอาบัติสังฆาทิเสส (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 1: 384-401) การสร้างวัดในสมัยพุทธกาลจนถึงการสร้างวัดในประเทศไทยและพระสงฆ์ควรมีการพัฒนาการในการสร้างวัดอย่างไร การสร้างพระพุทธรูปหรือการสร้างพระที่เป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของพระพุทธเจ้าถือเป็นการสร้างบุคลาการที่สำคัญในการส่งเสริมในการพัฒนาในด้านการบริหารต่าง ๆ และการสร้างวัดให้ตั้งอยู่ในระยะที่ไม่ห่างและไม่ใกล้จากชุมชนจนเกินไปนั้น ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด เช่น การมีเนื้อที่ที่ดินไม่น้อยกว่า 6 ไร่ ตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม ไม่ใกล้กับวัดอื่นเกินไป และต้องมีจำนวนประชากรในท้องถิ่นที่คาดว่าจะได้รับประโยชน์จากวัดนั้นไม่น้อยกว่า 1,000 วัดจะต้องตั้งอยู่ห่างจากวัดอื่นในบริเวณใกล้เคียงไม่น้อยกว่า 2 กิโลเมตร เป็นต้น

หลักจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระองค์ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาและได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาให้แก่ประชาชนในชมพูทวีปเป็นอย่างมาก ตลอดทั้งได้มีการสร้าง วัดเพื่อที่จะถวายแด่พระพุทธเจ้าตลอดทั้งพระสงฆ์ได้อยู่อาศัย ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารนั้นเป็นผู้ที่ถวายวัดแห่งแรก คือ วัดเวฬุวัน ตลอดทั้งยังมีอุบาสกอุบาสิกาเหล่านั้นได้สร้างวัดถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ ได้แก่ วัดเชตวัน ชิวกัมพวัน ภูฏาคาร เป็นต้น และหลังจากการถวายอารามแห่งนี้นี้ก็ได้ใช้เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ประชุมจาตุรงคสันนิบาตครั้งใหญ่ในพระพุทธศาสนา อันเป็นเหตุการณ์สำคัญในวันมาฆบูชานั่นเอง (พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารี), 2554) ณ สถานที่แห่งนี้เองที่พระพุทธองค์ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์อันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาแก่พระอรหันต์ 1,250 รูป เพื่อวางรากฐานการเผยแผ่ธรรมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และนอกจากนี้ความสมบูรณ์พร้อมของวัดเวฬุวันยังเอื้อให้พุทธบริษัท 4 เข้ามาศึกษาธรรมได้สะดวก ส่งผลให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากลึกและขยายวงกว้างออกไปอย่างรวดเร็ว

สภาพการสร้างพุทธสถานของในจังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบัน

จังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบันเป็นแหล่งสำคัญของพุทธสถาน และโบราณสถานทางศาสนาที่สำคัญหลายแห่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานของพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ในพื้นที่นี้ โดยในปัจจุบัน สภาพการสร้าง และบูรณะพุทธสถานในจังหวัดสุรินทร์มีแนวโน้มที่สำคัญ คือ การบูรณะและอนุรักษ์โบราณสถาน และ การก่อสร้างใหม่ ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอยกตัวอย่างศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์ที่มีความเกี่ยวข้องและมีบทบาทสำคัญในการสืบสานประเพณีการสร้างปราสาท เช่น การสร้างเมรุปราสาทแบบศิลปะพื้นถิ่นอีสานใต้เพื่อประกอบพิธีสลายสรีรสังขารพระเถระชั้นผู้ใหญ่ หรือปราสาทในงานบุญประเพณี เพื่อให้เห็นภาพความเชื่อมโยงระหว่างศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา จำนวน 3 แห่ง ดังนี้

1. วัดศาลาลอยเป็นพระอารามหลวงที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมักใช้เป็นสถานที่หลักในการจัดงานพิธีสำคัญระดับจังหวัด รวมถึงพิธีสวดมนต์ของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ในมิติของการสร้างปราสาทวัดแห่งนี้เป็นที่ที่สะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดศิลปะการสร้าง เจดีย์ศรีอริยมุตไตรย์ ปราสาทแบบอีสานใต้ที่ยิ่งใหญ่และวิจิตรบรรจง โดยช่างฝีมือชั้นครูจะผสมผสานความเชื่อทางศาสนาเข้ากับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นการถวายเป็นอภินิหารและแสดงความเคารพอย่างสูงสุด

2. วัดกลางสุรินทร์เป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคู่มืองที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวสุรินทร์มาอย่างยาวนาน ในมิติของการสร้างปราสาท วัดแห่งนี้มักเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชนและช่างฝีมือท้องถิ่นที่มาร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์ผลงานศิลปะสถาปัตยกรรมชั่วคราว เพื่อใช้ในการงานพิธีสำคัญทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและความสามัคคีของชุมชน

3. วัดมงคลรัตนาราม ตั้งอยู่ในตำบลคอโค อำเภอเมืองสุรินทร์ เป็นตัวแทนของวัดในระดับชุมชนที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้อย่างเหนียวแน่น การสร้างปราสาทของที่นี่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านและศิลปะพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยอาศัยความร่วมมือจากชาวบ้านในพื้นที่ตำบลคอโค และพื้นที่ใกล้เคียงเป็นหลัก

ภาพ 1 เจดีย์ศรีอริยมุตไตรย์
วัดศาลาลอย

ภาพ 2 พระธาตุเจดีย์ศรีเมืองช้าง
วัดกลางสุรินทร์

ภาพ 3 พระธาตุเจดีย์ศรีมรรัตน(หลวงพ่พวน)
วัดมมงคลรัตนาราม

ดังนั้น พุทธสถานปัจจุบันที่สำคัญในเขตจังหวัดสุรินทร์ โดยแยกออกเป็นกลุ่มปราสาทของแต่ละอำเภอเรียงลำดับจำนวนปราสาทจากมากไปน้อยได้ ดังนี้

อำเภอสังขะมี 6 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทภูมิโปน ตำบลดม (2) ปราสาทสิงห์ศิลปะชัย ตำบลกระเทียม (3) ปราสาทมีชัยหรือปราสาทหมื่นชัย ตำบลกระเทียม (4) ปราสาทยายเหงา ตำบลสังขะ (5) ปราสาทบ้านจารย์ ตำบลจารย์ และ(6) ปราสาทบ้านด่าน ตำบลบ้านด่าน และนอกจากปราสาทขอมโบราณแล้ว ก็ยังมีธาตุเก่าแก่องค์สำคัญอีก 1 แห่ง คือ ธาตุบ้านธาตุ ตำบลพระแก้ว

อำเภอปราสาทมี 4 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทบ้านพลวง อำเภอปราสาท(2)ปราสาทบ้านไพล หรือวัดโคกปราสาท อำเภอปราสาท (3) ปราสาทบ้านทะนง อำเภอปราสาท และ(4) ปราสาทอังกัญโพธิ์ อำเภอปราสาท

อำเภอเมืองสุรินทร์มี 3 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทเมืองที่ ตำบลเมืองที่อำเภอเมืองสุรินทร์ (2) ปราสาทโอรัง ตำบลเฉนียง และ (3) ปราสาทเขาพนมสวาย อำเภอเมือง สุรินทร์ และนอกเหนือจากปราสาทหินแล้ว ก็ยังมีปรากฏร่องรอยเมืองโบราณในเขตอำเภอเมืองสุรินทร์ คือ กำแพงเมืองสุรินทร์และคูเมือง ทั้งชั้นนอกและชั้นใน

อำเภอศีขรภูมิมีจำนวน 3 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทช้างปี ตำบลช้างปี (2) ปราสาทศีขรภูมิ หรือปราสาทบ้านระแวง ตำบลระแวง และ (3) ปราสาทบ้านอนันต์หรือปราสาทอานาร์ตำบลยาง

อำเภอบัวเชดมีจำนวน 1 ปราสาท คือ ปราสาทตามอยหรือตามอญ ตำบลบัวเชด และอีก 1 ภู คือ ภูศาลา ซึ่งตั้งอยู่ตำบลบัวเชดเหมือนกัน

อำเภอท่าตูมมีจำนวน 2 ปราสาท ประกอบด้วย (1) ปราสาทบ้านบัลลังก์ ตำบลท่าตูม (2) ปราสาทนางบัวตูม อำเภอท่าตูม และมีแหล่งโบราณคดีอีก 1 แห่ง คือ โนนแท่น ตำบลโพนครก

อำเภอลำดวนมีจำนวน 3 ปราสาท คือ (1) ปราสาทบ้านตะเปรียงเตี้ยหรือปราสาทระเปียงเตี้ย ตำบลตะเปรียงเตี้ย (2) ปราสาทบ้านกระดุก ตำบลลำดวน และ (3) ปราสาทบ้านลำดวน ตำบลลำดวน

อำเภอพนมดงรักมีจำนวน 3 ปราสาท คือ (1) ปราสาทตาเหมือน ตำบลบักได (2) ปราสาทตาเหมือนโต้ง ตำบลปึกไค และ (3) ปราสาทตาเหมือนธม อำเภอพนมดงรักอำเภอกาบเชิง จำนวน 2 ปราสาท คือ (1) ปราสาทเบ็ง ตำบลปราสาทเบง (2) ปราสาทหมอนเจริญ ตำบลกาบเชิง

อำเภอเขวาสินรินทร์มีจำนวน 2 ปราสาท คือ (1) ปราสาทแก้ว ตำบลบ้านแร่ (2) ปราสาททอง ตำบลตากูก

อำเภอสำโรงทาบมีจำนวน 1 ปราสาท คือ ปราสาทหมื่นศรีน้อย ตำบลหมื่นศรี

อำเภอจอมพระมีจำนวน 1 ปราสาท คือ ปราสาทจอมพระ ตำบลจอมพระ

อำเภอสนมมีจำนวน 1 ปราสาท คือ ปราสาทบ้านสนม ตำบลสนม

จากหลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมดพบว่า ปราสาทที่เป็นพุทธสถานของพระพุทธศาสนาในนิยามมหายาน แบบวัชรยาน ดังมีหลักฐานปรากฏในจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ซึ่งได้) กล่าวถึงพระปณิธานในการสถาปนาอโรคยาศาลหรือสถานพยาบาลในปีมหาศักราช 1108 (พ.ศ. 1729) จำนวน 102 แห่งทั่วราชอาณาจักร (อัษฎางค์ ชมดี, 2553: 123)

จังหวัดสุรินทร์มีการบูรณะและอนุรักษ์พุทธสถานและโบราณสถานอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราสาทหินโบราณที่เคยเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดูและได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นพุทธสถานในยุคหลัง เช่น ปราสาทศีขรภูมิและปราสาทตาเมือนโต้ง การบูรณะเหล่านี้ขึ้นอยู่กับอยู่ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากรเพื่อให้คงความสมบูรณ์และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญด้วย

วิเคราะห์รูปแบบการสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนในจังหวัดสุรินทร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

นิศาราด แก้ววินัด (2568) ได้ให้ความคิดเห็นถึงการเสริมสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์อย่างยั่งยืนว่า การเสริมสร้างอัตลักษณ์อย่างยั่งยืนต้องเริ่มจากการตั้ง คุณค่าทางศิลปกรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะศิลปะแบบเขมรและล้านช้างที่ผสมผสานกันในสุรินทร์มาเป็นจุดเด่น ควบคู่กับการมีส่วนร่วมของ

ชุมชนในรูปแบบคำว่า บ-ว-ร (บ้าน วัด โรงเรียน) เพื่อบริหารจัดการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต ไม่ใช่เพียงวัดถูกจัดแสดง ซึ่งจะช่วยรักษารากเหง้าแห่งศรัทธาพร้อมกับการสร้างมูลค่าเพิ่มด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไปพร้อมกันได้

อุบลวรรณ สุวรรณภูสิทธิ์ (2568) ได้กล่าวเพิ่มเติมปัจจัยที่สนับสนุนในการสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์ว่าการบรรลุได้ตามเป้าหมายและเป็นไปตามนโยบายของทางคณะสงฆ์ไทยนั้นต้องมีการสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอต่อการบูรณะปฏิสังขรณ์และการบำรุงรักษาสถาปัตยกรรมตลอดจนศิลปกรรมพื้นถิ่นให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และทรงคุณค่า รวมถึงการจัดสรรทุนสำหรับการจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน นอกจากนี้ ยังต้องอาศัยความร่วมมือแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งจะช่วยขับเคลื่อนการดำเนินงานให้มีความต่อเนื่อง มั่นคงและสามารถรักษาอัตลักษณ์ของพุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์ให้เป็นศูนย์รวมจิตใจของท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนต่อไปได้

ภาพ 4 ภาพการสัมภาษณ์ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ศาสนาเป็นเรื่องของความเชื่อความศรัทธา ศาสนาที่สำคัญของโลกส่วนใหญ่มักมีองค์ประกอบสำคัญ 6 ประการ คือ (1) ศาสดา คือ มีผู้ให้กำเนิดตั้งศาสนาขึ้นมา (2) ศาสนธรรม (3) ศาสนบุคคล (4) ศาสนสถาน (5) ศาสนพิธี (6) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (สุพัตรา สุภาพ, 2543: 107) วัดเป็นสถานที่ที่ขัดเกลานิสสัยและจิตใจ กล่าวคือ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันวัดเป็นสถานที่ที่ขัดเกลานิสสัยและจิตใจของชนชาวไทยมาโดยตลอดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์เป็นผู้นำทางด้านจิตใจเป็นผู้นำในเรื่องของการบำเพ็ญกุศล ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการนำในการทำ ความดี ละชั่ว ทำจิตใจให้ผ่องใส (การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 50: 50-51)

จากการวิเคราะห์รูปแบบการสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องพิจารณาทั้งบริบททั้งหลายของจังหวัดสุรินทร์ซึ่งมีลักษณะทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ และหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนา

ในจังหวัดสุรินทร์มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์กวย เขมร และลาว ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปะและประเพณีทางศาสนาของพุทธศาสนสถาน สำหรับอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับเขมรโบราณได้มีการพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีของอารยธรรมขอม/

เขมรโบราณจำนวนมาก เช่น ปราสาทหินต่าง ๆ (แม้บางแห่งจะเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูเดิม แต่แสดงถึงรากฐานทางศิลปะและสถาปัตยกรรมในพื้นที่) ประเพณีท้องถิ่น วัดบางแห่งอาจมีพิธีกรรมหรือองค์ประกอบทางศิลปะที่สะท้อนประเพณีของชาวกวยหรือเขมรท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่ผนวกเข้ากับวิถีพุทธ อัตลักษณ์ช้างจังหวัดสุรินทร์มีชื่อเสียงในด้านช้างจึงได้นำมาเป็นองค์ประกอบทางศิลปะสถาปัตยกรรมหรือการจัดกิจกรรมของวัดบางแห่ง และการเป็นพื้นที่ชนบท/เกษตรกรรมจึงทำให้วัดในพื้นที่ชนบทส่วนใหญ่เป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ผูกโยงกับการดำรงชีวิตแบบพอเพียงและการอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อสร้างอัตลักษณ์การพัฒนาอย่างยั่งยืน

การสร้างอัตลักษณ์ของพุทธศาสนสถานเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนมักจะเน้นที่การประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการแก้ไขปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจในท้องถิ่น ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นรูปแบบหลัก ๆ ดังนี้

1. อัตลักษณ์เชิงสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติการสร้างวัดให้เป็นพื้นที่สีเขียว ปลูกป่า การจัดการน้ำและขยะอย่างยั่งยืน เช่น การสร้างบ่อเก็บน้ำ การใช้พลังงานทางเลือก เช่น โซลาร์เซลล์ปรัชญาเน้นหลักการที่ว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกัน(ปฏิจจสมุปบาท) และความเมตตาต่อทุกสรรพสิ่ง และการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ และความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอีกทั้งยังเชิดชูเอกลักษณ์ของไทยให้คงคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงสืบต่อไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541: 15-19)

2. อัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น สถาปัตยกรรมที่สะท้อนรากเหง้าการนำลวดลายสถาปัตยกรรม หรือวัสดุแบบพื้นถิ่น/ขอมโบราณ/เขมรท้องถิ่น มาใช้ในการก่อสร้างหรือบูรณะ เพื่อคงความเป็นเอกลักษณ์ และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ศูนย์กลางการสืบทอดประเพณีวัดเป็นสถานที่จัดกิจกรรมที่อนุรักษ์ และสืบทอดประเพณีท้องถิ่น เช่น การบวชช้าง งานบุญต่าง ๆ ซึ่งช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ดังนั้นนักท่องเที่ยวจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งในการกระตุ้นให้มีการการพัฒนาวัดด้วยประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมร่วมกับพิธีกรรมของชุมชน เพื่อให้วัดมีความโดดเด่นด้วยวิถีพุทธที่มีการสืบทอดประเพณีพิธีกรรมที่มีการนับถือโบราณสถานนับตั้งแต่ราวพุทธทศวรรษที่ 18 (ลักษณา เกยุราพันธ์ และคณะ, 2559: 2190-2201)

พระครูศรีสุนทรสรกิจ (2568) การพัฒนาอัตลักษณ์เป็นการเสริมสร้างสิ่งที่บุคคลขาด พร้อมทั้งสร้างสิ่งที่ดีและมีคุณค่าให้เด่นชัด เพราะอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ไม่มีใครเหมือน และก็ไม่เหมือนใครในเวลาเดียวกัน ดังนั้น สุรินทร์ จึงอยากมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ที่สะท้อนความเป็น สุรินทร์ อย่างแท้จริงการเสริมสร้างอัตลักษณ์ คือ การพัฒนาตนในสิ่งที่ยังขาด พร้อมกับต่อยอดสิ่งที่ดีงามให้เกิดเป็นคุณค่าที่แท้จริง เพราะอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่แต่ละคนมีแตกต่างกัน ไม่มีใครเหมือนใคร การมีอัตลักษณ์ของตนเองจึงเป็นการแสดงถึงความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตน เช่นเดียวกับที่สุรินทร์ มุ่งหวังที่จะสร้างอัตลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นสุรินทร์ และมีคุณธรรมกับความงามภายในจิตใจ

พระครูบัณฑิตวิโรภาส (2568) อัตลักษณ์ต้องทำให้ดีขึ้น ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และพัฒนาได้เสมอ การพัฒนาอัตลักษณ์ของวัดหรือวัดจึงไม่ใช่เพียงการรักษารูปแบบเดิม แต่เป็นการเสริมสร้างคุณค่าใหม่ ๆ ให้

เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางทางจิตใจและศีลธรรมของชุมชนเมื่อมีวัดแล้ว คำถามสำคัญคือ จะทำอย่างไรให้คนเข้าวัด ซึ่งแนวทางสำคัญมีดังต่อไปนี้

1. แนวการสร้างอัตลักษณ์ 2. ต้องย้อนกลับมาทบทวนว่า จุดเริ่มต้นของวัดเกิดขึ้นเพื่ออะไรมาอย่างไร และสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างไร เพื่อให้การพัฒนาไม่หลงทิศทางการบริหารจัดการอย่างมีระบบ 3. การบริหารภายในวัดควรโปร่งใสควรมีส่วนร่วม และมีการวางแผนพัฒนาที่ต่อเนื่องด้วย เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในหมู่พุทธศาสนิกชนการสร้างผู้นำเพื่อแบบอย่างที่ดี 4. พระภิกษุและผู้นำชุมชนต้องเป็นตัวอย่างของความดีงามทั้งด้านศีลธรรม และการปฏิบัติเพื่อให้ชุมชนเกิดศรัทธาและอยากเข้ามามีส่วนร่วมจัดกิจกรรมภายในวัดอย่างต่อเนื่อง เช่น กิจกรรมการสอนธรรมะ โครงการปฏิบัติธรรม หรือโครงการจิตอาสา เพื่อให้วัดเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และพัฒนาจิตใจพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างยั่งยืน 5. วัดควรเป็นสถานที่ที่ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของ ร่วมกันสืบสานและต่อยอดให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น

ดังนั้น การพัฒนาอัตลักษณ์ของวัดจึงเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ต้องอาศัยทั้ง การทบทวนรากเหง้า และการสร้างคุณค่าใหม่ ๆ เพื่อให้วัดเป็นศูนย์รวมของความดีงามของการสร้างศรัทธาและนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไป

วินัย ปุณยรัชตปริดา (2568) ได้ให้ทัศนะว่า อัตลักษณ์บ่งบอกถึงชนชาติ ซึ่งหมายความว่า อัตลักษณ์ของศาสนสถานคือเครื่องสะท้อนรากเหง้าและวัฒนธรรมของผู้คนในแต่ละถิ่น เพราะศาสนสถานเป็นศูนย์รวมของศรัทธา วิถีชีวิตและภูมิปัญญา อัตลักษณ์ของวัดจึงเริ่มปรากฏตั้งแต่ขุมประตู่ อุโบสถ วิหาร รวมถึงกิจกรรมและพฤติกรรมของผู้คนในชุมชน นอกจากนี้ ยังได้เสนอแนวทางการสร้างภูมิศาสนสถานหรือการออกแบบและพัฒนาอัตลักษณ์ของวัดให้เกิดคุณค่าทางจิตใจและสังคม โดยมุ่งเน้นให้วัดเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมผ่านกิจกรรมที่เรียกว่า 5 ส ได้แก่ 1) ส สร้างความสะอาด คือ วัดควรจัดพื้นที่ให้เหมาะสมกับการใช้สอยของชุมชน 2) ส สร้างความสะอาด คือ รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในวัด 3) ส สร้างสุขลักษณะ คือ ให้ผู้มาวัดรู้จักดูแลสุขภาพกายและใจ 4) ส สร้างนิสัย คือ ปลูกฝังพฤติกรรมดีงามที่ต่อเนื่อง และ 5) ส สร้างสภาวะจิตใจ (สกายเจ็ต) คือ ส่งเสริมความสงบ ความเมตตา และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

นอกจากนี้ ยังกล่าวถึง ความสว่างว่า เป็นสัญลักษณ์ของ ปัญญาและความรู้ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์สำคัญของพระพุทธศาสนา มีโทษก็เพราะขาดปัญญา มีคุณก็เพราะมีปัญญา ดังนั้นการพัฒนาอัตลักษณ์ของวัดจึงต้องเน้น การสร้างปัญญาให้กับชุมชน ควบคู่ไปกับการพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพอัตลักษณ์ของวัดในแต่ละแห่ง เช่น วัดอาเจียงหรือวัดพุทธ ย่อมมีสิ่งที่แสดงออกถึงความเป็นพุทธ เช่น พระพุทธรูป พระธรรม หรือการปฏิบัติธรรม การพัฒนาอัตลักษณ์ใหม่จึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิ่งดีงามที่มีอยู่เดิม แล้วต่อยอดให้ร่วมสมัย โดยใช้ความรู้ ความเชี่ยวชาญและการสื่อสาร (ประชาสัมพันธ์) อย่างเหมาะสมเพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาและปัญญาในสังคม

ภาพ 5 สนนทนากลุ่ม
พระครูศรีสุนทรสรกิจ
เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2568

ภาพ 6 สนนทนากลุ่ม
พระครูบัณฑิตวชิโรภาส
เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2568

ภาพ 7 สนนทนากลุ่ม
วินัย ปุณยรัชตปริดา
เมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2568

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาพบว่า การเสริมสร้างอัตลักษณ์ของพุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์ มิใช่เพียงการสร้างสิ่งปลูกสร้างทางกายภาพแต่เป็นการบูรณาการมิติทางจิตใจ วัฒนธรรมและการบริหารจัดการที่ผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีองค์ความรู้ที่สำคัญ ดังนี้

1. รากฐาน คือ ศูนย์รวมจิตใจและปัญญาของชุมชน พื้นฐานอัตลักษณ์ วัดในสุรินทร์ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงประกอบศาสนพิธี แต่เป็นรากฐานของชุมชน เป็นพื้นที่เรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญาและสร้างความสามัคคี อัตลักษณ์ที่แท้จริงจึงอยู่ที่คุณค่าทางจิตใจและวิถีชีวิตของผู้คนมากกว่าเพียงรูปแบบสถาปัตยกรรม การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมุ่งเน้นการ สร้างคนให้มีปัญญาควบคู่ไปกับการสร้างถาวรวัตถุ

2. กระบวนการเริ่มจาก การรู้จักตนเองสู่การออกแบบที่สอดคล้องบริบท แนวทางการพัฒนาอัตลักษณ์ต้องเริ่มจากการวิเคราะห์ทุนเดิมที่วัดมีอยู่ ตามแนวคิดพระครูศรีสุนทรสรกิจเพื่อสร้างเอกลักษณ์เฉพาะที่สะท้อนความเป็นสุรินทร์ เช่น การผสมผสานศิลปะขอม/เขมรพื้นถิ่น การอนุรักษ์ภาษาและการใช้วัสดุท้องถิ่น โดยยึดแนวทางอนุรักษ์ควบคู่กับนวัตกรรม ไม่ลอกเลียนแบบจากภายนอก

3. หัวใจความยั่งยืน คือ การมีส่วนร่วม และความเป็นเจ้าของร่วม กลไกการขับเคลื่อน ความยั่งยืนจะเกิดขึ้นเมื่อชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ตามแนวคิดพระครูบัณฑิตวชิโรภาส ผศ. ดร. วัดต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและวางแผนกิจกรรมเพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธาที่ชุมชนพร้อมจะสืบสานต่อไป

องค์ความรู้จากการพัฒนาอัตลักษณ์วัดที่แท้จริงต้องไม่แยก ศาสนาออกจากชีวิต แต่ทำให้ศาสนาเป็นวิถีชีวิตของชุมชนตามตารางด้านล่าง

ภาพ 8 การเสริมสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถาน จังหวัดสุรินทร์

สรุป

การเสริมสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์อย่างยั่งยืนนั้นเป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นให้วัดหรือศาสนสถานเป็นมากกว่าสถานที่ประกอบศาสนพิธี หากแต่เป็น ศูนย์กลางจิตวิญญาณ จิตใจ วัฒนธรรม และการเรียนรู้ของชุมชน โดยอาศัยหลักพุทธธรรมควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและความยั่งยืนในทุกมิติจากการศึกษาพบว่า การพัฒนาอัตลักษณ์ของวัดในจังหวัดสุรินทร์มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. มิติด้านการพัฒนาตนและคุณธรรมตามแนวคิดของพระครูศรีสุนทรสรกิจที่เน้นการเสริมสร้างสิ่งที่ดีและต่อยอดสิ่งที่ดี เพื่อให้อัตลักษณ์ของวัดสะท้อนคุณค่าทางจิตใจและศีลธรรมของชุมชน
2. มิติด้านการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของชุมชน ตามแนวคิดของพระครูบัณฑิตวิโรภาส ผศ. ดร. ที่ชี้ให้เห็นว่า ความยั่งยืนของวัดเกิดจากระบบการบริหารที่โปร่งใส และการมีส่วนร่วมของพุทธศาสนิกชนในทุกระดับ
3. มิติด้านปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตามแนวคิดของวินัย ปุณยรัชตปรีดา ที่มองว่า อัตลักษณ์ศาสนสถาน คือ รากเหง้าของชนชาติ จึงต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของคนสุรินทร์ เช่น การอนุรักษ์ศิลปะเขมรพื้นถิ่น และการสร้างกิจกรรม 5 ส เพื่อพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของชุมชน

กล่าวโดยสรุป การเสริมสร้างอัตลักษณ์พุทธศาสนสถานในจังหวัดสุรินทร์อย่างยั่งยืน คือ การหลอมรวมพลังของ ธรรมะ วัฒนธรรม ปัญญา เข้าด้วยกัน เพื่อให้วัดเป็นพื้นที่แห่งศรัทธา ความรู้และคุณธรรมที่ประชาชนรู้สึกมีส่วนร่วมและภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของตนเอง ดังนั้น วัดในจังหวัดสุรินทร์ที่มีอัตลักษณ์ชัดเจนไม่เพียงเป็นศูนย์กลางของศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางแห่งความดีงาม ความสามัคคีและความยั่งยืนของชุมชนอันเป็นแบบอย่างของการพัฒนาศาสนสถานในบริบทไทยแบบยั่งยืนอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุรินทร์*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ฐิติพร สะสม. (2553). *ศึกษาระบบการบริหารและการจัดการวัดในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา: วัดพระธาตุแช่แห้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- นิศาราด แก้ววินัด. (2568). อาจารย์ประจำคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. *สัมภาษณ์*. 4 พฤศจิกายน.
- พระครูบัณฑิตวิโรภาส. (2568). เจ้าคณะตำบลปราสาทหนอง. *สนทนากลุ่มย่อย*. 11 กันยายน.
- พระครูศรีสุนทรสรกิจ. (2568). เจ้าคณะอำเภอลำดวน. *สนทนากลุ่มย่อย*. 11 กันยายน.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2551). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์คำวัด*, พิมพ์ครั้งที่ 3. ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารี). (2554). *พุทธประวัติทัศนศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 1, 10*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ลักขณา เกตุราพันธ์ และคณะ. (2559). *การพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนไทยพวนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ จังหวัดนครนายก*. วารสาร Veridian E-Journal Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ. 9 (2), 2190-2201.
- วินัย ปุณยรัชตปรีดา. (2568). ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ *สนทนากลุ่มย่อย*. 11 กันยายน.
- สุพัตรา สุภาพ. (2543). *สังคมและวัฒนธรรมไทย: ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี*, พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

- อัษฎางค์ ชมดี. (2553). *ร้อยเรื่อง เมืองสุรินทร์*, พิมพ์ครั้งที่ 2. สุรินทร์: สำนักหนังสือสุรินทร์สโมสร.
- อุบลวรรณ สุวรรณภูสิทธิ์. (2568). รองผู้อำนวยการวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. *สัมภาษณ์*. 4 พฤศจิกายน.
- Bagri, S. C. (1992). *Buddhist Pilgrimages & Tours in India*. Nodida: Trishul Publication.

Academic Article:

Received: 2025-11-24;

Revised: 2026-06-14;

Accepted: 2026-06-15.

คลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน Khlóng Sip See in Isan Culture

วิญญู เถาถาวงษ์^{*1}, พระณัฐวุฒิ พันทะลี²Winyoo Thaothawong¹, Phra Natthawut Phanthali²นักวิชาการอิสระ¹, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน²Independent Scholar¹, Mahamakut Buddhist University, Isan Campus²

First/Corresponding Author, E-mail: vic32@windowslive.com*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน ข้อค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ประเพณีของชาวไทยในภาคอีสาน คือ สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนคุณค่า ความดี ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต โดยยึดหลักฮีต 12 คอง 14 คือ ประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยฮีตสิบสอง หมายถึง จารีตประเพณีหรือการทำบุญประจำ 12 เดือนของชาวไทยในภาคอีสาน ส่วนคองสิบสี่ คือ ธรรมเนียมประเพณีหรือข้อวัตรแนวทางปฏิบัติ 14 ข้อของชาวไทยในภาคอีสาน สำหรับบุคคลในสถานะต่าง ๆ ทั้งพระมหากษัตริย์ ข้าราชการและประชาชน ซึ่งคลองสิบสี่เป็นกฎหมายจารีตและเครื่องมือควบคุมสังคม กำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม สร้างความสามัคคีและเป็นปึกแผ่น สืบทอดวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและที่สำคัญเป็นการ ปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมเป็นเสาหลักสำคัญที่ค้ำจุนสังคมอีสานในอดีต และยังคงเป็นแนวทางในปัจจุบันที่มีคุณค่าในการนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันของชาวอีสานเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีคุณค่าและยั่งยืนต่อไป องค์ความรู้ใหม่ คือ ประเพณีชาวไทยอีสานและลาวมีความคล้ายคลึงกัน มีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่สำคัญในอดีต

คำสำคัญ: คลองสิบสี่, วัฒนธรรม, ประเพณี, อีสาน

Abstract

This article aims to study the fourteen Khlóng in Isan culture. The findings reveals that the traditions of Thai people in the Isan region are practices inherited from ancestors and passed down through generations, reflecting the values, virtues, beliefs, and way of life of Isan people in the past. These are based on the principles of ‘Heet Sip Song - Khlóng Sip See’ (Twelve Mores and Fourteen Conventions) which are the traditions of Isan people that have been practiced and transmitted for a long time. Heet Sip Song (Twelve Mores) refers to

the mores or merit-making ceremonies corresponding to the twelve months of the year for Thai people in the Isan region. Khlong Sip See (Fourteen Conventions) comprises fourteen precepts or guidelines for Thai people in the Isan region, applicable to individuals of various statuses, including the monarchy, government officials, and citizens. The Khlong Sip See serves as customary law and a tool for social control, defining the roles and responsibilities of people in society, fostering unity and solidarity, preserving local culture and identity, and importantly, instilling moral and ethical values. These principles are fundamental pillars supporting Isan society in the past and continue to serve as valuable guidelines in the present that can be adapted for use in the daily lives of Isan people, enabling them to live together happily, meaningfully, and sustainably. The body of knowledge reveals that Northeastern Thai and Lao traditions are similar, serving as the foundation of local wisdom, beliefs, and crucial lifestyles of the past.

Keywords: Khlong Sip See, Culture, Tradition, Isan

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีความโดดเด่น มีความหลากหลายทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ด้วยขนาดของภูมิภาคที่กินพื้นที่กว่า 1 ใน 3 ของพื้นแผ่นดินไทย จึงทำให้ภูมิภาคแห่งนี้มีจำนวนประชากรมากที่สุดในประเทศและมีความหลากหลาย ของเชื้อชาติประชากรอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนั้น ยังเป็นภูมิภาคที่มีปัญหาในด้านต่าง ๆ มากที่สุด เช่น ความแห้งแล้ง ความยากจน การอพยพย้ายถิ่นของประชากรเพื่อหางานทำ ปัจจุบันปัญหาต่าง ๆ ได้รับการแก้ไขไปบ้างแล้วทำให้ภาคอีสานทุกวันนี้มีความเจริญเท่าเทียมกับภาคอื่น ๆ ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเขตหรือภาคหนึ่งทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อยู่บนที่ราบสูงโคราช มีแม่น้ำโขงกั้นเขตทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของภาค ทางด้านใต้จรดชายแดนกัมพูชา ทางตะวันตกมีเทือกเขาเพชรบูรณ์และเทือกเขาตองพญาเย็นเป็นแนวกั้นแยกจากภาคเหนือและภาคกลาง การเกษตรนับเป็นอาชีพหลักของภาค แต่ด้วยสภาพอากาศที่ร้อนและแห้งแล้ง รวมถึงปัจจัยอื่น ๆ ทางด้านสังคมเศรษฐกิจ ทำให้มีผลผลิตที่น้อยกว่าภาคอื่น ๆ ภาษาหลักของภาคนี้คือ ภาษาอีสาน แต่ภาษาไทยกลางก็นิยมใช้กันแพร่หลายโดยเฉพาะในเมืองใหญ่ ขณะเดียวกันยังมีภาษาเขมรที่ใช้กันมากในบริเวณอีสานใต้ นอกจากนี้ยังมีภาษาถิ่นอื่นมากมาย เช่น ภาษาผู้ไท ภาษาส่วย ภาษาไทยโคราช ฯลฯ ภาคอีสานมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น เช่น อาหาร ภาษา ดนตรีหมอลำ ศิลปะการฟ้อนรำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ฯลฯ (นุศรา สอนโกษา, 2566)

ชาวไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันโดยถือเอากรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลาง เรียกว่า ภาคอีสาน คนที่อยู่ในภาคนี้เรียกว่า ชาวอีสาน คนที่อยู่ในภาคนี้ทั้งหมดมีจารีตประเพณี ขนบประเพณีและธรรมเนียมประเพณีอย่างเดียวกันก็หาไม่ มีผิดแปลกกันบ้าง แม้แต่ภาษาที่ใช้พูดกันก็ไม่เหมือนกัน เช่น ชาวจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ นิยมพูดภาษาหนึ่งอีกต่างหากซึ่ง

เรียกว่า ภาษาขุ (ส่วย) ภาษาเขมร กลุ่มที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งบางกลุ่มพูดภาษาโคราช เรียกว่า ไทยเบิ้ง ชาวอีสานโดยมากเป็นกลุ่มที่พูดภาษาล้ายกับพวกเวียงจันทน์ เพราะมีจารีต ขนบและธรรมเนียมคล้ายเวียงจันทน์มาก เพราะถือประเพณีฮี้ต 12 คลอง 14 เหมือนกัน คนที่อยู่ในภาคนี้เคยมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านศิลปวัฒนธรรมมานาน สามารถผลิตสิ่งของขึ้นมาใช้เองเกือบทุกอย่าง ทางด้านวรรณคดีนั้นว่า เจริญมากทีเดียว จนได้เป็นมรดกตกทอดมาถึงอนุชนคนรุ่นหลังที่ยังมีชีวิตอยู่ ทุกวันนี้ถูกวัฒนธรรมทางอื่นแทรกมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมเสื่อมลงมาก เช่น อักษรที่ใช้จารึกวรรณคดีโบราณ ไม่มีผู้ศึกษาสนใจเล่าเรียน เมื่อไม่มีผู้เรียนก็ไม่รู้ เมื่อไม่รู้วรรณคดี จึงไม่รู้ว่า บรรพบุรุษท่านเคยปฏิบัติกันมาอย่างไร มีอะไรที่คนสมัยนี้ควรทราบ เรื่องวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ซึ่งทุกชาติภาษาจะขาดไม่ได้ วัฒนธรรมของชนชาติหนึ่ง ย่อมไม่เหมือนกัน ใครเคยถือสิ่งใดมาแล้วก็ต้องนับถือว่า ดี ชาติใดที่ไม่มีวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง คอยแต่จะเอาแบบอย่างคนอื่นก็ไม่ดี ชาวไทยทั่วไปยอมรับว่า ชาวอีสานเป็นผู้มีวัฒนธรรมสูงจนได้รับคำยกย่องว่า ถิ่นไทยดี เพราะของดีหรือเก่าแก่ ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชนชาวอีสานบางอย่างเสื่อมสูญไปแล้ว บางอย่างก็กำลังจะเสื่อม บางอย่างก็ยังคงอยู่ของดี ที่มีอยู่นั้นไม่ได้ประยุกต์ขึ้นมา มีอยู่อย่างใดก็คงอยู่อย่างนั้น แต่ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ การรักษาของเดิมไว้ไม่ได้ ซึ่งเปรียบเหมือนเพชรที่จมอยู่ใต้โคลน และของใหม่ที่เกิดขึ้นมาแทนบางอย่างไม่ได้เกิดขึ้นมาบนรากฐานเก่า แต่เกิดขึ้นมาจากวัฒนธรรมใหม่ บางครั้งจึงทำให้วัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่เข้ากันไม่ได้ ทั้งความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยนี้รวดเร็วมาก จนทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมจะทรงตัวอยู่ไม่ได้ เรื่องของความเปลี่ยนแปลงไม่หยุดยั้งนี้เรียกว่า วัฒนธรรมเสื่อม ความเสื่อมความเจริญก็มาจากการเปลี่ยนแปลง เมื่อมีสิ่งใหม่และแปลกเกิดขึ้นมามากจะให้ยึดถืออยู่อย่างเดิมทั้งหมดก็ย่อมเป็นไปได้ (บุญเรือง จรรยาศรี, 505: 2-3)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุ้มมหาราชหรือสมเด็จพระเจ้าฟ้าลัทธิศรีรัตนาคณหุตมหาราช ทรงเป็นปฐมมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรล้านช้าง และมหากษัตริย์นครเชียงตุงเชียงทองหรือเมืองเซ้า องค์ที่ 27 (ครองราชย์ พ.ศ. 1859-1936) ผู้รวบรวมแผ่นดินลาวสองฝั่งโขงให้เป็นปึกแผ่น และได้แผ่แสนยานุภาพเหนือแว่นแคว้นต่าง ๆ ในอุษาคเนย์ถือเป็นยุคยิ่งใหญ่ที่สุดของจักรวรรดิหรืออาณาจักรล้านช้าง พระองค์และพระอัครมเหสีได้อัญเชิญพระพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์แบบอินทปัตถนครหรือแบบกัมพูชาสมัยพระนเรศวรมหาราชในราชอาณาจักรล้านช้าง พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและทรงวางรากฐานการปกครองและระเบียบของบ้านเมืองโดยอาศัยลัทธิธรรมเนียมการปกครองที่ได้รับสืบทอดกันมาจากสมัยพระเจ้าขุนบรมราชาและลัทธิธรรมเนียมที่ทรงศึกษาอบรมมาจากราชาอาณาจักรแห่งอินทปัตถนครหรือนครอโศกในเมืองเขมร จึงทำให้เกิดฮิตสิบสองคลองสิบสี่ขึ้นมา โดยเป็นการผสมผสานระหว่างขนบธรรมเนียมของพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ ทำให้บ้านเมืองของพระองค์มีระเบียบแห่งชีวิตและมีหลักปฏิบัติที่เป็นแนวทางเดียวกัน และผู้คนก็ได้ถือปฏิบัติเป็นหลักในการดำเนินชีวิตอย่างเหนียวแน่นและถ่ายทอดสืบทอดกันมา คลองสิบสี่หรือครรลอง 14 ประการ เป็นระเบียบ จารีต แนวปฏิบัติที่ชาวอีสานได้ถือปฏิบัติมาแต่ยาวนาน ถูกกำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมปฏิบัติต่อกัน เช่น เจ้าเมืองกับประชาชน พระสงฆ์กับญาติโยม พ่อแม่กับลูก เขยสะใภ้กับพ่อ ปู่ย่าตาแม่ยาย รวมทั้งชาวบ้านที่ต้องถือปฏิบัติร่วมกันในสังคม เช่น ฮิตสิบสอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทุกคนรู้จักหน้าที่ของตนเอง ประพฤติดีมีศีลธรรมและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขร่มเย็น ปัจจุบันสังคมมีการ

เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากก็อาจจะมีการปรับเปลี่ยนระเบียบจารีตเพื่อให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์มากขึ้น ชุมชนคนอีสานที่อยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยหรือฝั่งขวาของแม่น้ำโขงนั้น บางส่วนเป็นผู้คนที่อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้างหรือลาว เมื่อมาตั้งถิ่นฐานใหม่ก็ได้นำธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติตามฮีตสิบสองคองสิบสี่นี้มาถือปฏิบัติด้วยและสืบสานถ่ายทอดกันตั้งแต่บรรพบุรุษจนปัจจุบัน (สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน อนุบลราชธานี, 2566) ดังนั้น วัฒนธรรมประเพณีในภาคอีสานจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อและวิถีชีวิตที่สำคัญในอดีต วัฒนธรรมเหล่านี้สะท้อนถึงการผสมผสานความเชื่อทั้งพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์และผี เป็นตัวแปรในการช่วยเสริมสร้างความผูกพันที่ดีของคนในชุมชน สังคม การดำรงชีวิตที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติและเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่คณะผ่านการร่วมแรงร่วมใจในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความเป็นเอกลักษณ์ รักษาความเชื่อและศาสนา และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

ความหมายของคองสิบสี่

สาร สารพัฒนานันท์ (2530: 85-86) ได้กล่าวว่า คำว่า คองสิบสี่ อาจแยกความหมายเป็น 2 คำ คือ คอง และสิบสี่ คำว่า คอง ตามพจนานุกรมให้ความหมายไว้ว่า ทาง ทางน้ำที่ขุดสำหรับเรือเดิน ดังนั้น คำว่า คอง จึงหมายถึง แนวทางหรือทำนองคองธรรม ได้แก่ ข้อที่ผู้ใดชื่อว่า เป็นผู้อยู่ในศีลธรรมอันดีพึงปฏิบัติหรือรักษา คำว่า คอง สำเนียงของประชาชนทางภาคอีสานออกเสียงว่า คอง เพราะประชาชนภาคนี้ไม่นิยมออกเสียงเป็นคำกล้ำ ดังนั้น การเขียนและการออกเสียงของคำว่า คองสิบสี่ จึงเขียนและออกเสียงว่า คองสิบสี่ ส่วนคำว่า สิบสี่ หมายถึง ข้อวัตรหรือแนวทางอันพึงปฏิบัติ 14 ข้อ เมื่อรวมกันเข้าเป็นคองสิบสี่ จึงหมายความว่า แนวทางที่ประชาชนทั่วไปแม่พ่อบ้านแม่เรือนตลอดผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ 14 ข้อ เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งจารีตประเพณีและทำนองคองธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของบ้านเมือง คองสิบสี่นี้ผู้รู้ได้กล่าวสรุปไว้ว่า เป็นแนวทางพึงใช้เป็นหลักปฏิบัติ 2 ประการ คือ สำหรับบุคคลธรรมดาประพฤติปฏิบัติเป็นกิจวัตรในระหว่างครอบครัว ผัวเมีย บ้านเรือนหรือต่อพระศาสนาอย่างหนึ่ง และสำหรับท้าวพระยาข้าราชการผู้ปกครองบ้านเมืองพึงประพฤติปฏิบัติเป็นกิจวัตรอย่างหนึ่ง

พระราชปรีดิเมธี (2545: 91) ได้กล่าวว่า คองหรือคอง หรือครรอง หมายถึง แนวทางหรือกรอบกติกาสังคมที่พึงปฏิบัติ วิถีปฏิบัติทางกาย วาจาและจิตใจ ที่เป็นสื่อให้เห็นความดีงามความเจริญรุ่งเรืองของบุคคล ชุมชน อันเป็นข้อตกลงร่วมกันของผู้มีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต จากรุ่นสู่รุ่น อาจถือได้ว่า เป็นการสืบทอดระเบียบวิธีปฏิบัติตน หรือการวางตนของแต่ละบุคคลที่ย่อมมีความแตกต่างด้านสภาวะและสถานะตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งแต่ละคนย่อมได้เกี่ยวข้องกับบุคคล ชุมชนและสังคมเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเคารพ รักและให้เกียรติซึ่งกันและกัน

สำลี รักสุทธี (2549: 123) ได้กล่าวว่า คองสิบสี่ หมายถึง แนวทางปฏิบัติวิถีทางที่ดีที่นักปราชญ์บรรพบุรุษชาวอีสานได้วางไว้ เพื่อให้ผู้ปกครองนำไปเป็นแนวทางในการปกครอง พ่อแม่นำไปสอนลูก ปู่ย่าตายายนำไปสอนหลาน พระนำไปสอนพุทธศาสนิกชนและให้ประชาชนนำไปปฏิบัติ

เบญจวรรณ นาราสัจ (2552: 31) ได้กล่าวว่า คลองสิบสี่ ครรลองคลองธรรม หรือแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ สิบสี่ประการ ที่ชาวอีสานสั่งสอนสืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยจำแนกเป็นระเบียบข้อปฏิบัติ หรือข้อดเว้นของกลุ่มคนแต่ละฐานะทางสังคม รวม 14 หมวด

สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน ณ อุบลราชธานี (2566) ได้กล่าวว่า คอง ในภาษาอีสาน หมายถึง ทาง แนว หรือคลองธรรม เป็นกฎ ระเบียบ จารีตหรือกติกาของสังคม ถ้าไม่ปฏิบัติตามสังคมจะเป็นผู้กำหนดโทษ ลงโทษ ตามสภาพภาพของการทำผิด ผู้ปกครองบ้านเมืองจึงใช้เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคม เป็นสิ่งที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำเพื่อ 1) ให้ผู้ปกครองนำไปเป็นแนวทางในการปกครอง 2) ให้ปู่ย่าตายาย พ่อแม่นำไปสอนบุตรหลานของตน 3) ให้พระสงฆ์นำไปอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชน 4) ให้ประชาชนทั่วไปนำไปปฏิบัติเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนและสังคม

สรุปได้ว่า คลองสิบสี่หรือคองสิบสี่ หมายถึง ข้อวัตรหรือแนวทางอันพึงปฏิบัติ 14 ข้อของชาวไทยในภาคอีสานและลาว ซึ่งยึดถือปฏิบัติเพื่อเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข มีข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลในสถานะต่าง ๆ ทั้งพระมหากษัตริย์ ข้าราชการและประชาชน ซึ่งเป็นจารีตประเพณีและธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยในภาคอีสาน คือ สิ่งที่สังคมยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนคุณค่า ความดี ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต

ประเภทของคลองสิบสี่

สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน ณ อุบลราชธานี (2566) ได้กล่าวว่า คลองสิบสี่ หรือแนวปฏิบัติ 14 ข้อ ซึ่งชาวอีสานพึงปฏิบัติโดยมีความเชื่อว่า จะทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ ตลอดจนแสดงความกตัญญูต่อดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ประกอบด้วยหมวดที่ 1 คลองสิบสี่สำหรับเจ้านาย ข้าราชการ ผู้ปกครองคน หมวดที่ 2 คลองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์ที่พึงปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องตามคติโลก หมวดที่ 3 คลองสิบสี่สำหรับประชาชนทั่วไป หมวดที่ 4 คลองสิบสี่สำหรับทุกเพศทุกวัน

แนวคิดเกี่ยวกับคลองสิบสี่

สาร สาระทัศนานันท์ (2530: 85-101) ได้กล่าวถึง คลองสิบสี่หรือแนวปฏิบัติ 14 ข้อในแต่ละแบบ ดังนี้

คลองสิบสี่แบบที่ 1 กล่าวถึงผู้เกี่ยวข้องในครอบครัว สังคม ตลอดผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ เมื่อพูดถึงคำว่า คลอง ก็มีคำว่า ฮีต เป็นคู่กันไปด้วย แสดงว่า ฮีตกับคลอง ยากที่จะแยกขาดจากกันได้ แบ่งออกเป็น 14 ข้อ ดังนี้

1. ฮีตเจ้าคลองขุน คำว่า เจ้า มุ่งหมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งมักเรียกพระนามของพระเจ้าแผ่นดินมีคำว่า เจ้า หรือพระเป็นเจ้าขึ้นหน้า เช่น พระเจ้าอยู่หัว เจ้านาย ฯลฯ ส่วนขุนก็หมายถึง กษัตริย์ผู้ครองเมือง มีความหมายคล้ายเจ้า เช่น ขุนบรม ขุนศรีอินทราทิตย์ ฯลฯ แม้ผู้ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณก็นิยมเรียกขุนเช่นกัน ฮีตเจ้าคลองขุน ก็คือ ผู้ครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่เคยยึดถือมาแต่โบราณ เช่น

กษัตริย์ต้องปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม รักและอุทิศสำหรับปกครองดูแลไพร่ฟ้าประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน

2. ฮีตท้าวคลองเพี้ย คำว่า ท้าว เป็นคำเรียกเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในสมัยโบราณ เช่น ท้าวอุปฮาดหรือเจ้าอุปราช ท้าวราชบุตร หรือเจ้าราชบุตร แม้เจ้าผู้ครองเมืองบางเมือง เรียกว่า ท้าว และลูกเจ้าเมืองก็เรียกว่า ท้าว เช่น ท้าวสุริวงศ์ ฯลฯ และคำว่า ท้าว เป็นคำเรียกชื่อของผู้เป็นเชื้อสายขุนนางก็มี ตัวอย่างจะเห็นจากที่มีใช้เรียกกันอยู่ในหนังสือวรรณคดีโบราณของภาคอีสาน เป็นต้น ส่วนคำว่า เพี้ย เป็นคำเรียกหน้าข้าราชการหรือขุนนางแต่โบราณเช่นกัน การปฏิบัติคลองธรรมก็คงอนุโลมตามฮีตเจ้าคลองขุนหรือตามจารีตที่ตระกูลเคยปฏิบัติมา โดยยึดหลักธรรมตามพระศาสนาเป็นที่ตั้ง หากผู้ปกครองบ้านเมืองตลอดข้าราชการบริพาร ไม่ปกครองโดยธรรม ก็จะทำให้ไพร่ฟ้าประชาชนเดือดร้อน

3. ฮีตไพร่ครองนาย คำว่า ไพร่ หมายถึง ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินหรือประชาชนทั่วไป มีประเพณีกำหนดให้ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองและตามคำสั่งของเจ้านายมีการทำงานโยธา และเข้ารับราชการทหาร เป็นต้น สำหรับคำว่า คลองนาย ผู้เป็นนายก็ต้องปฏิบัติตามกบิลเมืองและหน้าที่ไพร่กับนายต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

4. ฮีตบ้านคลองเมือง ได้แก่ รู้จักปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม และวัตรอันพึงปฏิบัติของบ้านเมืองแต่ละท้องถิ่นตลอดบ้านเมืองส่วนรวมด้วย มีการอยู่ด้วยกัน โดยยึดหลักศีลธรรมเป็นที่ตั้ง มีความสามัคคีกลมเกลียวรักใคร่กันฉันพี่น้อง และเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต เป็นต้น การสร้างบ้านแปลงเมืองหัวหน้าครอบครัวและเจ้าเมืองก็ต้องรู้จักปฏิบัติให้ถูกต้องตามจารีตโบราณ เช่น รู้จักเลือกสถานที่ที่จะปลูกบ้านเรือนหรือที่ตั้งเมือง รู้จักปลูกบ้านเรือนให้ถูกทิศทางว่า จะหันหน้าบ้านหลังบ้านไปทางใด สำหรับหมู่บ้านก็มีผีปู่ตาหรือผีเจ้าบ้านและสำหรับเมืองก็มีมหาดเล็กหลักเมือง มีการเซ่นไหว้ตามพิธีการที่เคยปฏิบัติมา นอกนี้ขนบธรรมเนียมปลื้มก้อยใดที่หมู่บ้านหรือเมืองนั้น คนส่วนใหญ่นิยมปฏิบัติกันมาแต่โบราณอย่างไร ก็ควรจะได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนในบ้านและเมืองนั้นอยู่ด้วยกันด้วยความร่มเย็นเป็นสุข

5. ฮีตผัวคลองเมีย เป็นข้อที่สามีและภรรยาพึงปฏิบัติต่อการปฏิบัติต่อกันของสามีภรณานี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะธรรมดาคณะเราเมื่อแต่งงานกันแล้ว จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน การที่สามีภรรยาจะอยู่ร่วมกันด้วยความปรกติสุข ทั้งสองฝ่ายจะต้องรู้จักปฏิบัติให้ถูกใจกัน ตามจารีตประเพณีไทยโบราณมักถือกันว่า สามีเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือสามีเปรียบประดุจช้างเท้าหน้า ภรรยาประดุจช้างเท้าหลัง ดังนั้น คำสอนโบราณจึงมักสอนให้ภรรยาปฏิบัติต่อสามี โดยให้เกียรติสามีมากกว่าตน

6. ฮีตพ่อคลองแม่ พ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณต่อลูกมากที่สุดจะพรรณนาและรักลูกยิ่งกว่าสิ่งใด ถ้าจะเปรียบดุจดวงตาดีกว่าได้ พ่อแม่ปรกตีย่อมตั้งอยู่ในคลองธรรม และปฏิบัติต่อลูกในสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่ลูก อุทิศสละเลี้ยงลูกตั้งแต่เกิดจนเติบโตใหญ่ ให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน ความรู้ซึ่งช่วยให้ลูกมีสติปัญญา แนะนำเกี่ยวกับอาชีพ (สำหรับผู้มีความรู้เฉพาะบางอย่าง) สำหรับผู้ชายเมื่อมีอายุสมควรบวชก็จัดการบวชให้ พ่อแม่ย่อมอาทรรักและห่วงลูก สิ่งใดไม่ดีไม่งามก็แนะนำห้ามปราม มิให้กระทำชั่ว พยายามให้ตั้งอยู่ในความดี จัดหาคุ้มครองที่สมควรหรือจัดแต่งงานให้ตามจารีตประเพณี และหากมีทรัพย์สินสมบัติก็มอบให้ลูกครอบครองแทนตนต่อไป พ่อแม่ปฏิบัติเช่นนั้นว่า เป็นไปตามทำนองคลองธรรม และพ่อแม่ส่วนมากที่สุดก็ปฏิบัติต่อลูกเช่นนี้

7. ฮีตลูกคลองหลาน ข้อที่ลูกหลานพึงปฏิบัติ ทางที่ควรลูกหลานทุกคนควรทำตนให้สมกับเป็นลูกหลานที่ดีที่เรียกว่า ลูกแหวหลานแก้ว โดยการเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่แนะนำสั่งสอน ละเว้นการทำชั่ว พยายามทำแต่ในสิ่งที่งามเป็นที่ชื่นใจของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ทำตนเป็นคนดีให้สมกับที่ได้สืบตระกูลเมื่อน้อยเรียนวิชาใหญ่มาให้หาทรัพย์คือเมื่อเด็กให้เล่าเรียนยึดคตินิยมของภาคอีสานที่ว่า เงินเต็มพาบต่อผญาเต็มพุง หมายความว่า แม้เงินทองมากมายสักเท่าใดก็ตาม ไม่เท่ามีสติปัญญาความรู้อยู่กับตัว นอกนี้ผู้เป็นลูกควรช่วยทำกิจการงานต่าง ๆ เมื่อโตขึ้นมาก็เลี้ยงดูพ่อแม่ไม่ให้อดอยาก รักษาทรัพย์สมบัติที่พ่อแม่มอบให้ พยายามสร้างตนเองให้เป็นหลักฐาน ส่วนผู้เป็นหลานก็ควรทำตนให้เป็นหลานที่ดีของปู่ย่าตายาย ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นที่พึงของพ่อแม่ปู่ย่าตายายเมื่อยามแก่เฒ่าและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของญาติพี่น้องตลอดคนทั่วไป ดังคติที่ว่า ทุกข์เพิ่นว่าดี มีเพิ่นจึงว่า พี่น้อง ลุงป้าจึงว่า หลาน

8. ฮีตไก่คลองเขย คำว่า ไก่ หมายถึง ลูกสะใภ้หรือหลานสะใภ้ ส่วนคำว่า เขย หมายถึง ลูกเขยหรือหลานเขย แต่ตามปรกติหมายถึง ลูกสะใภ้และลูกเขย ธรรมเนียมชาวอีสานลูกหลานแต่งงานใหม่ นิยมเอาลูกเขยมาอยู่กับพ่อตาแม่ยาย ต่อเมื่อมีลูกมีเต้าหลายคนหรือในบ้านนั้นมีลูกเขยหลายคน พอสามารถแยกบ้านไปอยู่ต่างหากแล้ว ลูกเขยจึงจะแยกครอบครัวไปอยู่ต่างหาก แต่แม้กระนั้นก็ไม่ค่อยไปอยู่ห่างไกลนัก คงไปมาหาสู่และมีอาหารการกิน ก็ส่งเข้าส่งเย็นเสมอ คำภาษิตของภาคอีสานที่ว่า ‘เอาลูกเขยมาเลี้ยงพ่อเฒ่าแม่เฒ่าปานเอาข้าวมาใส่เล่าใส่เอีย’ หมายความว่า การเอาลูกเขยมาอยู่กับพ่อตาแม่ยาย อุปมาดั่งนำข้าวมาใส่ยังภาษิตนี้แสดงให้เห็นว่า การเอาลูกเขยมาเลี้ยงพ่อตาแม่ยายเป็นสิ่งที่เหมาะสม และมักเป็นที่นิยมของชาวภาคอีสาน แต่บางที่หากบ้านนั้นมีแต่ลูกชาย คือ ไม่มีลูกสาว ก็มักจะเอาลูกสะใภ้มาอยู่ด้วย ชาวอีสานมักเชื่อถือกันมาแต่โบราณว่า การนำลูกสะใภ้มาอยู่ด้วยกับปู่ย่า ไม่ค่อยนิยมกันหรือไม่ค่อยเหมาะสมและการนำปู่ย่ามาอยู่กับลูกสะใภ้ก็ไม่ค่อยนิยมเช่นกัน เพราะพ่อแม่ของฝ่ายสามีมักมีเรื่องทะเลาะกับลูกสะใภ้ดังคำกล่าวที่ว่า ‘เอาลูกไก่อมาเลี้ยงแม่ย่าปานเอาหามาใส่เอียนชาน’ หรือ ‘เอาแม่ย่าไปอยู่กับลูกไก่อปานเอาไข่ไปใส่เอียน’ แต่ข้อนี้อาจไม่จริงเสมอไปเพราะธรรมดาลูกสะใภ้ที่ดียอมทำตนให้อยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายสามีได้ด้วยความราบรื่นเช่นเดียวกับที่ลูกเขยอยู่กับพ่อตาแม่ยาย

9. ฮีตปู่คลองลุง บรรดาปู่ ลุง น้ำ อาและพี่ นับเป็นญาติชั้นอาวุโส ควรรู้จักวางตนให้สมกับเป็นที่เคารพนับถือของลูกหลานและญาติพี่น้อง มีเมตตาธรรมไม่ถือตัวโอ้อวด มีอะไรก็ช่วยสงเคราะห์เป็นที่พึ่งพาอาศัยของญาติพี่น้องลูกหลานได้ หากลูกหลานและญาติพี่น้องถูกใครข่มเหงรังแก ก็อาศัยเป็นที่พึ่งได้ การพูดจาที่พูดแต่ที่ควร ไม่พูดแสดงหูก ปฏิบัติแต่ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ มีงานอะไรก็ช่วยเหลือญาติและลูกหลาน ปฏิบัติให้เป็นไปตามทำนองคลองธรรม

10. ฮีตปู่คลองย่า ฮีตตาคลองยาย ทั้งปู่ย่า ตายาย คนทั่วไปในภาคอีสานมักเรียกในทำนองเคารพบูชาว่า “พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ พ่อตุ้มแม่ตุ้ม พ่อโชน แม่โชน” ธรรมดาลูกหลานรู้จักเคารพสักการะ เพราะเป็นพ่อแม่ของบิดามารดาของตนอีกชั้นหนึ่ง ปู่ย่าตายายมักจะมีเมตตาธรรมรักใคร่ลูกหลานเป็นอย่างยิ่ง บางคนถึงกับพูดว่า รักหลานยิ่งกว่าลูกของตน อีกปู่ย่าตายายยอมเป็นที่พึ่งของหลาน ถ้าปู่ย่าตายายอยู่ใกล้ชิดกับลูกหลานลูกหลานก็จะรักใคร่ปู่ย่า ตายายยิ่งกว่าพ่อแม่ของตนเป็นส่วนมาก ทั้งนี้ เนื่องจากปู่ย่าตายายรักหลานด้วย

ความจริงใจ มีอะไรก็อยากตามใจเพื่อให้ลูกหลานมีความสุข ลูกหลานจึงชอบ เพราะปู่ย่าตายายมีเมตตาธรรม ข้อสำคัญปู่ย่าตายายจะต้องวางตนให้เป็นที่พึ่งดูจรมโพรธีร์มไทรของลูกหลานเท่านั้น

11. ฮิตเผมาคลองแก เป็นแนวทางปฏิบัติของคนชราหรือผู้สูงอายุ ธรรมเนียมชาวภาคอีสาน ประคตมัก เคารพนับถือผู้อาวุโสในด้านต่าง ๆ อาจเป็นด้านวิญญูหรืออายุวุฒโธ (เจริญด้วยอายุ) คุณวุฒโธ (เจริญด้วยความดี) ชาตวุฒโธ (เจริญด้วยชาติสกุล) คนเผมาคนแก่ควรวางตนให้สมกับที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ โดยยึดมั่นในศีลธรรม ประพฤติตนเป็นคนดี เป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานมีอะไรพอช่วยเหลือก็อุลลูกหลานได้ก็พยายามช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้และรักลูกหลานโดยทั่วหน้ากัน

12. ฮิตปีคลองเดือน ได้แก่ การปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่าง ๆ ซึ่งนิยมจัดทำเป็นประจำทุกเดือนทั้งสิบสองเดือนตามที่กำหนดไว้ในฮิตสิบสอง โดยยึดทางศาสนาเป็นหลัก ได้แก่ งานบุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญเขาส บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญข้าส บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญอุฐิน

13. ฮิตโฮคลองนา การทำไร่นาแต่โบราณ เมื่อถึงฤดูก่อนจะลงมือทำ ก็มีทำพิธีเลี้ยงตาแฮก ทำพิธีปลุกข้าวที่ตาแฮก คล้ายพิธีพืชมงคล มีการลงแขกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พยายามลงมือทำให้ถูกต้องและทันฤดูกาล เอาใจใส่ดูแลพืชผลของตนโดยสม่ำเสมอมีละเลย และขยันขันแข็งให้ได้ผลดี มีให้อดอยาก ปักคานาเสร็จมีการสู่ขวัญควายเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จมีการทำบุญคุณลาน มีพิธีเชิญขวัญข้าว คือ แม่โพสพมาสู่ขวัญข้าว และทำพิธีสู่ขวัญเล่า (ยังข้าว) เป็นต้น เมื่อถึงฤดูทำไร่นา คนในระแวกบ้านในภาคอีสาน มักจะมีกลางแขกดังกล่าว เป็นการช่วยเหลือกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ทำให้งานทำไร่นาสำเร็จราบรื่นไปด้วยดี นับเป็นคลองธรรมที่ดีอย่างหนึ่ง

14. ฮิตวัดคลองสงฆ์ วัดวาอารามถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ควรแก่การเคารพ พุทธศาสนิกชนจึงควรต้องปฏิบัติต่อวัดและพระสงฆ์ด้วยความเคารพตามจารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติมาและช่วยกันทำนุบำรุงวัดวาอาราม การบวชพระภิกษุสามเณร ถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร สร้างและซ่อมแซมอาคารสถานที่ของวัดให้มั่นคงถาวรและสง่างาม ที่กล่าวมานี้เป็นระเบียบประเพณีที่ต้องปฏิบัติต่อวัด

คลองสงฆ์ หมายถึง ระเบียบของพระภิกษุสงฆ์ตลอดสามเณร ผู้ถือบวชพึงปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย พุทธศาสนิกชนพึงรู้จักคลองสงฆ์ คือ รู้จักปฏิบัติต่อพระภิกษุสามเณร ได้แก่ ถวายสิ่งที่เป็นกับปัยภันท์ คือ สิ่งสมควรและเว้นไม่ถวายกับปัยภันท์ คือ ของที่ไม่ควรถวาย เป็นต้น โดยมีไวยาวัจกร คือ ผู้ทำธุระแทนสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการและพระภิกษุสามเณรก็ควรถือเคร่งตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อให้สมกับที่เป็นเนื่อนาบุญอันประเสริฐ (พระสงฆ์เป็นเนื่อนาบุญ) นอกนี้พระภิกษุสงฆ์ควรจะได้จัดวัดวาอารามให้สะอาดเรียบร้อยสมกับเป็นปูชนียสถาน และพระผู้ใหญ่ควรปกครองดูแลบรรดาภิกษุสามเณรให้อยู่ในพระวินัยและอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข ดังคำพังเพยกล่าวไว้ว่า “อยากเบ่งพระให้เบ่งถาน อยากเบ่งสมภารให้เบ่งจวน้อย” พระภิกษุสามเณรควรเคารพนับถือ และปฏิบัติต่อกันตามควรแก่อาวุโส เป็นต้น เมื่อได้ปฏิบัติตามที่กล่าวมานี้ถือเป็นการปฏิบัติให้เป็นไปตามฮิตวัดคลองสงฆ์ที่ช่วยให้พระพุทธานุชาเจริญถาวร เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนตลอดไป

สรุปได้ว่า คลองสิบสี่แบบที่ 1 สำหรับผู้ปกครอง (เจ้านาย ข้าราชการ) คือ ฮิตเจ้าคลองขุนและฮิตเจ้าคลองเพียเป็นแนวทางการปฏิบัติที่มีการเลือกผู้นำ ที่มีความซื่อสัตย์มาเป็นข้าราชการ บ้านเมืองด้วยความยุติธรรม การไม่เอาเปรียบประชาชน และการรักษาแนวทางปฏิบัติที่เป็นธรรม ให้เกิดความสงบสุขและความผาสุกของประชาชน มีใจความสำคัญ ดังนี้

1) ฮิตเจ้าคลองขุน: สำหรับกษัตริย์หรือผู้ครองเมือง ประกอบด้วย 1.1) เลือกคนซื่อสัตย์: ต้องคัดเลือกเสนาอำมาตย์และขุนนางที่มีความซื่อสัตย์สุจริตและรอบรู้การบ้านเมือง 1.2) ปกครองอย่างเป็นธรรม: ห้ามกดขี่ข่มเหงราษฎร 1.3) สร้างความเข้มแข็ง: ต้องประชุมหารือกับเสนาอำมาตย์เพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ให้บ้านเมืองเข้มแข็งและเป็นปึกแผ่น

2) ฮิตเจ้าคลองเพีย: สำหรับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่และขุนนาง ประกอบด้วย 2.1) เลือกคนดี: ผู้ที่เป็นท้าวเป็นเพีย (ขุนนางชั้นผู้ใหญ่) ต้องมีความรอบคอบในการเลือกคนที่จะมาร่วมบริหาร 2.2) รักษาประเพณี: ต้องรักษาประเพณีและจารีตที่ดีงาม 2.3) เป็นแบบอย่าง: ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนด้วยการประพฤติตนมีศีลธรรม ไม่คดโกง

คลองสิบสี่แบบที่ 2 กล่าวถึงหลักการที่พระมหากษัตริย์จะปกครองบ้านเมือง โดยให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม มีการแต่งตั้งอำมาตย์ราชมนตรีที่มีความเฉลียวฉลาด และซื่อสัตย์สุจริตให้ปกครองบ้านเมือง ให้พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่าง ๆ ตลอดกำหนดให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณี ในทางที่ถูกที่ควร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ประชาราษฎร์ได้อยู่เย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน ซึ่งมีดังต่อไปนี้ (สารสารทัศน์นันทน์, 2530: 101-104)

คลองที่ 1 “เป็นพญาไชยเชิงครอบครองเมืองบ้าน (โดยต้องรู้จักการตั้งตนเอง (มีสติ/วินัย) และเลือกใช้คนให้เหมาะสม (คนชอบ/คนฉลาด)) ต้องให้อูการระเบียบพรหมวิหาร การงานตรงอย่าคดงอขอเคี้ยวสุจริตตั้งจิรังกาลพวกไพร่” หมายความว่า เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินควรรู้จักตั้งอำมาตย์ราชมนตรีผู้มีความรู้เฉลียวฉลาดและซื่อสัตย์สุจริต ไม่คดโกง เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง

คลองที่ 2 “เป็นพญาให้ปองใจด้วยคุณคลองอันชอบ ทศราชตั้งธรรมนั้นบ่เลิกถอน บ่ให้ไพร่เดือดร้อนตั้งอยู่ธรรมสิบ” หมายความว่า เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระราชา 10 ประการ ได้แก่ 1. ทาน การให้ทาน 2. สีล การรักษาศีล 3. ปริจาค์ การเสียสละ 4. อาชว ความซื่อตรง 5. มหัทธ ความอ่อนโยน 6. ตป ความเพียร 7. อภิกโร ความไม่โกรธ 8. อวิหีสา ความไม่เบียดเบียน 9. ขนติ ความอดทน 10. อวิโรธ ความไม่ประพฤติดิตทำนองคลองธรรมเพื่อปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข

คลอง 3 “มีต่อตามเดิมไว้ สังขารขึ้นกาลฤดูปีใหม่ ฮตสรงองค์พระเจ้าให้เมืองบ้านอยู่สบาย” ข้อนี้หมายถึง ในวันตรุษสงกรานต์ ซึ่งโบราณถือว่า เป็นวันย่างขึ้นปีใหม่ให้น้ำอบน้ำหอมไปสรงพระพุทธรูปที่วัดตามประเพณีเพื่อให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข

คลอง 4 “มีต่อท้ายขยายเรื่องเรียงคดี ถึงวันนี้สังขารผ่านเวียนมาฮอด นิมนต์พระสังฆเจ้ามาพร้อมพร้ามวลง แหนหน้าฝ่ายใต้เมื่อก้าฝ่ายเหนือ ฮตสรลง้างสังโฆบให้ขาดตามแบบเบื่องคลองเค้าเก่าหลัง” หมายถึง การทำพิธีสงกรานต์ มีการแห่พระสงฆ์ แล้วทำการสรงน้ำพระสงฆ์ด้วย ซึ่งปรกติใช้น้ำอบน้ำหอม ตามประเพณีที่เคยทำมาทุกปี

โคลงที่ 5 “ให้พร้อมไพร่เสนา นำบายศรีอวยพรยอดจอมกษัตริย์ให้ ส้มโอมพร้อมมูรธาภิเษก ในช่วง คัมสนามเล่นพระราชวัง” หมายถึง การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อถวายพระพรแด่พระราชามีพิธีสงฆ์ น้ำ พระราชาในพระราชวังเพื่อให้ทรงอยู่เย็นเป็นสุขและเป็นการแสดงความจงรักภักดีด้วย

โคลงที่ 6 “สังขารตั้งฤดูกาลปีใหม่ ขวนชาวไทยพี่น้องถือน้ำอับสาบานเพื่อบิให้โลกเลี้ยวขบถลอบชิง ลัก” หมายถึง เมื่อถึงวันปีใหม่ ให้ประชาชนร่วมกันทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาตึมน้ำสาบานเพื่อแสดงความ จงรักภักดีต่อพระราชามีความซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่คดโกงและแย่งชิงทรัพย์สินซึ่งกันและกัน

โคลงที่ 7 “พอเมื่อเดือนเจ็ดขึ้นฤดูเดือนข้ามล่วง ให้หาดวงดอกไม้พร้อมไพร่เสนาให้ไปเลี้ยงมเหศักดิ์ ตามหลักเมืองประเพณีแต่เดิมคราวครั้ง” หมายถึง เมื่อถึงเดือนเจ็ดให้ทำพิธีบูชาและถวายเครื่องสังเว เทพารักษ์เพื่อเป็นการแก้บนและขอความคุ้มครองให้บ้านเมืองปลอดภัยและประชาชนมีความสุขทั่วกัน

โคลงที่ 8 “ให้รู้เรื่องตกแต่งแปลงเมืองสูตรชะตาขวัญเมืองบูชาเทพเจ้า สามวันได้ยิงปืนทำหัว หวานแ่นทรายฮอบบ้านสถานคัมเขตนาคม” หมายถึง การจัดให้มีพิธีทำขวัญและสะเดาะเคราะห์เมือง มีการยิง ปืนและหวานกรวดทรายไล่ภูตผีเพื่อให้หายเสนียดจัญไร ประชาชนจะได้อยู่ด้วยความสงบสุข

โคลงที่ 9 “ให้ฮีบฟ้าวกตกแต่งแปลงปัดปฏิบัติประเพณีแต่เดิมคราวครั้งพากันตั้งประดับดินบุญผาโกไป หาญาติพี่น้องคล่องนื้อยาลิม” หมายถึง การทำบุญข้าวประดับดินเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติและเปรตผู้ ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งนิยมทำกันในวันสิ้นเดือนเก้า

โคลงที่ 10 “ให้ตลาดล้าปูนสร้างแต่งแปลงเดือนสิบเพ็ญพากันพร้อมตกแต่งแปลงโคลง เอาข้าวสาก ไปทานหายายายผู้ตายแล้ว” หมายถึง การร่วมกันทำบุญข้าวสาก เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ปู่ย่าตายายและญาติ พี่ น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว ในวันเพ็ญเดือนสิบทุกปี ซึ่งทั้งโคลงที่ 9 และโคลงที่ 10 ชาวภาคอีสานนิยมทำเป็น ประจำทุกปีโดยสม่ำเสมอตลอดมาอยู่แล้ว

โคลงที่ 11 “ให้พากันตั้งคุณคลองอันชอบ ออกพรรษาบวราณาแล้วบูชาให้เทพคุณ ให้ทำบุญตาม เรื่องบูชาไฟได้ประทีปเพื่อบูชาเทพเจ้าเมืองบ้านอยู่เย็น แหมค่านึงนั้นให้พรพร้อมศาล้องเฮือไฟ ไหลบูชา พระนาคนาภูมิพิน” หมายถึง การทำบุญวันออกพรรษา มีพิธีบวราณาตามประทีปโคมไฟตามสถานที่ต่าง ๆ และล่องเรือไฟตามแม่น้ำลำคลองเพื่อบูชาเทพดาและพญานาคเพื่อให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข

โคลงที่ 12 “คลองคนสร้างประเพณีจาฮีต เหตุเบื่องตันปางก้าเก่าหลัง เดิมคราวครั้งขันแข่งแปลงเฮือ บูชาหอพระนาคนาในพิน” หมายถึง การแข่งเรือ (แข่งเรือ) เพื่อเป็นการบูชาพญานาค ซึ่งสิงสถิตอยู่ใต้บาดาล ประกตินิยมทำกันในวันออกพรรษา หรือภายหลังออกพรรษา และทำกันในตำบลหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำ คลองใหญ่ ๆ

โคลงที่ 13 “ยืนคงที่คุณอันชอบ พร้อมกันแห่หาชีวิตเจ้าทั้งเท่าชู่พระองค์ทรงตามเรื่องคุณคลองทศ ราช ชักชวนญาติพี่น้องทำสร้างแต่ทาน การใดด้วยทรงปองเป็นประโยชน์” หมายถึง การทำพิธีสมโภชและแห่ แหนพระราชาดลอดพระราชวงศ์ พร้อมกับการทำบุญให้ทานเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองและแสดงความจงรักภักดี

โคลงที่ 14 “เป็นพญาตัมคัมครองคณะราชกร์ สมบัติคุณสิบสี่ข้อให้ทรงฮู้ทุกประการ พวกไพร่บ้านจึง ซิอยู่เป็นสุข หายจากโรคาทุกข์ชู่คนจริงแท้” หมายความว่า พระราชาทรงรู้จักและจัดให้มีสิ่งที่จะทำให้ บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นแน่นหนาสมบูรณ์พูนสุขและเจริญก้าวหน้า พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง เพื่อไพร่บ้านพลเมือง

จะได้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน เพราะบ้านเมืองใดมีสมบัติคุณเมืองทั้งสิบสี่ข้อแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะช่วยให้บ้านเมืองมีสภาพดั่งกล่าวข้างต้น สมบัติคุณเมืองสิบสี่ข้อนี้มีอะไรบ้าง จะได้กล่าวให้ทราบโดยละเอียดในหัวข้อว่าด้วยคลองสิบสี่แบบที่ 4 ต่อไป

คลองสิบสี่แบบที่ 3 จะหนักไปในทางให้ประชาชนยึดถือจารีตประเพณี กล่าวถึงธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงยึดถือ และข้อที่คนในครอบครัวตลอดคนทั่วไปจะพึงปฏิบัติต่อกัน มีดังนี้ (สาร สารทัศน นันท์, 2530 : 106)

คลองที่ 1 “เดือนหกให้ชนทรายเข้าวัด ก่อพระทรายทุกปี” ภายหลังเมื่อ เสร็จพิธีตรุษสงกรานต์แล้ว จะมีการชนทรายเข้าวัดเพื่อก่อพระเจดีย์ทราย หรืออาจจะก่อพระเจดีย์ทรายแห่งใดแห่งหนึ่งที่เห็นว่าเหมาะสมก็ได้ ถือว่า ได้บุญกุศลและชำระบาปกรรม

คลองที่ 2 “เดือนห้าหน้าใหม่ ให้เกณฑ์คนไปสาบনতন* ทำความสัตย์ซื่อต่อกันทุกคน” ถึงเดือนห้าซึ่งโบราณถือว่า เป็นวันขึ้นปีใหม่ เมื่อทำบุญสงกรานต์ มีการสงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ด้วยน้ำหอม และนำน้ำหอมไปสรงอาบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เป็นต้น แล้วต่างตั้งจิตอธิษฐานให้มีใจซื่อสัตย์สุจริตต่อกันในโอกาสวันขึ้นปีใหม่นี้ด้วย

คลองที่ 3 “ถึงฤดูจะทำนา คราด หว่าน ปักดำ ให้เลี้ยงตาแฮก ปักข้าวแฮกตามกาลประเพณี” เมื่อก่อนจะลงมือทำนา จะมีพิธีแรกนาในบริเวณที่ตั้งศาลพระภูมิ (ตาแฮก) โดยดำต้นข้าวลงในที่จัดไว้โดยเฉพาะประมาณ 9 ต้น ตามธรรมดาจะทำคอกล้อมไว้ด้วย และทำศาลตาแฮกขึ้นเป็นพิเศษตรงกลางคอกหรือบริเวณที่ดำต้นข้าวไว้ มีอาหารคาวหวาน เมี่ยงหมาก ไปเลี้ยงตาแฮก พร้อมเหื่อ (เรือ) เงินเหื่อคำ เพื่อเป็นสิริมงคล ฝนฟ้าจะได้ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าในนาจะได้งอกงามให้ผลดี

คลองที่ 4 “ให้พากันทำบุญหาญาติที่ล่วงลับไปแล้วทุกปี” ตามประเพณีของชาวอีสาน การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติ มีการทำบุญข้าวประดับดินในวันสิ้นเดือนเก้า ทำบุญข้าวสากในวันเพ็ญเดือนสิบ และสำหรับญาติที่ล่วงลับไปแล้วคนหนึ่ง ๆ นั้น บางท้องถิ่นมีการทำบุญอุทิศเป็นพิเศษครั้งใหญ่ให้ครั้งหนึ่ง เรียกว่า “บุญแจกข้าว” ไม่กำหนดว่าตายไปแล้วนานเท่าใด แต่ปรกติไม่เกิน 3 ปี นิยมทำกันในเดือนสามหรือเดือนสี่ นอกนั้นอาจทำบุญอุทิศให้ตามโอกาสอันควรก็ได้ เป็นการแสดงความอาลัยรักและกตัญญูตวาทต่อผู้ล่วงลับไปแล้ว

คลองที่ 5 “เดือนสิบสองให้พิจารณาทำบุญอุทิศทุกปี” เป็นการทำบุญถวายผ้ากฐินแด่พระสงฆ์ระหว่างวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ซึ่งชาวไทยนิยมทำบุญนี้กันทั่วไป เพราะถือเป็นการทำบุญที่ได้กุศลแรง

คลองที่ 6 “ให้พากันทำบุญเผวส ฟังเทศน์เผวสทุกปี” เป็นการทำบุญฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ นิยมทำกันในเดือนสี่ ถือกันว่า ผู้ใดได้ฟังเทศน์ เรื่องพระเวสสันดรแล้วได้กุศลแรงและช่วยให้ได้พบพระศรีอริยเมตไตรยในกาลข้างหน้า

* ให้เกณฑ์คนไปสาบনতন หมายถึง สาบনতন หรือสาบনต เป็นภาษาถิ่น/คำโบราณ หมายถึง การเกณฑ์คนไป ทำงานขุดลอกคูคลอง หรือลงแขกขุดดินเพื่อทำสาธารณประโยชน์หรือเตรียมพื้นที่เกษตรกรรม

โคลงที่ 7 “ให้พากันเลี้ยงพ่อแม่ที่ท่านเฒ่าแก่แล้ว เลี้ยงตอบแทนคุณท่านที่เลี้ยงเรา” เป็นวัตรปฏิบัติของบุตรที่ดี อันจะพึงมีต่อบิดามารดา เป็นการตอบแทนบุญคุณผู้เลี้ยงดูมา ผู้ใดเลี้ยงดูบิดามารดาให้มีความสุขถือว่า เป็นคนดี

โคลงที่ 8 “ให้พากันรู้จักการปฏิบัติจัดแจงเรือนชานบ้านช่อง ให้แก่บุตรธิดาที่เราเลี้ยงมา” เป็นข้อปฏิบัติของผู้เป็นบิดามารดาอันพึงมีต่อบุตร เช่น มีการมอบมรดกให้แก่บุตรในโอกาสอันควร ช่วยจัดสร้างบ้านเรือนให้บุตรอยู่ และหาครูสอนให้ ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อให้บุตรมีเหย้าเรือนเป็นหลักฐานหรือเป็นฝั่งเป็นฝาต่อไป

โคลงที่ 9 “ถ้าเป็นเขยเขาย่าดูลูกลูกเมีย อย่าดูด่าเสียดสีพ่อตาแม่ยาย ให้เกรงกลัวพ่อตาแม่ยาย” เป็นประเพณีนิยมของคนภาคอีสาน มักนิยมเอาลูกเขยมาสู่เหย้าเพื่อเลี้ยงพ่อตาแม่ยาย ดังนั้น ลูกเขยที่ดีควรจจะรักลูกรักเมีย ไม่ทำทารุณและดูหมิ่น เช่น ด่า ตี ฯลฯ ควรรักและเคารพพ่อตาแม่ยาย มีความอ่อนน้อมต่อพ่อตาแม่ยาย เหมือนพ่อแม่ของตนเอง ทั้งนี้ เพราะเมื่ออาสามาเลี้ยงลูกสาวเขาแล้ว ควรเลี้ยงดูพ่อตาแม่ยาย และรักเคารพพ่อตาแม่ยายด้วย จึงจะได้ชื่อว่า เป็นลูกเขยที่ดี

โคลงที่ 10 “ให้รู้จักทำบุญให้ทาน รักษาศีล ไม่พูดปดล่อลวง” เป็นข้อพึงปฏิบัติสำหรับคนทั่วไป มีการทำบุญ ได้แก่ การบริจาคทานแด่พระภิกษุสามเณร และผู้ยากจนที่สมควรให้ความช่วยเหลือ ในด้านความประพฤติก็มีการรักษาศีลห้าเป็นอาทิ ปฏิบัติตามข้อธรรมต่าง ๆ ที่คนทั่วไปพึงประพฤติ เป็นต้น จึงจะได้ชื่อว่า เป็นคนดี

โคลงที่ 11 “เป็นพ่อบ้านให้มีพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” เป็นธรรมของผู้เป็นใหญ่ในครอบครัวและหัวหน้างานพึงปฏิบัติเพื่อเป็นที่พึงของบุตรภรรยาและหมู่ญาติ ตลอดจนบุคคลผู้มาพึ่งพาอาศัย

โคลงที่ 12 “เป็นพระมหากษัตริย์ต้องรักษาศัทธิราชธรรมสิบประการ” ซึ่งได้แก่ (1) ทาน การให้ทาน (2) สีล การรักษาศีล (3) ปริจาค์ การเสียสละทรัพย์เพื่อสาธารณประโยชน์ (4) อาชว ความซื่อตรง (5) มททว ความอ่อนโยน (6) ตป ความเพียร (7) อโกธ ความไม่โกรธ (8) อวิหีสา ความไม่เบียดเบียน (9) ขนติ ความอดทน (10) อวิโรธ ความไม่ประพฤติดิตินองคลองธรรม เพื่อจะได้ปกครองบ้านเมืองให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอยู่เย็นเป็นสุขและบ้านเมืองจะได้วัฒนาถาวร

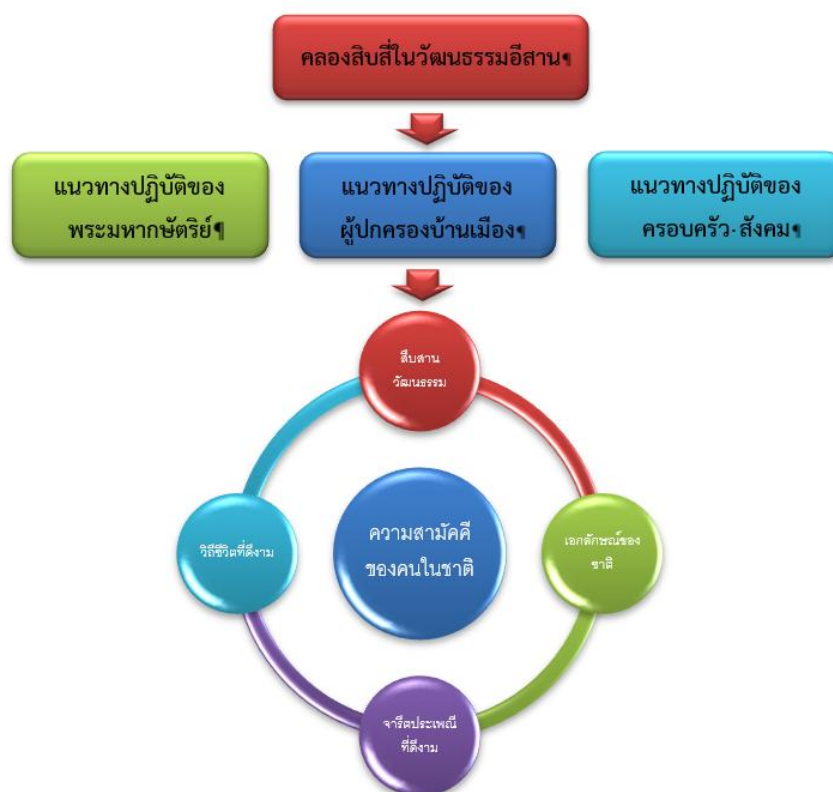
โคลงที่ 13 “เป็นพ่อตาแม่ยายได้ลูกเขยมาสมสู่ ให้สำรวจมาจา อย่าด่าโคตรเชื้อพงศ์พันธุ์ อันไม่ดี” เป็นข้อกำหนดเป็นคู่กับโคลงที่ 9 เมื่อลูกเขยได้ปฏิบัติในทางที่ควรต่อพ่อตาแม่ยายแล้ว ก็ควรที่พ่อตาแม่ยายจะพึงปฏิบัติแก่ลูกเขยด้วยความสุภาพ ไม่ดูด่าว่ากล่าวในทางที่เสื่อมเสียและควรจะได้มีความรักใคร่เอ็นดูลูกเขยดุจลูกของตนเอง

โคลงที่ 14 ถ้าเอามัดข้าวรวมกองในลานทำเป็นลอมแล้วให้พากันปลงข้าวแล้ว ก่อนที่จะทำการฟาดนวด ให้เมล็ดข้าวหล่นจากรวง ควรทำเครื่องขวัญข้าว มีไข่ต้ม เมี่ยงหมาก กล้วยอ้อย ข้าวหนึ่ง ข้าวต้ม ขนมน เป็นต้น ใส่ภาชนะวางไว้ที่กองข้าว และทำเฉลวปักไว้ที่ลานทั้งสี่มุมเพื่อให้ขวัญข้าว คือ แม่โพสพมาอยู่ที่กองข้าวจะไม่ตื่นตกใจหนีไป เมื่อนวดเสร็จ เวลาขนข้าวไปสู่ยุ้งเรียบร้อยแล้ว ก็มักมีการเชิญขวัญแม่โพสพไปที่ยุ้งข้าวด้วย โดยเชิญขวัญข้าวไปพร้อมกับเครื่องขวัญข้าวนั่นเอง ทั้งนี้เพื่อเป็นสิริมงคล เจ้าของจะได้ไม่อดอยากและมั่งมีศรีสุขต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษา คลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน สิ่งที่คนพบซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ สามารถนำมาปรับใช้ในปัจจุบันได้ คือ ประเพณีชาวไทยอีสานและลาว มีความคล้ายคลึงกัน มีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อและวิถีชีวิตที่สำคัญในอดีต ในการนำหลักการปฏิบัติตนเป็นคนดี ในอดีตที่ยึดหลักของฮีต 12 คอง 14 เป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่นอีสาน และมีส่วนช่วยให้ชาติดำรงความเป็นชาติของตน ดังแสดงในแผนภาพ 1

ภาพ 1 คลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน

สรุป

ฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของลาว รวมถึงชาวไทยอีสานที่ปฏิบัติ สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิม แสดงถึงความเป็นชาติไทยในอดีตที่เจริญรุ่งเรืองมาช้านาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติ และท้องถิ่นอีสาน และมีส่วนช่วยให้ชาติดำรงความเป็นชาติของตนอยู่ตลอดไป

คลองสิบสี่หรือคองสิบสี่ หมายถึง ข้อวัตรหรือแนวทางอันพึงปฏิบัติ 14 ข้อของชาวไทยในภาคอีสาน และลาว ที่ยึดถือปฏิบัติเพื่อเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข มีข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลในสถานะต่าง ๆ ทั้งพระมหากษัตริย์ ข้าราชการและประชาชน ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียม และประเพณีของชาวไทยในภาคอีสาน คือ สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนคุณค่า ความดี ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นลักษณะ ดังนี้

คลองสิบสี่แบบที่ 1 กล่าวถึงผู้เกี่ยวข้องในครอบครัว สังคม ตลอดผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ เป็นหลักปฏิบัติกล่าวถึงครอบครัวในสังคม ตลอดจนผู้ปกครองบ้านเมือง สำหรับผู้ปกครอง (เจ้านาย ข้าราชการ) คือ ฮิตเจ้าคลองขุนและฮิตเจ้าคลองเพี้ย แนวทางการปฏิบัติที่ประกอบไปด้วยการเลือกผู้มีความซื่อสัตย์มาเป็นข้าราชการ การบริหารบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม การไม่เอาเปรียบประชาชน และการรักษาศัพทราชธรรมซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติของผู้ปกครองในการบริหารบ้านเมืองให้เกิดความสงบสุขและความผาสุกของประชาชน

คลองสิบสี่แบบที่ 2 กล่าวถึงหลักการที่พระมหากษัตริย์จะปกครองบ้านเมือง คือ ฮิตเจ้าคลองขุน ซึ่งเป็นหลักการและจารีตที่พระมหากษัตริย์และผู้ปกครองบ้านเมืองต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อให้ประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกันเพื่อให้เกิดความสุขและความสงบร่มเย็นแก่ประชาชน หลักการนี้ครอบคลุมทั้งทศพิธราชธรรม และการปกครองด้วยความเที่ยงธรรม โดยให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม มีการแต่งตั้งอำมาตย์ราชมนตรีที่มีความเฉลียวฉลาด และซื่อสัตย์สุจริตให้ปกครองบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่าง ๆ และกำหนดให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีในทางที่ถูกที่ควร

คลองสิบสี่แบบที่ 3 จะหนักไปในทางให้ประชาชนยึดถือจารีตประเพณี กล่าวถึงธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงยึดถือ และข้อที่คนในครอบครัวตลอดคนทั่วไปจะพึงปฏิบัติต่อกัน เป็นหลักปฏิบัติที่พระราชายึดถือปฏิบัติ เน้นให้ประชาชนปฏิบัติตามจารีตประเพณีและคนในครอบครัวที่ปฏิบัติต่อกัน

คลองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์ที่พึงปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องตามคติโลก “คลองสิบสี่” ในความหมายสำหรับพระสงฆ์ คือ ระเบียบปฏิบัติ 14 ข้อที่เกี่ยวกับกิจของสงฆ์และวัด เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นแบบอย่างที่ดีและช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ปฏิบัติตนเพื่อให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมและสังคม การศึกษาและการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การปฏิบัติตามกิจของสงฆ์ การออกบิณฑบาต การสวดมนต์ภาวนา การพัฒนาวัดและพระธาตุเจดีย์ เป็นต้น

วัฒนธรรมประเพณีในภาคอีสานจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่สำคัญในอดีต วัฒนธรรมเหล่านี้สะท้อนถึงการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์ และผีเป็นตัวแปรในการช่วยเสริมสร้างความผูกพันที่ดีของคนในชุมชน สังคม การดำรงชีวิตที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ และเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่คณะผ่านการร่วมแรงร่วมใจในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความเป็นเอกลักษณ์ รักษาความเชื่อและศาสนา และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- นุศรา สอนโกษา. (17 กันยายน 2566). *ภาคอีสาน ประวัติความเป็นมา*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2568, จาก <https://nongnuch123com.wordpress.com/>
- บุญเรือง จรรยาศรี. (2505). *มรดกอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- เบญจวรรณ นาราสัจ. (2552). *ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน*. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- พระราชปริยัติเมธี. (2545). *วิถีชีวิตชาวบ้าน ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา.
- สาร สารพัฒนานันท์. (2530). *ฮีตสิบสอง-คลองสิบสี่*, พิมพ์ครั้งที่ 4. เลย: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครู
เลย.
- สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน ณ อุบลราชธานี. (21 ธันวาคม 2566). *ขนบธรรมเนียมประเพณีอีสาน คอง 14 กติกา
จารีตอีสาน*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2568, จาก <https://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/esaninfo/?p=6449>
- สำลี รักสุทธี. (2549). *ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่*. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา.

Academic Article:

Received: 2026-03-15;

Revised: 2026-06-16;

Accepted: 2026-06-19.

กุญแจชีวิต: วุฒิภาวะทางอารมณ์กับการแก้ปัญหาตามแนวพุทธจากปัญหาสู่ปัญญา
The Key to Life: Emotional Maturity and Buddhist Problem Solving
from Problem to Wisdom

พระครูสังฆวิริยกิจ (ระพิน พุทธิสารโ)

Phrakru Sangkaviriyakit (Raphin Buddhisaro)

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

First/Corresponding Author, E-mail: raphind@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาตามหลักพระพุทธศาสนา โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ คัมภีร์พระพุทธศาสนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า กุญแจชีวิต เป็นอุปมาที่สะท้อนถึงการแก้ปัญหาเป็นเครื่องมือสำคัญในการคลี่คลายและก้าวข้ามปัญหาชีวิตตามแนวพุทธ กุญแจดังกล่าวเปรียบเสมือนปัญญาที่ช่วยเปิดทางออกจากความทุกข์และอุปสรรคต่าง ๆ โดยมีรากฐานมาจากพุทธวิธีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและเหตุการณ์สำคัญในสมัยพุทธกาล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระบวนการใช้สติปัญญา และวุฒิภาวะทางอารมณ์ในการเผชิญและแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ จนนำไปสู่การพัฒนาตนและการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ การสังเคราะห์แนวคิดกุญแจชีวิตในฐานะเครื่องมือเชิงพุทธสำหรับการออกจากปัญหาด้วยปัญญา โดยบูรณาการวุฒิภาวะทางอารมณ์เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: กุญแจชีวิต, วุฒิภาวะทางอารมณ์, การแก้ปัญหาตามแนวพุทธ

Abstract

The academic article aims to explore problem-solving approaches based on Buddhist principles. The study employs documentary research, drawing upon academic literature, Buddhist scriptures, and related research works. The findings reveal that the concept of ‘the Key to Life’ serves as a metaphor for wisdom, which functions as an essential tool for resolving and overcoming life’s difficulties in accordance with Buddhist teachings. This key symbolizes wisdom that unlocks pathways beyond suffering and various obstacles. Its

foundation is rooted in Buddhist methods found in the Tipitaka and significant events from the Buddha's lifetime. These sources illustrate the systematic application of mindfulness, wisdom, and emotional maturity in confronting and resolving problems, ultimately leading to self-development and the cultivation of a righteous way of life. The body of knowledge derived from this study is the synthesis of the concept of 'the Key to Life' as a Buddhist tool for transcending problems through wisdom. This framework integrates emotional maturity with Buddhist doctrinal principles.

Keywords: Key to Life, Emotional Maturity, Buddhist Problem-solving

บทนำ

จากบทสนทนาทางไลน์มีข้อความที่เป็นรูปภาพกุญแจจากกัลยาณมิตรท่านหนึ่งส่งมาให้ตามภาพประกอบ 1 และข้อความเป็นคำบอกเล่าอธิบายเสริมที่มาของกุญแจดอกดังกล่าว “...เขากล้า มาทำบิบน้ำตาในห้องประชุม แล้วัดกุญแจห้อง ใส่มือน้อง จำได้ติดตาเลย ไม่เคยขอ เอามาให้แล้วพูดเป็นทำนองว่า ไปทวงแล้ว เขาผิดที่ไม่ให้กุญแจนี้...” (แมวเหมียว เมงมิ, 2568) ผู้เขียนฟังพล็อตเรื่องผสมดอกกุญแจแบบสนุกในบทบาทสมมติของแต่ละคน แต่ให้นึกสนุกต่อจึงนำมาเขียนเป็นประโยคตอบกลับไปว่า กุญแจชีวิต ที่อาจใช้คำว่า นอกเหนือจากกุญแจที่ทำจากวัตถุเฉพาะแล้ว ยังมีชีวิตอยู่ในนั้น เพราะสัมพันธ์กับชีวิตของผู้เล่าชีวิตผู้เขียน ชีวิตของคนที่ถูกกุญแจมาและคนที่เกี่ยวข้องอีกหลายกรณีรวมทั้งผู้เขียนที่ถูกเล่าให้ฟัง อีกความหมายหนึ่งกุญแจเป็นได้ทั้งการขังกักกันหรือทำให้มีพื้นที่เฉพาะ อีกนัยหนึ่งก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการไขเพื่อเข้าไปค้นจนกระทั่งพบสิ่งใหม่ สิ่งที่ต้องการ ไขออกจากความคิดหรือสิ่งที่ขุมขังได้ เป็นต้น รวมทั้งเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2568 ผู้เขียนได้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มเฉพาะนิสิตปริญญาเอก สาขาวิชา รัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ของนายธีระพันธ์ จัดพล เรื่องพุทธบูรณาการเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของอาสาสมัครจิตอาสาผ่านหลักการกุญแจแก้ดอกของสถาบันพลังจิต ธรรมะ จักรวาล โดยเทศบาลเมืองหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งในแก่นของการพูดคุยเป็นความรู้กุญแจ 9 ดอก แนวทางการพัฒนาศักยภาพภาวะผู้นำการประกอบด้วย (1) กุญแจแห่งความเพียร (2) กุญแจแห่งปัญญา (3) กุญแจแห่งการสำรวจตน (4) กุญแจแห่งการสื่อสารและทักษะทางปัญญา (5) กุญแจแห่งการแก้ไขปัญหา (6) กุญแจแห่งการคิดบวกและการให้อภัย (7) กุญแจแห่งภาวะผู้นำ (8) กุญแจแห่งการยอมรับความหลากหลาย (9) กุญแจแห่งการเป็นผู้ให้ ซึ่งในงานวิจัยได้สังเคราะห์บูรณาการร่วมกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย 1) ด้านศีล ได้แก่ ความประพฤติดีทางกายและวาจา 2) ด้านสมาธิ ได้แก่ การฝึกอบรมจิตให้สงบนิ่ง 3) ด้านปัญญา ได้แก่ การใช้หลักการและเหตุผล ซึ่งทั้งหมดเป็นงานวิจัยจึงขอเล่าไว้พอได้ใจความ เมื่อทั้งสองเรื่องสองกรณีมาประจวบเหมาะกันพอดีในคำว่า กุญแจ จึงได้นำมาคิดเขียนเกี่ยวกับกุญแจที่จะใช้ไขความคิดสร้างปัญญาออกจากปัญหาตามแนวพุทธ ประหนึ่งต้องการสื่อว่า กุญแจ เป็นเครื่องมือ สร้างวุฒิภาวะทางอารมณ์ สร้างความตระหนักนึกจนกลายเป็นภาวะของการตื่น ตื่นรู้หรือรับรู้ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นส่วนสำคัญของการ

ก้าวเดินไปสู่ชีวิตที่มีความสุข ปลอดภัยได้อย่างเข้าใจมีสติและมีความสุขกับการใช้ชีวิตได้ ซึ่งในการเขียนบทความนี้จะได้นำมาเล่าแบ่งปันสะท้อนคิดต่อไป

ภาพ 1 การร่วมเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสถนนาถุ่มเฉพาะเรื่องอุญแจเก้าดอกกับการพัฒนาภาวะผู้นำจิตอาสา (ภาพพระปลัดสมนึก ธีรปณญ โดยใช้ ChatGPT ปรับแต่ง)

ภาพ 2 อุญแจที่ถูกส่งทางไลน์พร้อมข้อความประกอบภาพ อันเป็นที่มาของชื่อบทความ (ภาพแมวเหมียว เมงมิ โดยใช้ ChatGPT ปรับแต่ง)

จากภาพ 1-2 ทั้งสองเหตุการณ์เป็นเนื่องด้วยอุญแจ ในบทความนี้จึงถูกสร้างมาจากคำอธิบายร่วมของ 2 เหตุการณ์นั้น โดยใช้มุมในการมอง หากคิดบวก อุญแจก็เป็นเครื่องมือ หากตรงกันข้าม อุญแจก็จะกลายเป็นอุปสรรคสำหรับการใช้ชีวิต และทำให้การใช้ชีวิตเปลี่ยนไปทันที ดังนั้น การมอบอุญแจ การถืออุญแจ และการใช้อุญแจ จึงเป็นหน้าที่ของตัวเจ้าของเองที่จะต้อง (1) ปกป้องสิ่งที่แสวงหามาด้วยการนำอุญแจมาปกป้องรักษาไว้ หรือ (2) ไขสิ่งที่อยู่ด้านในมาเป็นสิ่งสนับสนุนเครื่องมือในการดำเนินชีวิต ดังนั้น อุญแจ จึงเป็น

ทั้งปกป้อง รักษา พิทักษ์หรือการปล่อยออก คลายออก ในมิตินี้กุญแจจึงเป็นทั้งคุณและโทษ แต่อยู่ที่วิธีการใช้หรือการนำไปใช้นั่นเอง

พระพุทธเจ้ากับบทบาทผู้ให้กุญแจ

จากบทบาทของพระพุทธเจ้าจะพบว่า (1) พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้บอก (2) พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ชี้ทาง (3) พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้สอนธรรม ที่ยกมาทั้งหมดต้องการบอกเพียงว่า พระพุทธเจ้ามีท่าทีอ่อนน้อมหรือฐานะของพระองค์จึงเป็นประหนึ่งผู้ชี้ทางให้ บอกทางเดินให้ แต่คนที่จะต้องปฏิบัติหรือดำเนินการเอง คือตัวท่านเอง ประหนึ่งเป็นกุญแจหรือผู้ชี้ทาง ดังนั้น การศึกษาพระพุทธศาสนาจึงเป็นหน้าที่ของผู้ศึกษาเอง ส่วนศึกษาแล้วจะได้ผลอย่างไร มีแนวปฏิบัติอย่างไรเป็นผลของผู้ศึกษาเองด้วยเช่นกัน

“...ในเมื่อนิพพานก็ดำรงอยู่ ทางไปนิพพานก็ดำรงอยู่ เราผู้ชักชวนก็ดำรงอยู่ แต่ก็สาวกของเราอันเราโอวาทสั่งสอนอยู่อย่างนี้ บางพวกเพียงส่วนน้อยยินดีนิพพาน อันมีความสำเร็จล่งส่วน บางพวกก็ไม่ยินดีในเรื่องนี้ เราจะทำอย่างไรได้ ตถาคตเป็นแต่ผู้บอกทางให้...”

(คณกโมคคัลลานสูตร)

“พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ไม่ว่าพระองค์จะอุบัติหรือไม่อุบัติขึ้นในโลกก็ตาม ความเป็นจริงของธรรม ความเป็นธรรมดาของธรรม ไม่เคยเปลี่ยนแปลง เป็นจริงอย่างไรก็เป็นจริงอย่างนั้น แต่เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมตามความเป็นจริงแล้ว จึงได้ทรงแสดงว่า สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์ และธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา”

อุปปาตสูตร (ว่าด้วยธรรมนิยาม)

จากพุทธพจน์ที่ยกมา พระพุทธเจ้าจึงมีบทบาทในฐานะผู้ให้กุญแจที่เชื่อมระหว่างความจริงที่มีอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำมาอธิบายขยายความ ชี้ทางและเสริมข้อสงสัยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ในการนำไปใช้ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงเป็นผู้ที่ทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้และความเข้าใจใหม่ ดังนั้น ประโยคที่กล่าวในครั้งพุทธกาลแก่บุคคลหลายคน ทั้งพระเจ้าปเสนทิโกศลกับปัญหาครอบครัวว่าด้วยชาติตระกูลของมเหสี กระทั่งกลายเป็นความรุนแรงในการรัฐประหารต่อตำแหน่งพระเจ้าแผ่นดินและชีวิตของพระเจ้าปเสนทิโกศลเอง การทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ศากยวงศ์เป็นผลเนื่องต่อมา (พระระพิน พุทธิสาร, 2555) แต่กุญแจหรือการไขช่วยให้เกิดปัญญาตามความจริงที่เกิดขึ้น และชะลอความรุนแรงที่จะเกิดขึ้นให้ยืดเวลาปะทุออกไปช่วงระยะหนึ่ง การเข้าไปช่วยเคลียร์ความคิด ปรับความเข้าใจใหม่อีกครั้ง จึงเป็นประหนึ่งไขความรู้สึที่ข้องขัดบาดหมางหรือความทุกข์ในใจให้เบาบางหรือทุเลาบรรเทาได้ด้วยเช่นกัน

พระพุทธเจ้าผู้ให้กุญแจ	ผู้รับกุญแจจากพระพุทธเจ้า	หลักธรรม/แนวคิดสำคัญ
พระพุทธเจ้าและ พระเจ้าปเสนทิโกศล กับเหตุการณ์ปลดฐานันดร ศักดิ์ของวาสะกะชัตติยา และวิฑูทกะ (พระระพิน พุทธิสารโ, 2555)	พระเจ้าปเสนทิโกศล - พระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นโอรส ของพระเจ้ามหาโกศล - พระนามปเสนทิ (Pasenadi) มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า ผู้ รุ่งเรือง ผู้ชนะศึก - พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ที่ เมืองสาวัตถี เมืองหลวงของแคว้น โกศล ซึ่งเป็นหนึ่งในแคว้นใหญ่ แห่งชมพูทวีป - ทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีศรัทธาใน พระพุทธศาสนา และเสด็จมาฟัง ธรรมจากพระพุทธเจ้าประจำ	วิธีการแก้ปัญหาความรุนแรงด้วยการ เปลี่ยนคำว่า “เลือดพอสสำคัญกว่าเลือด แม่” ลดความรุนแรงในครอบครัว
พระพุทธเจ้าและ ศายกวงศ์ และโกถียวงศ์ ในเหตุการณ์แย่งน้ำ	ศายกและโกถียวงศ์	เปลี่ยนระบบคิดออกจากปัญหาคำว่า “เลือดกับน้ำอันไหนสำคัญกว่ากัน” เปลี่ยนจากสงครามเป็นการแบ่งปันและ การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ
พระพุทธเจ้าและ นายยสะ (หรือพระยสะ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 26: 32)	นายยสะ (พระยสะ)	เปลี่ยนคำว่า วุ่นวาย เป็นไม่วุ่นวาย ปรับ มุมมองชีวิตก็เปลี่ยน ได้บวชและศึกษา พระพุทธศาสนา
พระพุทธเจ้ากับองคุลีมาล (พระปลัดระพิน พุทธิสารโ และคณะ, 2566)	องคุลีมาล - ชื่อเดิมว่า อหิงสกะ (แปลว่า ผู้ ไม่เบียดเบียน) เป็นศิษย์เอกของ อาจารย์ทศปาโมกข์ - ถูกหลอกให้ทำบาปโดยบอกว่า ถ้าฆ่าคนให้ได้ 1,000 คน จะได้ วิชาสูงสุด - อหิงสกะกลายเป็นโจรนามว่า องคุลีมาล (แปลว่า ผู้มีมัลลย์นิ้ว	พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรม - เหตุการณ์เมื่อองคุลีมาลได้สังหาร พระพุทธเจ้า โดยที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้า ไปในป่าที่องคุลีมาลอยู่ และจงใจให้โจร พบพระองค์ องคุลีมาลวิ่งตามแต่ไม่ทัน ทั้งที่พระองค์เดินอย่างช้า ๆ จึงร้องว่า “หยุดก่อน สมณะ! หยุดก่อน” - พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เราหยุดแล้ว แต่เธอยังไม่หยุด

	มือ) เพราะเก็บนิ้วของเหยื่อร้อยเป็นพวงมาลัย - ฆ่าคนแล้ว 999 คน เหลืออีก 1 คน เขาหมายจะฆ่าพระพุทธเจ้า	ความหมายโดยลึกซึ้ง ก็คือ - พระพุทธเจ้าหมายถึง หลุดจากกรรม หลุดจากความโกรธ หลุดจากบาป - แต่องคุลิมาลยังเต็มไปด้วยตัณหา ราคะ โทสะ จึงยังไม่หลุดจริง - คำพูดนี้กระแทกใจองคุลิมาลอย่างแรง จนสติสัมปชัญญะเกิดขึ้น และทิ้งอาวุธทันที ขออุปสมบทต่อพระพุทธเจ้า - พระองค์ก็รับบวชให้ทันทีด้วยคำว่า เอหิภิกขุ (พระพุทธเจ้าทรงบวชให้) ผลของการฟังธรรมและการบวช - องคุลิมาลตั้งใจบำเพ็ญเพียร จนกระทั่งบรรลุธรรม - หลุดจากความรุนแรงในอดีต โกรธแค้น ขว้างปาเขาเมื่อบิณฑบาต แต่องคุลิมาลก็อดทนมุ่งมั่นจนผ่านเหตุการณ์นั้น - แม้ในภายหลัง ก็สามารถบรรลุพระอรหันต์ได้ แนวคิดคำสอนสำคัญของพระพุทธเจ้า (จากองคุลิมาลสูตร) “บุคคลเคยประมาท แต่ภายหลังไม่ประมาท ย่อมทำโลกนี้ให้สว่างได้ เหมือนพระจันทร์พ้นจากเมฆ” และ “การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย คือ พรหมจรรย์อย่างแท้จริง”
พระพุทธเจ้ากับ นางกุนทลเกสีเถรี (กุนทลเกสีเถรีวัตถุ) (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 102-103: 62)	นางกุนทลเกสี - เดิมนางเป็นธิดาของตระกูลพราหมณ์ผู้มั่งคั่งในแคว้นมคธ - หลงรักโจรชื่อว่า สัตถะ ที่ถูกจับได้และจะถูกประหาร นางขอชีวิตเขาไว้และแต่งงานด้วย	การพบพระพุทธเจ้า นางเดินทางไปทำทัฬหีบูชาที่กับพระพุทธเจ้า เพราะมั่นใจว่าไม่มีใครสามารถตอบคำถามของนางได้ พระพุทธเจ้าตรัสเพียงประโยคเดียว นางก็บรรลุธรรมทันที

	- ต่อมาโจรคิดฆ่านางเพื่อชิงทรัพย์ แต่นางไหวตัวทันและผลักโจรตกเหวเสียชีวิต - นางเกิดความสลดใจในชีวิต จึงออกบวชเป็นนักรบวชในลัทธิอื่น และเรียนรู้คำสอนมากมาย จนเป็นนักได้อาตม	คำสอนของพระพุทธเจ้า นางถามพระพุทธเจ้าว่า “สิ่งใดเป็นผู้ชนะสิ่งทั้งปวง” พระพุทธเจ้าตรัสตอบสั้น ๆ แต่ลึกซึ้งว่า “ตัณหาดับแล้ว ย่อมชนะสิ่งทั้งปวง” ความหมาย คือ ผู้ใดชนะตัณหา (ความทะยานอยาก ความอยากยึดครอง) ได้ ผู้นั้นชื่อว่า ชนะสิ่งทั้งปวงแล้ว เพราะตัณหาเป็นรากเหง้าของทุกข์ทั้งหลาย ผลแห่งการฟังธรรม เมื่อได้ฟังเพียงคำตรัสสั้น ๆ นี้ นางก็เกิดดวงตาเห็นธรรม ทันที ด้วยเหตุว่า นางเคยสั่งสมบุญและปัญญามาก่อน และคำตอบนี้โดนใจที่สุด เพราะตรงต่อจริตที่กำลังค้นหาความจริงอย่างแท้จริง หลังจากนั้น นางขอบวชในพระธรรมวินัย และไม่นานก็บรรลุ พระอรหันต์ได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้ที่มีปัญญาเฉียบแหลม
พระพุทธเจ้าสอนธรรมนางปาณาจารย์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 218-219: 591)	นางปาณาจารย์เป็นธิดาของเศรษฐีใหญ่ในเมืองสาวัตถี มีชีวิตที่สุขสบาย แต่ภายหลังหนีไปอยู่กับชายคนรับใช้เพราะความรัก ต่อมาเคราะห์ซ้ำกรรมส่งผล คือ - ลูกสองคนเสียชีวิต - สามิเสียชีวิตจากงู - พ่อแม่และพี่ชายเสียชีวิตจากเหตุอุบัติเหตุบ้านถล่ม กลายเป็นหญิงวิกลจริต เดินเร่ร่อนเปลือยกายในเมือง ให้คนในเมืองมองเป็นที่ขบขันเวทนา	พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทอดพระเนตรเห็นนางในสภาพบอบช้ำทั้งร่างกายและจิตใจ ทรงให้พระอานนท์นำผ้ามาอบให้นางสวม และตรัสสอนธรรมด้วยความเมตตา พระองค์ตรัสว่า “เธอเสียใจในสิ่งที่ไม่ควรเสียใจ เธอคร่ำครวญในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ นี่คือสังขารอันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา” และยังกล่าวเพิ่มเติมในลักษณะว่า “ผู้มีปัญญาย่อมเห็นว่า สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกนี้ ไม่มีสิ่งใดเป็นของเรา ไม่มีเรา ไม่มีตัวตนของเรา ทั้งหมดล้วนเสื่อมสลายไปตามธรรมชาติ”

		ผลจากการฟังธรรม นางปาฎาจารย์ได้ฟังธรรมของพระพุทเจ้าแล้ว เกิดความเข้าใจในไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) จิตใจสงบลง เห็นความจริงของชีวิต และไม่ นานก็สามารถบรรลุ พระอรหันต์เป็นหนึ่ง ในพระอรหันตเถรีที่มีปัญญาเฉียบแหลม ได้รับการยกย่องจากพระพุทเจ้าว่า “เป็นเลิศในด้านผู้ทรงวินัยในหมู่ภิกษุณีทั้งหลาย”
--	--	--

ตาราง 1 ตัวอย่างพุทธวิธีการแก้ปัญหาตามแนวพุทธ “กุญแจชีวิตของพระพุทเจ้าครั้งพุทธกาล

จากตาราง 1 เป็นเพียงกรณีตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและยกมาเป็นเพียงบางส่วน เพื่อสื่อให้เห็นแนวทางการให้ทางชี้ขุมปัญญาของพระพุทเจ้า ประหนึ่งเป็นกุญแจ ในการก้าวข้ามปัญหา ความยากลำบากให้ก้าวเดินไปข้างหน้าต่อไป

กุญแจแห่งปัญญาตามแนวพุทธ

ในครั้งพุทธกาลพระพุทเจ้าใช้กรอบของการใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหา ประหนึ่งมอบกุญแจความคิดเพื่อไขความคิดให้ออกมาเป็นปัญญา ดังนั้น พอปรับวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อให้เข้ากับคัมภีร์ของกุญแจเลยปรับวิธีการนำเสนอว่า พระพุทเจ้าหรือหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นประหนึ่งกุญแจที่ส่งให้คนมีปัญหา มีกระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา เริ่มแต่กระบวนการทางสังคมที่เรียกว่า ศีลหรือจริยธรรมทางสังคม ส่งต่อไปเป็นกระบวนการของความมุ่งมั่นทุ่มเทต่อองค์ความรู้นำไปสู่การพัฒนาการหรือสร้างกระบวนการพัฒนาตัวเองอย่างทุ่มเท โดยใช้กระบวนการทางปัญญามาเป็นฐานในการพัฒนาดังปรากฏเป็นกรณีศึกษาที่ปรากฏในครั้งพุทธกาล ซึ่งสามารถยกมาเทียบเคียงได้ เช่น

กรณีที่ 1 กุญแจไขมุมมอง ทรัพย์สินใช้จะเป็นที่สุดของชีวิตก็หาไม่ นางกุลทลเกสเกิดมาในตระกูลเศรษฐี อยู่ในปราสาทแบบเศรษฐี บังเอิญให้พบรัก เป็นรักแรกพบกับนักโทษอาชญากรรม เมื่อสอดตาออกไปนอกหน้าต่างและสบตานักโทษกำลังถูกใส่ตรวนเพื่อนไปยังแดนประหาร เกิดรักแรกพบ ปฏิสัมพันธ์แบบสุดเนื้อสุดตัว เป็นลมล้มตึง หากไม่ได้มาเป็นคู่ตุนาหงิน จะสิ้นใจให้ได้ จนพ่อแม่ต้องตามใจ และนำเงินไปไถตัวนักโทษมาเป็นลูกเขย แต่ความรัก ความฝันและความหวังกับความจริงไม่ได้เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะรักของนางไม่ได้เป็นอย่างที่คิด เพราะสามีของนางกลับคิดฆ่า เมียตัวเองเพื่อต้องการทรัพย์สิน นางกุลทลเกสต้องแก้ปัญหา แก้ไขความผิดพลาดของตัวเองที่พลาดตั้งแต่เริ่มแรก ด้วยได้สามีที่เป็นโจร แม้จะได้รับการช่วยเหลือก็ยังมิจิตเป็นโจร ยังชอบการปล้น ซึ่งทรัพย์ ทั้งที่เป็นครอบครัวเดียวกัน แต่งงานกันแล้วมีพฤติกรรมฉ้อฉลเป็นปกติธุระ โดยใช้ความไว้วางใจเชื่อใจจากความเป็นคนในครอบครัว หากกล่าวด้วยภาษาร่วมสมัย คือ โกงคนใน

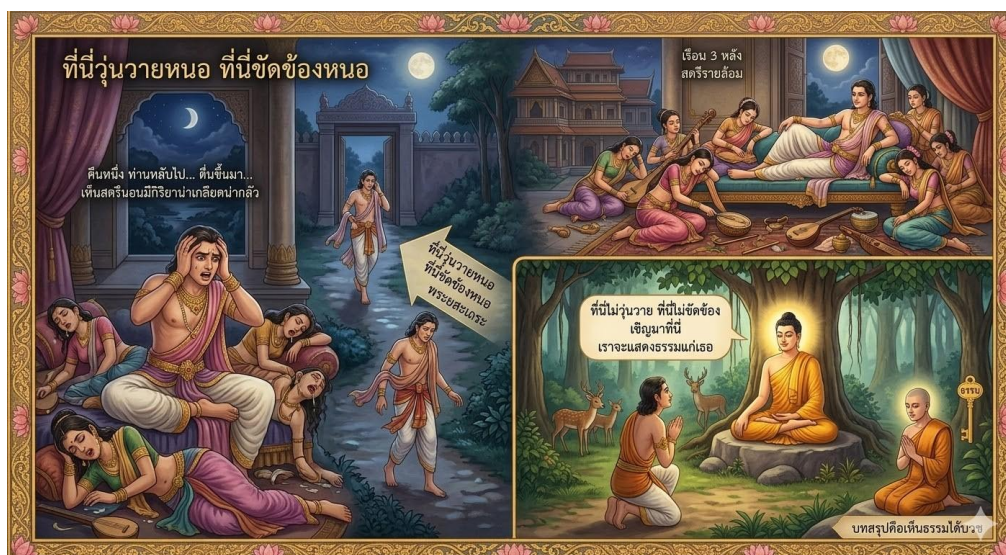
ครอบครัว นางจึงใช้ปัญญา แก้ปัญหาอย่างมีวุฒิภาวะ โดยการอำพรางว่า ทรัพย์เหล่านี้เป็นของพี่ อย่างไรก็ตามเสียก็คนครอบครัวเดียวกัน พี่จะมาหาหนูเพื่อทรัพย์ทำไม แต่ถ้าพี่ไม่เชื่อ อย่างไรก็ตามเสียหนูขอไหว้เจ้าที่อารักษ์เสียก่อน จากนั้นเมื่อสามีเพลอ จึงผลักสามีโจรตกเขาตายไป หากกล่าวด้วยภาษาที่ร่วมสมัย นางได้ใช้สติปัญญาในการแก้ปัญหา โดยใช้เทคนิคการเจรจาต่อรอง จนกระทั่งผ่านปัญหาไปได้ และในที่สุดพบกุญแจชีวิตด้วยคำสอนของพระพุทธเจ้าและขอบวชเป็นนางภิกษุณีในที่สุด ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสคาถาแก่ภิกษุทั้งหลายตามที่ปรากฏใน เรื่องพระกุกกเถรีเถรีที่ว่า “...ธรรมะบทหนึ่ง ที่คนฟังแล้วสงบระงับได้ ย่อมดีกว่าคาถาที่ไร้ประโยชน์ตั้ง 100 คาถา...ผู้ชนะข้าศึกจำนวนพันคุณด้วยพันในสงคราม หาชื่อว่าผู้ชนะที่ยอดเยียมไม่ แต่ผู้ชนะตนได้ จึงชื่อว่า ผู้ชนะที่ยอดเยียม...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 102-103: 62)

ภาพ 3 นางกุกกเถรีกับการแสวงหาความจริงผ่านกุญแจความคิดและการบวช

(ภาพจำลองโดยใช้ ChatGPT ปรับแต่ง)

กรณีที่ 2 กุญแจไขความวุ่น สู่ความไม่วุ่นวาย ของนายสะกับประโยคว่า ที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ เดิมนายยสะ เป็นบุตรนางสุชาดา (ผู้ถวายข้าวมธุปายาสแก่พระโคตมพุทธเจ้า) กับเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี ก่อนบวชท่านมีเรือนอาศัย 3 หลัง มีประโคมดนตรีสตรียารล้อมด้วยโลภียสุข คั้นหนึ่งท่านกลับไปก่อนประโคมดนตรีจบ ท่านจึงตื่นขึ้นมากลางดึก เห็นสตรีนอนมีกิริยาน่าเกลียดน่ากลัว ท่านจึงเกิดความเบื่อหน่ายและออกจากปราสาทไป พลังบ่นไปว่า ที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 26: 32) ไปตลอดทาง จนเข้าเขตป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (พระพุทธเจ้าทรงแผ่ญาณเพื่อตรวจดูเวไนยสัตว์ผู้ที่พอจะบรรลุ) เมื่อยสกุลบุตรเดินมาใกล้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ยสะ ที่นี้ไม่วุ่นวาย ที่นี้ไม่ขัดข้อง มาเถิดยสะ จงนั่งลง เราจักแสดงธรรมแก่เธอ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 26: 32) บทสรุป คือ เห็นธรรมได้บวชเป็นพระยสะ

ภาพ 4 นายยสะ ผู้ใช้ความวุ่นวาย เป็นเครื่องมือสู่การแสวงหาความไม่วุ่นวาย
(ภาพจำลองโดยใช้ ChatGPT ปรับแต่ง)

กรณีที่ 3 กุญแจไขสัจจะว่าด้วยตายและไม่ตาย ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ใครก็ต้องตาย เมล็ดพันธุ์ฝักกาดแห่งชีวิต พระกีสาคโคตมเถรี (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 220-223: 591) เดิมเกิดในสกุลคนเชื้อใจในกรุงสาวัตถี ครั้งหนึ่งเศรษฐีตระกูลหนึ่งในเมืองสาวัตถีประสบเคราะห์กรรม คือ เงินและทองกลายเป็นถ่าน แต่เมื่อนางกีสาคโคตมมาแตะถ่านเหล่านั้น ถ่านก็กลับกลายเป็นเงินและทองอย่างเดิม เศรษฐีจึงขอร้องท่านมาเป็นลูกสะใภ้ แต่ก็ไม่วายที่จะถูกคนเหล่านั้นเหยียดหยามว่า มาจากตระกูลคนยากจน ต่อมานางจึงให้กำเนิดบุตร แต่บุตรนั้นก็ได้ตายจากไป เมื่ออายุเพียง 3 ขวบ การตายของบุตรจึงทำให้นางตกอยู่ในความทุกข์อย่างหนัก จึงอุ้มศพลูกไปทุกหนทุกแห่ง จนกระทั่งมาพบพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี พระพุทธเจ้าทรงแนะอุบายคลายความทุกข์โดยการให้นางไปเสาะหาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตาย ปรากฏว่า นางต้องผิดหวัง เพราะบ้านทุกหลัง ล้วนแต่มีคนตายทั้งสิ้น ในที่สุดนางจึงได้ข้อสรุปว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาของคนหรือสิ่งมีชีวิต ไม่มีใครเกิดมาแล้วไม่ตาย การตายของบุตรนาง จึงเป็นเรื่องธรรมดา เรื่องหนึ่งของชีวิต ครั้นคิดได้แล้วนางจึงสำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคล พร้อมทั้งขอบวชเป็นนางภิกษุณีต่อมา ดังอุทานธรรมที่พระนางกีสาคโคตมเถรีได้กล่าวไว้ว่า “...อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงอมตธรรม เราได้เจริญแล้ว แม้นิพพานเราก็ทำให้แจ้งแล้ว เราได้พบพระจกคือธรรมแล้ว...ตัดลูกศรเสียได้ ปลงภาระได้แล้ว กระทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว กีสาคโคตมเถรีผู้มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว...” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 220-223: 591)

ภาพ 5 พระกัศิโคตรมีกับการแสวงหาความจริงผ่านกุญแจความคิดว่าด้วยเรื่องลูกตาย
(ภาพจำลองโดยใช้ ChatGPT ปรับแต่ง)

จากที่ยกกรณีตัวอย่างมาเป็นเพียงบางส่วน ซึ่งยังมีอีกหลายกรณีศึกษาหรือมีอีกหลายปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไข หรือปรับเพื่อให้เกิดความถูกต้อง โดยปัญหาเหล่านั้นให้ใช้ปัญญาเข้าไปเป็นเครื่องมือเพื่อแก้ไข ดังที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาล ผลจากเหตุการณ์ถูกเล่าส่งต่อมาเป็นชุดข้อมูล ความรู้ จนกระทั่งปัจจุบัน เรียกว่า กุญแจที่เป็นคำพูด (คำสอน) สู่กุญแจแห่งความคิดและนำไปสู่การสร้างปัญญา ลด บรรเทา ปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้ ดังกรณีของการใช้คำว่า “เลือดกับน้ำอันไหนสำคัญกว่า” จึงเป็นที่มาของการยุติสงครามแย่งน้ำในกลุ่มของ ประยูรญาติที่กำลังยกพลเพื่อทำสงครามแย่งน้ำกัน (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2553) หรือกรณีของ พระเจ้าปเสนทิโกศล เลือดพอกับเลือดแม่อันไหนสำคัญกว่า (พระระพิน พุทธิสาร, 2555) หรือพ่อเป็นกษัตริย์ ลูกจะเป็นกษัตริย์ด้วยหรือไม่ ปรับจิต ปรับวิถีคิด ทำให้เกิดทัศนคติใหม่ นำไปสู่การลดปัญหาความรุนแรงในครอบครัวลง เป็นต้น ดังที่ยกมาเป็นกรณีศึกษาดังปรากฏ

ชาวพุทธพึงใช้กุญแจแห่งปัญญา

หากพิจารณาพัฒนาการของพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจะพบว่า พระพุทธศาสนาเสนอหลักคำสอนที่มีลักษณะเป็นหลักการกลางหรือระบบคิดที่เปิดโอกาสให้มนุษย์นำไปประยุกต์ใช้ตามบริบทของชีวิตและสังคม หลักระรมต่าง ๆ จึงเปรียบเสมือนกุญแจ สำหรับไขปัญหาและค้นหาความจริงของชีวิต เมื่อมนุษย์นำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้ ก็สามารถพัฒนาได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชนและสังคมโดยรวม

ในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย หลักคิดทางพระพุทธศาสนาได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนสังคมในหลายมิติ เช่น ทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับผู้ปกครอง ถูกนำมาใช้เป็นกรอบคุณธรรมของผู้นำและสถาบันกษัตริย์ในการบริหารบ้านเมือง (รัฐธรรมนูญ ทศกัฏฐ์, 2560) เพื่อสร้างความเป็นธรรมและความผาสุกแก่ประชาชน นอกจากนี้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากหลักพุทธธรรม (ประสพสุข ฤทธิเดช และปวีณา แก้วอาจ, 2559) เช่น ความพอดี ความไม่ประมาท การดำรงชีวิตอย่างสมดุล

ก็ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทยในยุคปัจจุบัน แนวคิดเรื่องกุญแจตามกรอบที่ศึกษานำเสนอ จึงมุ่งถึงเครื่องมือทางปัญญาที่ช่วยเปิดทางไปสู่ความรู้และการแก้ปัญหา หลักธรรมในพระพุทธศาสนาหลายประการ เช่น อริยสัจ 4 อิทธิบาท 4 ไตรสิกขา (พระครูสารกิจประยุต, 2560; ฐิติญาณวัฒน์ วงษา และอำนาจ สาเขตต์, 2568; อรุณรัชช์ ศาสตร์สกุล, 2565) สามารถทำหน้าที่เป็นกุญแจที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจปัญหา ค้นหาสาเหตุและพัฒนาแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบ เมื่อบุคคลหรือสังคมใช้กุญแจเหล่านี้อย่างเหมาะสมก็จะนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์และการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคม

ที่สำคัญพระพุทธเจ้าทรงยืนยันพระองค์เองว่า เป็นเพียงผู้ชี้ทาง (Teacher) ประหนึ่งกุญแจไขความจริง มิใช่ผู้บังคับให้เชื่อหรือปฏิบัติตาม มนุษย์จึงมีเสรีภาพในการพิจารณา ทดลองและนำหลักธรรมไปใช้ตามความเหมาะสม หลักการนี้สะท้อนแนวคิดเรื่องการใช้ปัญญาและการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนั้น เมื่อกล่าวว่า ชาวพุทธใช้กุญแจ จึงหมายถึง การใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือหรือวิธีการ (Tools และ How to) ในการทำความเข้าใจชีวิตและโลก หลักธรรมเหล่านี้ช่วยเปิดประตูแห่งปัญญา ทำให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหา พัฒนาตนเองและสร้างสังคมที่ดีงามได้อย่างยั่งยืน โดยแต่ละคนสามารถเลือกใช้กุญแจที่เหมาะสมกับสถานการณ์ของตนเองเพื่อก้าวไปสู่ความเข้าใจและการพ้นทุกข์ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา

หากพิจารณาของพัฒนาการตามหลักพระพุทธศาสนาจะพบว่า พระพุทธศาสนามีคำสอนหรือหลักการที่เป็นกลาง ๆ ที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้ หรือสลับใช้เพื่อการแก้ปัญหา พัฒนาสังคม พัฒนาชุมชนหรือพัฒนาระบบต่าง ๆ ดังที่ประเทศไทยใช้หลักคิดเรื่องทศพิธราชธรรมมาใช้ขับเคลื่อนสังคมผ่านผู้นำ การใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ขับเคลื่อนสังคมไทย ดังนั้น กุญแจจึงเป็นประหนึ่งเครื่องมือในการไขเพื่อค้นหาความรู้ ชุดความรู้นำไปสู่การใช้ การปรับ การสร้างองค์ความรู้ต่อจากนั้น ทำให้เกิดผลเชิงประจักษ์อีกหลายประการ และในเวลาเดียวกันความรู้เหล่านั้นเป็นได้ทั้งเครื่องมือ (Tools) เป็นได้ทั้งวิธีการ (How to) ทำให้เกิดการขับเคลื่อน ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีทั้งแนวคิด หลักปฏิบัติจำนวนมาก จึงมีสถานะเป็นประหนึ่งกุญแจแห่งชีวิตที่จะทำให้ชีวิตมีทางออกจากปัญหาสู่ปัญญาต่อไป พระพุทธเจ้าไม่ได้สมาทานความคิดและความเชื่อของตนเองเป็นเจ้าของ แต่เสนอเพียงว่า เป็นผู้บอก ส่วนใครจะใช้ ไม่ใช่คำสอน (กุญแจ) เป็นเอกลักษณ์ของผู้นั้น เรียกว่า ส่งเสริมความเป็นมนุษย์ให้เกิดความเข้าใจและนำไปใช้ได้เหมาะสมด้วย

กุญแจชีวิตตามแนวพุทธจากผู้ชี้เชิงปฏิบัติ

จากข้อมูลที่มีแนวคิดเรื่องกุญแจจะพบว่า หลักกุญแจ มีผู้ศึกษาและนำมาเป็นกลไกการพัฒนาคน ซึ่งในหลักการนั้นอาจมีผู้ศึกษาออกแบบไว้ที่เรียกว่า กุญแจแก้ดอก ที่ผู้วิจัยได้นำความรู้ 2 ส่วนมาอธิบายเทียบเคียง กระบวนการพัฒนากุญแจกับกลไกการพัฒนาคนตามแนวพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำเสนอเทียบเคียงได้ดังตาราง ดังนี้

หลักกุญแจ 9 ดอก	หลักไตรสิกขา
(1) กุญแจแห่งความเพียร (2) กุญแจแห่งปัญญา (6) กุญแจแห่งการคิดบวกและการให้อภัย	1) ด้านศีล คือ จริยธรรมทางสังคม ความมีคุณธรรม ย่อมเป็นหัวใจ หรือกลไกสำคัญของการใช้ชีวิต เป็น กุญแจอีกดอกหนึ่งของการใช้ชีวิตในฐานะมนุษย์คน ต้องมีจริยธรรม
(4) กุญแจแห่งการสื่อสารและทักษะทางปัญญา (5) กุญแจแห่งการแก้ไขปัญห (3) กุญแจแห่งการสำรวจตน	2) ด้านสมาธิ คือ การฝึกอบรมจิตให้สงบนิ่ง ความ มุ่งมั่น ทำเท่า และดำเนินชีวิตด้วยความระมัดระวังใส่ ใจ ละเมียดในทุกเรื่อง
(7) กุญแจแห่งภาวะผู้นำ (8) กุญแจแห่งการยอมรับความหลากหลาย (9) กุญแจแห่งการเป็นผู้ให้	3) ด้านปัญญา คือ การใช้หลักการและเหตุผล

ตาราง 2 การเทียบเคียงหลักกุญแจชีวิตกับหลักไตรสิกขา

ในงานวิจัยมีผู้ทำการศึกษาไว้ โดยให้คำสำคัญ คือ กุญแจ ซึ่งมีความหมายเป็นเครื่องมือหรือช่องทางในการศึกษาและพัฒนาตนเอง ดังปรากฏในงานเรื่องปรัชญากุญแจเก๋าดอกกับการพัฒนามนุษย์ของสถาบันพลังจิต ธรรมะ จักรวาล (ชนภา ปุณณันท์, 2563) ที่เสนอผลการศึกษาว่า

กุญแจเก๋าดอกเป็นปรัชญาที่ผ่านกระบวนการและขั้นตอนการแสวงหาความจริงจากผู้ที่เป็นทุกข์ทางใจ มนุษย์มีความต้องการพื้นฐานที่ต่างกัน แต่สิ่งสำคัญ คือ แนวทางในการตอบสนองความต้องการนั้นจะมีวิธีการอย่างไร ปรัชญากุญแจเก๋าดอกเป็นปรัชญาที่สามารถนำมาใช้กับมนุษย์ที่ต้องการมีชีวิตที่สมบูรณ์แบบ เพราะผ่านการแสวงหาและค้นพบความจริงจากความทุกข์ทางใจของมนุษย์ ดังนั้นกุญแจแต่ละดอกจะใช้ในสถานการณ์ที่ต่างกัน แต่ละสถานการณ์อาจจะใช้ปรัชญากุญแจเก๋าดอกหลายข้อ แต่ผลลัพธ์สูงสุดของปรัชญา คือ การพัฒนามนุษย์ให้มีความสมบูรณ์แบบ เป็นการพัฒนาจิตและเจริญปัญญา รวมไปถึงเป็นการพัฒนาตนเองให้มีศักยภาพความเป็นผู้นำ มีความเมตตาต่อมนุษย์ด้วยกัน และเป็นการฝึกพัฒนาตนด้วยตนเอง เพราะปรัชญากุญแจเก๋าดอกผู้อื่นจะไม่สามารถนำมาใช้ได้ เพราะมนุษย์เป็นผู้ที่รู้เท่าทันจิตตนเองมากกว่าผู้อื่น

ในงานศึกษาของธีระพันธ์ จัดพล และคณะ (2567) ในเรื่องกุญแจแก้ดอก: ความเพียร การเรียนรู้ ความเป็นเลิศ นวัตกรรมร่วมสมัย เสนอไว้ว่า

กุญแจแก้ดอก: ความเพียร การเรียนรู้ สำหรับปัจจุบันและอนาคต สามารถรับมือกับยุค Disruption โลกที่มีความผันผวน คาดเดายาก ซับซ้อน ขาดความชัดเจน แบบ VUCA และ BANI ในศตวรรษที่ 21 นี้ เพื่อสร้างคุณค่าและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขตามแนวทางของพระพุทธศาสนาได้

ในงานของนันทภา นุชาภัทร (2566) ในบทความเรื่องแนวทางการพัฒนาทุนมนุษย์ในองค์กรอย่างยั่งยืนด้วยหลักการกุญแจแก้ดอก ที่เสนอว่า

การพัฒนาทุนมนุษย์อย่างยั่งยืนภายในองค์กรเป็นกระบวนการสำคัญในการเสริมสร้างและบ่มเพาะทรัพยากรมนุษย์ซึ่งให้ความสำคัญกับการฝึกฝนทักษะและความรู้ที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างพนักงาน หลักการกุญแจแก้ดอกเป็นแนวทางที่จำเป็นสำหรับการส่งเสริมการเติบโตและการพัฒนาความเชี่ยวชาญและความสามารถในการสาขาการปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง ในแต่ละขั้นตอนและเป็นหลักการในการเป็นแนวทางในการเรียนรู้และแสวงหาทักษะที่จำเป็นสำหรับการประกอบวิชาชีพ รวมถึงความสามารถในการปรับตัวและความคล่องตัวในการเรียนรู้เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงผ่านการตรวจสอบตนเองและการประเมินตนเอง

ในงานของรักยิ่ง โรจนเกตุปัญญา (2566) ที่ศึกษาเรื่องการใช้หลักการกุญแจแก้ดอกของสถาบันพลังจิต ธรรมะ จักรวาล เพื่อสร้างภาวะผู้นำในยุควิถีใหม่ ที่เสนอว่า

การใช้หลักการกุญแจแก้ดอก เพื่อสร้างภาวะผู้นำในยุควิถีใหม่ (New Normal) เป็นการพัฒนาภาวะผู้นำในมิติด้านพฤติกรรม ปัญญา จิตใจและสังคม ผู้นำต้องมีทักษะในการบริหารจัดการองค์กรให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและภาวะวิกฤติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงต้องอาศัยภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพด้วยการสร้างผู้นำให้แข็งแกร่งในทุกด้าน ภาวะผู้นำในยุควิถีใหม่ ควรมีพื้นฐานอันประกอบด้วย 1) ด้านพฤติกรรมผู้นำควรมีความอดทนในตน อดทนในงาน 2) ด้านปัญญาควรหมั่นศึกษาและพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่อง 3) ด้านจิตใจผู้นำควรสำรวจตน รู้จักวิเคราะห์ตนเอง ยอมรับในความแตกต่างของผู้อื่น 4) ด้านสังคมผู้นำควรเตรียมพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงในบริบทต่าง ๆ เพื่อนำพาองค์กรบรรลุเป้าหมายสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน

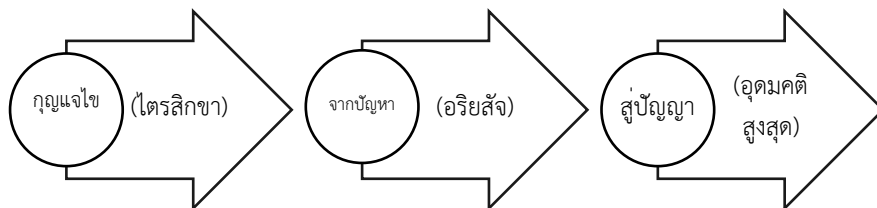
ในงานของกุลณา โรจนเกตุปัญญา (2566) เรื่อง การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายที่ได้รับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมโดยใช้หลักการกุญแจแก้ดอก ที่มีการประยุกต์ใช้

ความรู้ในการจัดการกับโรคและชีวิตประจำวันให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ในการนำแนวทางไปส่งเสริมคุณภาพชีวิตทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม

โดยแนวคิดกุญแจในงานวิจัยและบทความที่ถูกนำเสนอและนำมาประกอบบทความนี้ เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนามนุษย์ทั้งด้านจิตใจ ปัญญา และการดำเนินชีวิต ตามหลักไตรสิกขาหรือบูรณาการหลักพระพุทธศาสนา โดยมีลักษณะเป็นเครื่องมือหรือกุญแจ สำหรับไขไปสู่ความจริงของชีวิตและการแก้ปัญหาความทุกข์ของมนุษย์ ดังในงานศึกษาของชนภา ปุณณันท์ (2563) อธิบายว่า กุญแจเป็นปรัชญาที่เกิดจากระบวนการแสวงหาความจริงจากประสบการณ์ความทุกข์ทางใจของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์แต่ละคนมีความต้องการพื้นฐานแตกต่างกัน แต่สามารถใช้กุญแจเหล่านี้เป็นแนวทางในการตอบสนองและพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ขึ้น โดยกุญแจแต่ละดอกอาจนำไปใช้ในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน และเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนามนุษย์ให้มีศักยภาพ มีภาวะผู้นำและมีเมตตาต่อผู้อื่น ผ่านการพัฒนาตนเองและการรู้เท่าทันจิตใจของตน หรือในงานธีระพันธ์ จิตพล และคณะ (2567) ชี้ว่า แนวคิดกุญแจเกี่ยวข้องกับความรู้และการเรียนรู้ ซึ่งสามารถช่วยให้มนุษย์ปรับตัวกับโลกยุคใหม่ที่มีความผันผวนและไม่แน่นอน เช่น บริบท VUCA และ BANI ในศตวรรษที่ 21 เพื่อสร้างคุณค่าและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ รวมถึงนันทภา นุชาภัทร (2566) เสนอว่า หลักกุญแจแก้ดอกสามารถใช้ในการพัฒนาทุนมนุษย์ในองค์กรอย่างยั่งยืน โดยเน้นการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะ ความสัมพันธ์ในองค์กรและความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ในภาพรวมของรักยิ่ง โรจนเกตุปัญญา (2566) ชี้ว่า หลักกุญแจสามารถใช้พัฒนาภาวะผู้นำในยุควิถีใหม่ (New Normal) โดยครอบคลุมด้านพฤติกรรม ปัญญา จิตใจและสังคม ส่วนกุลณา โรจนเกตุปัญญา (2566) นำแนวคิดนี้ไปใช้เสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรัง โดยช่วยให้ผู้ป่วยเรียนรู้ ปรับตัวและจัดการชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อกล่าวโดยสรุป แนวคิดกุญแจเปรียบเสมือนเครื่องมือทางปัญญาในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาที่มุ่งใช้ปัญญาแก้ปัญหาและความทุกข์เพื่อมุ่งไปสู่การดับทุกข์หรือนิโรธ

องค์ความรู้ใหม่

จากบทความทั้งหมดที่ยกมาต้องการสื่อว่า กุญแจ คือ เครื่องมือสำหรับพัฒนามนุษย์ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาทุกหลักธรรมล้วนมีกลไกเพื่อการพัฒนา สร้างหรือกำกับให้เกิดกระบวนการในการพัฒนา และในการพัฒนานั้นหัวใจสำคัญ คือ ทำให้เกิดทางสว่าง วิธีการหรือแนวทางที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง ตามแผนภาพที่นำเสนอต้องการสื่อให้เห็นว่า ปัญหาต้องแก้ด้วยปัญญา กุญแจจึงเป็นประหนึ่งไขแสวงหาวิธีการ แนวปฏิบัติ โดยมีปลายทางเป็นความรู้และสามารถออกจากปัญหาได้หรือทุกข์ก็แก้ทุกข์ เป็นวิธีการออกจากปัญหาด้วยปัญญาตามแนวพุทธจนเป็นนิโรธธรรมในที่สุด

ภาพ 6 กุญแจไขออกจากปัญหาด้วยปัญญาตามแนวพุทธ

สรุป

นัยของกุญแจชีวิตตามแนวพุทธ อันมีที่มาจากกุญแจแห่งชีวิต ซึ่งอยู่ที่มุมเอวไ่มองว่า จะมองอย่างไร ในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์หรือ มองในฐานะเป็นเครื่องมือสู่ปฏิบัติการเพื่อให้ออกมาเป็นผลจากการดำเนินการนั้น ๆ บทสรุปต้องออกมาเป็นการใช้ปัญหามาสู่ปัญญา (เห็นทุกข์จึงเห็นธรรม) ใช้กุญแจเป็นมรรควิธีในการไขออกจากปัญหา (ทุกข์) โดยใช้กระบวนการทางพระพุทธศาสนา สร้างการเรียนรู้ พัฒนา (ไตรสิกขา) จนเป็นปัญญา เป็นนิโรธออกจากปัญหาสู่ปัญญาอย่างยั่งยืน หรืออาจใช้คำว่า สร้างปัญญาในการเข้าไปแก้ปัญหาเพื่อเติมเต็มชีวิตที่เหลืออยู่ให้มีความสุขกับการใช้ชีวิตหรือวิธีการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ตามกรอบเรื่องของกุญแจสู่สรรพสิ่งที่เรียกว่า อิสระภาพทางจิตวิญญาณ ตามแนวพระพุทธศาสนา “เห็นทุกข์ แล้วเห็นธรรม” นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- กุลณา โรจนเกตุปัญญา. (2566). การเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายที่ได้รับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมโดยใช้หลักการกุญแจแก้ดอก. *วารสารสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์*. 1 (3), 1-12.
- ชนภา ปุณณนันท. (2563). ปรัชญากุญแจแก้ดอกกับการพัฒนามนุษย์ของสถาบันพลังจิต ธรรมะจักรวาล. *วารสารมหาจุฬานาครธรรม์*. 7 (5), 12-20.
- ฐิญาภรณ์ วงษา และอำนาจ สาเซตร์. (2568). การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา. *วารสารชัยมงคลปริทรรศน์*. 5 (2), 81-88.
- ธีระพันธ์ จัดพล และคณะ. (2567). กุญแจแก้ดอก: ความเพียร การเรียนรู้ความเป็นเลิศ นวัตกรรมร่วมสมัย. *วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ*. 2 (1), 20-31.
- นันทภา นุชาภัทร. (2566). แนวทางการพัฒนามนุษย์ในองค์กรอย่างยั่งยืนด้วยหลักการกุญแจแก้ดอก. *วารสารสหวิทยาการทางสังคมศาสตร์*. 1 (4), 1-13.

- ประสพสุข ฤทธิเดช และปวีณา แก้วอาจ. (2559). ถอดรหัสปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่การสอนกระบวนการคิด. *วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน*. 3 (2), 187-192.
- พระครูสารกิจประยุต. (2560). การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 ในการแก้ไขปัญหาชีวิต. *วารสารธรรมทรรศน์*. 17 (2), 257-267.
- พระปลัดระพิน พุทธิสาโร และคณะ. (2566). พระสูตรวิเคราะห์: ความเชื่อต่อความรุนแรงในฐานะเป็นเครื่องมือขององคุลิมาล (สูตร). *วารสารชัยมงคลปริทรรศน์*. 3 (2), 1-13.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2553). *สงครามน้ำในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่: หลักการและเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธ*. สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระระพิน พุทธิสาโร. (2555). พุทธวิธียุติความรุนแรง: กรณียุติความรุนแรงต่อการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ตากยวงศ์. *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม*. วันที่ 12-13 กรกฎาคม. หน้า 205-206.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 4, 25, 26*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แมวเหมียว เมงมู. (2568). แอดมินสื่อมัลติมีเดีย. *สัมภาษณ์*. 2 พฤษภาคม.
- รักยั้ง โรจนเกตุปัญญา. (2566). การใช้หลักการกัญแจแก้ดอกของสถาบันพลังจิต ธรรมะ จักรวาล เพื่อสร้างภาวะผู้นำในยุควิถีใหม่. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์*. 6 (2), 149-159.
- รัฐธรรมนุญ เทศแก้ว. (2560). ภาวะผู้นำในทศพิธราชธรรม. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. 4 (2), 64-73.
- อรุณรัชต์ ศาสตร์สกุล. (2565). ทักษะการคิดเชิงคำนวณกับอิทธิบาท 4 หลักธรรมแห่งความสำเร็จ. *วารสารมจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*. 8 (3), 232-242.

Academic Article:

Received: 2025-11-24;

Revised: 2026-06-20;

Accepted: 2026-06-22.

รูปแบบการสร้างเครือข่ายและพื้นที่ทางสังคมของนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจ

A Model of Network Formation and the Production of Social Space among Local Politicians and Entrepreneurs

ธรรณ ไกรศรี¹, จิตตรา เชื้อวนิช², กันต์ ศรีหล้า³, วรเชษฐ์ โทอิน^{*4}

Thanaphorn Kraisri¹, Jittra Chuavanich², Kanta Srilah³, Worachet Tho-un^{*4}

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

Mahamakut Buddhist University, Yasothon Buddhist Collage

First/Corresponding Author, E-mail: worachet.th@mbu.ac.th*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจผ่านกรอบแนวคิดพื้นที่ทางสังคมและทุนของปีแอร์ บูร์ดิเยอ ร่วมกับแนวคิดเครือข่ายทางสังคมเพื่อทำความเข้าใจกลไกการสร้างปรับเปลี่ยน และธำรงรักษาความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้มีบทบาทสำคัญในระดับท้องถิ่น ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองร่วมสมัย บทความสะท้อนมุมมองเชิงวิชาการว่า พื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่แห่งการปฏิสัมพันธ์ การแข่งขันและการต่อรองอำนาจระหว่างตัวแสดงทางสังคม โดยนักการเมืองท้องถิ่นและนักธุรกิจต่างใช้ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนเชิงสัญลักษณ์เป็นเครื่องมือในการสร้างความได้เปรียบและขยายอิทธิพลของตน เครือข่ายทางสังคมจึงเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงผลประโยชน์ ทรัพยากร และอำนาจเข้าด้วยกัน ผ่านความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สมาคมธุรกิจ สถาบันการศึกษา องค์กรชุมชน กิจกรรมสาธารณะ เครือญาติ ซึ่งล้วนเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการสะสมและแลกเปลี่ยนทุนระหว่างกัน การวิเคราะห์ตามแนวคิดของบูร์ดิเยอชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจมิได้เป็นเพียงความสัมพันธ์เชิงความร่วมมือเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังสะท้อนการช่วงชิงตำแหน่งแห่งที่ในพื้นที่ทางสังคม การสร้างความชอบธรรม และการผลิตซ้ำโครงสร้างอำนาจในระดับท้องถิ่นอีกด้วย แม้เครือข่ายดังกล่าวจะมีส่วนสำคัญต่อการระดมทรัพยากร การพัฒนาเศรษฐกิจ และการสร้างโอกาสให้แก่ชุมชน แต่ในอีกด้านหนึ่งอาจนำไปสู่การกระจุกตัวของอำนาจ การเอื้อประโยชน์ระหว่างกลุ่มกับความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรสาธารณะได้ ดังนั้น การทำความเข้าใจเครือข่ายและพื้นที่ทางสังคมจึงเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาระบบการเมืองท้องถิ่นที่โปร่งใส มีธรรมาภิบาล และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยั่งยืน องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาพบ

3 ประเด็นหลัก คือ 1) แนวคิดสนามอำนาจเชิงเครือข่าย 2) แนวคิดการแปลงทุนและการสถาปนาอำนาจ 3) แนวคิดพลวัตสองด้านของเครือข่ายท้องถิ่น

คำสำคัญ: พื้นที่ทางสังคม, เครือข่ายทางสังคม, ทุนทางสังคม, นักการเมืองท้องถิ่น, นักธุรกิจ

Abstract

This academic article examines the patterns of network formation and social spaces between local politicians and business actors through the conceptual framework of Social Space and Capital developed by Pierre Bourdieu, in conjunction with Social Network Theory. The article aims to explain the dynamics of relationships, interactions, and power negotiations among key actors operating within local political and economic arenas. In contemporary societies, local governance and economic development increasingly rely on interconnected networks that facilitate the exchange of resources, influence, and opportunities among diverse stakeholders. The article argues that social space serves as an arena in which actors compete, cooperate, and negotiate their positions through the mobilization of various forms of capital, including economic, social, cultural, and symbolic capital. Within this context, local politicians and business actors establish and maintain networks through both formal and informal relationships. These networks are embedded in a variety of social spaces, such as local administrative organizations, business associations, educational institutions, community organizations, public events, cultural activities, and kinship systems. Such spaces provide opportunities for trust-building, resource exchange, and the accumulation of strategic advantages. From a Bourdieusian perspective, the relationship between local politicians and business actors extends beyond collaborative efforts for local development. It also reflects struggles over power, legitimacy, and social positioning within the local field. While these networks can contribute positively to economic growth, community development, and resource mobilization, they may simultaneously reinforce unequal power relations, facilitate preferential access to public resources, and reproduce existing structures of domination. Understanding the formation of networks and the operation of social spaces is therefore crucial for explaining local political processes and governance dynamics. The article concludes that promoting transparency, accountability, and inclusive participation is essential for ensuring that local political-business networks contribute to sustainable and equitable development. The body of knowledge from the study reveals three main themes: 1) the concept of a networked field of power, 2) the

concept of capital conversion and power formation, and 3) the concept of dual dynamics of local networks.

Keywords: Social Space, Social Network, Social Capital, Local Politician, Business Actor

บทนำ

ภาพลักษณ์แห่งการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นของไทยในปัจจุบันเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่สำคัญ เพราะทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) มีอำนาจ หน้าที่ งบประมาณและพื้นที่ตัดสินใจด้านบริการสาธารณะเพิ่มขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งปรากฏการณ์นี้ส่งผลให้การเมืองท้องถิ่นไม่ได้เป็นเพียงการบริหารงานประจำพื้นที่ แต่กลายเป็นสนามอำนาจที่มีผลต่อชีวิตเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนโดยตรง ดังนั้น เมื่ออำนาจและทรัพยากรลงสู่พื้นที่มากขึ้น ตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่นจึงมีความหมายทางสังคมและเศรษฐกิจสูงขึ้นตามไปด้วย ทำให้การแข่งขันทางการเมืองในระดับจังหวัด เทศบาล และองค์การบริหารส่วนตำบลเข้มข้นมากขึ้นกว่าการเมืองระดับท้องถิ่นยุคก่อนการกระจายอำนาจการปกครอง (เสกสรรค์ ตันตวินิช, 2562) เมื่อพิจารณาในประเด็นเงื่อนไขการแข่งขันที่สูงขึ้นนั้น ผู้สมัครและผู้นำท้องถิ่นจำเป็นต้องสะสมทุนทางการเมือง (Political Capital) เพื่อสร้างโอกาสชนะเลือกตั้งและคงอำนาจการบริหารไว้ ซึ่งทุนดังกล่าว ไม่ได้เกิดจากนโยบายหรือภาพลักษณ์เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกลุ่มคนหลากหลาย ทั้งผู้นำชุมชน กลุ่มอาชีพ เครือญาติและกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ งานศึกษาบริบทด้านการเมืองระดับจังหวัดของไทยชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายเหล่านี้เป็นโครงสร้างที่ทำให้เงิน อิทธิพลและการสนับสนุนทางการเมืองไหลเวียนอย่างมีทิศทาง จนกลายเป็นฐานอำนาจสำคัญของนักการเมืองท้องถิ่น (McVey, 2000; Yoshinori, 2002) ข้อค้นพบในงานไทยร่วมสมัยยังสะท้อนว่า โครงสร้างการเมืองท้องถิ่นจำนวนมากเดินอยู่บนระบบอุปถัมภ์ เครือข่ายตระกูลและกลุ่มพรรคพวก ซึ่งทำหน้าที่ระดมคะแนนและค้ำจุนอำนาจการบริหาร ระบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์ที่ผู้มีอำนาจสูงกว่าให้ทรัพยากรและการคุ้มครอง ขณะที่ผู้รับอุปถัมภ์ตอบแทนด้วยความจงรักภักดีและการสนับสนุนทางการเมือง ความสัมพันธ์แบบนี้ฝังอยู่ในสังคมไทยและกลายเป็นฐานของเครือข่ายอำนาจในพื้นที่ (วลัยพร บานแย้ม และคณะ, 2567) ภายใต้โครงสร้างเช่นนี้ นักธุรกิจท้องถิ่นจึงเป็นตัวแสดงที่ขาดไม่ได้ในเครือข่ายการเมืองท้องถิ่น เพราะธุรกิจมีทั้งทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ความสามารถจัดการคน และช่องทางเข้าถึงกลุ่มผลประโยชน์ นักการเมืองจำนวนมากต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากภาคธุรกิจในการหาเสียงและรักษาสถานะคะแนน ขณะเดียวกัน นักธุรกิจก็ไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ให้เพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นผู้ร่วมกำหนดวาระพัฒนาและเข้าถึงผลประโยชน์จากโครงการสาธารณะ เช่น โครงการก่อสร้าง งานจัดซื้อจัดจ้าง หรือการพัฒนาเมือง กล่าวอย่างง่าย คือ ความสัมพันธ์นักการเมืองกับนักธุรกิจจึงเป็นความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนที่ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ นักการเมืองได้ทุนและการสนับสนุนเพื่อใช้อำนาจในระบบเลือกตั้ง ส่วนธุรกิจได้โอกาสและอิทธิพลในการกำหนดหรือเข้าถึงทรัพยากรของรัฐท้องถิ่น (Phongpaichit & Piriyarangsarn, 1994)

อย่างไรก็ตาม เครือข่ายจะเกิดขึ้นและทำงานได้จริงต้องอาศัยพื้นที่ทางสังคมเป็นเวทีเชื่อมประสานความสัมพันธ์ พื้นที่ทางสังคมในที่นี้หมายถึง สนามที่ผู้คนพบปะ สร้างความคุ้นเคย แลกเปลี่ยนผลประโยชน์

และผลิตซ้ำความไว้วางใจต่อกัน แนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ชี้ว่า อำนาจเกิดจากการสะสมและแปลงทุนหลายรูปแบบภายในสนามทางสังคมที่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกำกับอยู่ (Bourdieu, 1986) เมื่อมองผ่านเลนส์นี้ จะเห็นว่า พื้นที่ที่นักการเมืองกับนักธุรกิจใช้สร้างเครือข่ายมีหลายระดับ ได้แก่ (1) พื้นที่ทางการ (Official Space) เช่น สภาท้องถิ่น คณะกรรมการพัฒนา เขตประชาคม ซึ่งให้ความชอบธรรมต่อการตัดสินใจและการจัดสรรงบประมาณ (2) พื้นที่ไม่เป็นทางการ (Informal Space) เช่น วัด งานบุญ ประเพณี สมาคมธุรกิจ สนามกีฬา วงสังสรรค์ ที่ช่วยทำให้เกิดความใกล้ชิดแบบไม่เป็นพิธีการ และ (3) พื้นที่ออนไลน์ (Online Space) เช่น เพจท้องถิ่น กลุ่มไลน์ กลุ่มเฟซบุ๊กชุมชน ที่เพิ่มความถี่และความรวดเร็วในการประสานเครือข่ายในยุคดิจิทัล ทั้งสามพื้นที่ต่างทำหน้าที่เป็นสนามต่อรอง (Bargaining Space) ที่ทำให้เครือข่ายอำนาจเชื่อมโยงกันได้ต่อเนื่อง พื้นที่ทางสังคมเหล่านี้ยังเป็นแหล่งผลิตทุนทางสังคม อันประกอบด้วย ความไว้วางใจ บรรทัดฐานการช่วยเหลือกัน และเครือข่ายความร่วมมือซึ่งพัฒน์ และคณะ (Putnam, et al., 1993) เสนอว่า เป็นเงื่อนไขที่ทำให้การปกครองระดับท้องถิ่นทำงานได้มีประสิทธิภาพและมีความชอบธรรม นักวิชาการไทยชื่อวัลลภ สุขสวัสดิ์ (2557) อธิบายเพิ่มเติมว่า ทุนทางสังคมตามแนวคิดของพัฒน์และคณะ ช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมและเพิ่มสมรรถนะของสถาบันการเมือง แต่ก็ต้องพิจารณาตามบริบทจริงของแต่ละสังคม เมื่อนำมาใช้กับการเมืองท้องถิ่นไทย พื้นที่ทางสังคมจึงมีสองบทบาทพร้อมกัน คือ บทบาทเชิงบวกในการสร้างความร่วมมือเพื่อพัฒนา และบทบาทเชิงอำนาจในการจัดวางความสัมพันธ์แบบพรรคพวกหรืออุปถัมภ์ ดังนั้น การทำความเข้าใจการสร้างเครือข่ายและพื้นที่ทางสังคมของนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงนโยบาย เพราะช่วยอธิบายว่าเหตุใดบางท้องถิ่นจึงพัฒนาได้รวดเร็วจากความร่วมมือของเครือข่ายการเมือง-ธุรกิจ ขณะที่บางท้องถิ่นกลับเผชิญปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อน การผูกขาดทรัพยากร หรือการครอบงำรัฐท้องถิ่นซึ่งบั่นทอนธรรมาภิบาล (วลัยพร บานแย้ม และคณะ, 2567; Yoshinori, 2002) การเริ่มต้นบทความด้วยความเป็นมาและความสำคัญ ในกรอบเช่นนี้จึงเป็นฐานให้เห็นภาพรวมของโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่นไทย และเปิดทางไปสู่การอภิปรายว่า ควรทำให้เครือข่ายดังกล่าวหนุนการพัฒนาโดยไม่ทำลายประโยชน์สาธารณะได้อย่างไร คณะผู้เขียนขอเสนอผ่านบริบทดังนี้ คือ (1) ภูมิทัศน์ความสัมพันธ์นักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจ (2) กลไกและรูปแบบการสร้างเครือข่ายทางสังคม (3) รูปแบบการผลิตพื้นที่ทางสังคมให้เครือข่ายทางการเมือง (4) ผลกระทบต่อการเมืองระดับท้องถิ่น และ (5) แนวโน้มใหม่และความท้าทายทางการเมืองในอนาคต

ภูมิทัศน์ความสัมพันธ์นักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจ

ภูมิทัศน์ความสัมพันธ์ (Relationship Landscape) เป็นคำอุปมา (Metaphor) ที่ใช้เปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มคนหรือองค์กรให้เหมือนพื้นที่กว้างใหญ่ที่มีองค์ประกอบต่าง ๆ เชื่อมโยงกัน ช่วยให้เห็นภาพรวม โครงสร้างและทิศทางของความสัมพันธ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และในประเด็นนี้คณะผู้เขียนมีเจตนาพรรณนาที่สะท้อนภูมิทัศน์ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจในสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย (Network Relationships) ที่พัฒนาไปตามโครงสร้างอำนาจ เศรษฐกิจและสังคมของแต่ละพื้นที่ ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์ตายตัวแบบเดียวกันทั้งหมด หากแต่แปรผันตามระดับการพัฒนา

เมือง ขนาดงบประมาณท้องถิ่น โครงสร้างเศรษฐกิจในพื้นที่และความเข้มแข็งของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น (McVey, 2000; Yoshinori, 2002) คณะผู้เขียนมองว่า เมื่อพิจารณาเชิงประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ลักษณะนี้มีพัฒนาการจากผู้มีอิทธิพลและผู้อุปถัมภ์ท้องถิ่น (Local Influential Figures and Patrons) ในยุคก่อนการกระจายอำนาจมาสู่พันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Alliance) ในยุคที่การเมืองระดับท้องถิ่นที่มีงบประมาณและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตามบริบท ดังนี้

ประการแรก ภูมิทัศน์ความสัมพันธ์ (Relationship Landscape) ดังกล่าวสะท้อนการเปลี่ยนสถานะของนักธุรกิจท้องถิ่นจากผู้สนับสนุนการเมือง (Political Supporters) ไปสู่หุ้นส่วนเชิงนโยบายและโครงการ (Policy and Project Partnerships) ในอดีตนักธุรกิจมักอยู่ในบทบาทให้การสนับสนุนด้านทุน แรงงานและเครือข่ายลูกค้าเพื่อช่วยนักการเมืองชนะเลือกตั้ง แล้วแลกเปลี่ยนด้วยการได้รับความเอื้ออำนวยเชิงธุรกิจหรือความคุ้มครองจากรัฐท้องถิ่นในระยะต่อมา (Phongpaichit & Piriya-rangsarn, 1994) แต่เมื่อท้องถิ่นมีอำนาจมากขึ้น โดยเฉพาะอำนาจด้านการคลังและโครงการพัฒนาเมือง ความสัมพันธ์ได้ขยายจากการแลกเปลี่ยนหลังฉาก (Behind-the-Scenes Exchange) ไปสู่การร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาอย่างเป็นระบบ (Defining the Direction of Development) เช่น การผลักดันโครงการโครงสร้างพื้นฐาน การท่องเที่ยว การพัฒนาเขตเศรษฐกิจชุมชน รูปแบบการร่วมลงทุนระหว่างรัฐ-เอกชนในระดับท้องถิ่น (McVey, 2000) กล่าวโดยง่าย คือธุรกิจท้องถิ่นไม่เพียงเป็นฐานทุนของการเมือง แต่กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกพัฒนาที่รัฐท้องถิ่นต้องพึ่งพา

ประการที่สอง ความสัมพันธ์นักการเมือง-นักธุรกิจในพื้นที่ มักดำรงอยู่บนโครงสร้างแบบพึ่งพากันและต่อรองกัน (Negotiation) มากกว่าการครอบงำฝ่ายเดียว (Dominance) ทั้งสองฝ่ายต่างมีทรัพยากรคนละแบบและต้องใช้ทรัพยากรของอีกฝ่ายเพื่อเป้าหมายของตน นักการเมืองต้องการทุน เครือข่ายและความสามารถเชิงจัดการของภาคธุรกิจเพื่อสร้างชัยชนะและเสถียรภาพทางอำนาจ ขณะที่นักธุรกิจต้องการอำนาจการจัดสรรโครงการและช่องทางเข้าถึงงบประมาณของรัฐท้องถิ่นเพื่อสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและแข่งขันกับคู่แข่งในพื้นที่ ความสัมพันธ์เช่นนี้จึงไม่ใช่การซื้อขายอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น แต่เป็นการจัดระเบียบอำนาจทางสังคมผ่านการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่มีขึ้นเชิงและยืดหยุ่นตามจังหวะการเมือง

ประการที่สาม ภูมิทัศน์ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีความเป็นพหุศูนย์กลาง (Polycentric) กล่าวคือ มีศูนย์อำนาจหลายจุดที่เชื่อมโยงกัน ไม่ได้มีแกนกลางเพียงผู้บริหารท้องถิ่นหรือกลุ่มธุรกิจใหญ่เท่านั้น แต่ยังรวมถึงเครือข่าย นักการเมืองระดับชาติข้ามพื้นที่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำวัฒนธรรม และสื่อท้องถิ่นที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางหรือนายหน้าเครือข่าย (Network Broker) ในการเชื่อมประสานผลประโยชน์ (Yoshinori, 2002) ในหลายพื้นที่ เครือข่ายสามารถยึดโยงกันผ่านสายสัมพันธ์ทางครอบครัว โรงเรียน วัดหรือสมาคมธุรกิจ ทำให้การเมืองท้องถิ่นมีลักษณะเป็นทีมการเมืองที่ประกอบด้วยกลุ่มผลประโยชน์หลายชั้นมากกว่าพรรคการเมืองในความหมายแคบ

ประการที่สี่ ระดับความเข้มข้นของความสัมพันธ์นักการเมือง-นักธุรกิจแตกต่างกันตามโครงสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่น หากเป็นเมืองเศรษฐกิจหรือพื้นที่ที่พึ่งพาโครงการรัฐสูง เช่น เมืองศูนย์กลางจังหวัด เมืองอุตสาหกรรม พื้นที่ท่องเที่ยว เครือข่ายการเมือง-ธุรกิจมักแน่นหนาและมีธุรกิจขนาดกลาง-ใหญ่ร่วมเป็นแกนหลัก เพราะโครงการท้องถิ่นมีวงเงินสูงและการแข่งขันของผู้รับประโยชน์เข้มข้น ในทางกลับกัน พื้นที่ชนบท

หรือท้องถิ่นขนาดเล็ก ความสัมพันธ์จะอยู่ในรูปเครือข่าย กลุ่มผู้รับเหมาในพื้นที่ หรือผู้ประกอบการรายย่อยที่พึ่งพากันแบบใกล้ชิดมากกว่าเป็นโครงสร้างพันธมิตรขนาดใหญ่ (McVey, 2000) ความแตกต่างนี้ทำให้รูปแบบการต่อรองผลประโยชน์และผลกระทบต่อการพัฒนาที่มีความหลากหลาย ไม่ควรเหมารวมเป็นแบบเดียวกันทุกจังหวัด

ประการที่ห้า ในเชิงรูปแบบปฏิบัติ ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำงานผ่านทั้งช่องทางทางการและช่องทางไม่เป็นทางการ ช่องทางทางการ ได้แก่ การเป็นคณะกรรมการพัฒนา การเป็นคณะที่ปรึกษาโครงการ การร่วมเวทีประชาคม หรือการร่วมออกแบบนโยบายท้องถิ่น เช่น แผนพัฒนาเมือง โครงการเศรษฐกิจชุมชน โครงการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานท้องถิ่น ส่วนช่องทางไม่เป็นทางการคือการพบปะในงานสังคม งานบุญ วงสังสรรค์หรือพื้นที่ออนไลน์ที่ใช้สร้างความใกล้ชิดและรักษาความไว้วางใจอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการทำให้เครือข่ายสั่นไหวและปรับตัวได้เร็วตามสถานการณ์การเมือง (Bourdieu, 1986; Putnam, et al., 1993) กล่าวอีกแบบคือ ความสัมพันธ์จริงจำนวนมากไม่ได้ผูกมัดในเอกสารหรือที่ประชุม แต่ดำรงอยู่ในสนามปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ผลิตซ้ำความเป็นพรรคพวกและความร่วมมือ

จากที่กล่าวมาสรุปประเด็นในภาพรวมได้ว่า ภูมิทัศน์ความสัมพันธ์นักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจจึงควรถูกมองเป็นโครงสร้างอำนาจแบบเครือข่ายที่มีทั้งมิติการพัฒนาและมิติผลประโยชน์ทับซ้อนในเวลาเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่ง เครือข่ายได้ช่วยระดมทุน ความรู้และแรงสนับสนุนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างรวดเร็วและสอดคล้องกับโอกาสทางเศรษฐกิจของพื้นที่ แต่อีกด้านหนึ่ง เครือข่ายเดียวกันอาจกลายเป็นกลไกผูกขาดทรัพยากร กีดกันคู่แข่ง หรือยึดกุมรัฐท้องถิ่นจนบั่นทอนธรรมาภิบาลและความเสมอภาค (Phongpaichit & Piriyarangsarn, 1994; Yoshinori, 2002) การทำความเข้าใจภูมิทัศน์ดังกล่าวจึงเป็นฐานสำคัญสำหรับการอภิปรายต่อไปว่า จะออกแบบกติกาและกลไกสาธารณะอย่างไรให้ความร่วมมือทางเครือข่าย (Network for Cooperation) หนุนการพัฒนาได้โดยไม่ถูกแปรเป็นเครือข่ายเพื่อการครอบงำ (Network for Domination) ในการเมืองท้องถิ่นไทย ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าว คณะผู้เขียนขอสะท้อนผ่านบริบทมุมมองของกลไกและรูปแบบการสร้างเครือข่ายทางสังคมต่อไป

กลไกและรูปแบบการสร้างเครือข่ายทางสังคม

เมื่อกล่าวถึงกลไกและรูปแบบการสร้างเครือข่ายทางสังคมระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจสามารถมองได้ว่าเป็นกระบวนการผลิตและใช้ทุนหลายรูปแบบ ภายในสนามการเมืองท้องถิ่น โดยมีทั้งมิติที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการปะปนกันอย่างแนบแน่น กลไกเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นแบบฉับพลันในช่วงเลือกตั้งเท่านั้น แต่เป็นการสั่งสมและขยายตัวต่อเนื่องผ่านความสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันของพื้นที่ (Bourdieu, 1986; McVey, 2000) ดังต่อไปนี้

ประการแรก กลไกการแลกเปลี่ยนทรัพยากร (Resource Exchange) เป็นฐานสำคัญของเครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่นต้องการทรัพยากรที่ช่วยให้ชนะเลือกตั้งและบริหารได้มั่นคง เช่น เงินทุนในการหาเสียง ทีมงานเครือข่ายหัวคะแนน ช่องทางสื่อสาร ความรู้เชิงเทคนิคเพื่อพัฒนาโครงการ ขณะที่นักธุรกิจต้องการทรัพยากรของรัฐท้องถิ่น โดยเฉพาะการเข้าถึงโครงการ งบประมาณ ใบอนุญาตหรือการสนับสนุนทางนโยบาย

ดังนั้น ความสัมพันธ์จึงก่อตัวเป็นระบบแลกเปลี่ยนที่ต่างฝ่ายต่างลงทุนและคาดหวังผลตอบแทน (Phongpaichit & Piriyaangsan, 1994) กลไกนี้ทำให้เครือข่ายมีแรงจูงใจร่วมและมีความต่อเนื่องยาวนาน

ประการที่สอง กลไกการสร้างความไว้วางใจและทุนทางสังคม (Trust and Social Capital Building) เครือข่ายอำนาจจะทำงานได้ต้องมีความเชื่อใจขั้นต่าระหว่างกัน เพราะการต่อรองผลประโยชน์จำนวนมากดำเนินไปในพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการและไม่สามารถอาศัยกติกาทางกฎหมายค้ำประกันได้ทั้งหมด ความไว้วางใจจึงถูกผลิตผ่านการพบปะซ้ำ การช่วยเหลือกัน การให้เกียรติ และการรักษาคำมั่นสัญญาในระดับปฏิบัติ (Putnam, et al., 1993) ในท้องถิ่นไทย ความไว้วางใจมักถูกสร้างผ่านสายสัมพันธ์เดิม เช่น เครือญาติ เพื่อน ร่วมรุ่นโรงเรียน ชมรม สมาคม เครือข่ายทางศาสนา/วัฒนธรรม ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองและธุรกิจผูกโยงกับความเป็นคนกันเองมากกว่าความเป็นคู่สัญญาแบบทางการ

ประการที่สาม กลไกอุปถัมภ์และการตอบแทนเชิงสัญลักษณ์ (Patronage and Symbolic Reciprocity) เครือข่ายจำนวนมากฝังตัวอยู่ในวัฒนธรรมอุปถัมภ์ที่ผู้มีทรัพยากรสูงกว่าให้การสนับสนุน ค้ำครอง หรือเปิดโอกาสแก่ฝ่ายอื่น แลกกับความภักดีและแรงสนับสนุนทางการเมืองในอนาคต (Yoshinori, 2002) กลไกนี้ไม่ได้มีแค่การให้เงินหรือผลประโยชน์ตรง ๆ แต่รวมถึงการให้หน้าตา การยกย่อง การจัดบทบาทบนเวทีสาธารณะหรือการมอบตำแหน่งในคณะกรรมการท้องถิ่น ซึ่งเป็นการตอบแทนเชิงสัญลักษณ์ที่รักษาความสัมพันธ์และลำดับชั้นในเครือข่ายให้มั่นคง

ประการที่สี่ กลไกการใช้พื้นที่ทางสังคมเป็นเวทีปฏิสัมพันธ์ (Social-space Brokerage) เครือข่ายไม่ได้เกิดจากการเจรจาในห้องประชุมเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการจัดวางสนามพบปะที่เหมาะสมกับการสร้างความสัมพันธ์และต่อรองผลประโยชน์ ทั้งพื้นที่ทางการ (สภาท้องถิ่น คณะกรรมการพัฒนา เวทีประชาคม) และพื้นที่ไม่เป็นทางการ (งานบุญ วัด งานประเพณี สมาคมธุรกิจ สนามกีฬา ร้านอาหาร) พื้นที่เหล่านี้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่เปิดโอกาสให้สองฝ่ายพบกันอย่างสม่ำเสมอ ลดความเป็นทางการและเพิ่มโอกาสต่อรองแบบนุ่มนวล (Bourdieu, 1986) กล่าวได้ว่า ใครสามารถจัดพื้นที่หรือครอบครองพื้นที่ได้มากและหลากหลาย คนนั้นยังมีอำนาจสร้างเครือข่ายได้เหนือกว่า

ประการที่ห้า กลไกนายหน้าและการเชื่อมเครือข่ายหลายชั้น (Brokers and Multi-layer Linking) ในความเป็นจริง นักการเมืองกับนักธุรกิจไม่ได้เชื่อมกันแบบตรงเสมอไป แต่มีตัวกลางจำนวนมาก เช่น ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ครู ผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น สื่อท้องถิ่นทำหน้าที่เชื่อม สื่อสารและรับประกันความสัมพันธ์ ตัวกลางเหล่านี้สำคัญเพราะช่วยลดต้นทุนความไม่ไว้วางใจและทำให้ทรัพยากรไหลเวียนผ่านเครือข่ายได้รวดเร็ว เครือข่ายจึงมีลักษณะเป็นโครงสร้างหลายชั้น ซึ่งแต่ละชั้นมีบทบาทแตกต่างกัน เช่น ชั้นทุนเลือกตั้ง ชั้นทุนโครงการพัฒนา ชั้นทุนสังคมวัฒนธรรม

ประการที่หก กลไกสื่อและพื้นที่ดิจิทัล (Media and Digital Networking) ในยุคปัจจุบัน สื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลกลายเป็นพื้นที่ใหม่ของการสร้างเครือข่าย ทั้งในแง่การสื่อสารระดมการสนับสนุน การจัดการภาพลักษณ์และการต่อรองเชิงกระแสสังคม เช่น การใช้เพจท้องถิ่น กลุ่มไลน์ผู้สนับสนุน เครือข่ายออนไลน์ของสมาคมธุรกิจ กลไกดิจิทัลทำให้เครือข่ายขยายตัวเร็ว ข้ามพื้นที่ได้ง่ายและสร้างความเป็นทีมแบบทันทีทันใด แต่ก็ทำให้การแข่งขันด้านข้อมูลและการควบคุมวาระสาธารณะรุนแรงขึ้นด้วย

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า กลไกการสร้างเครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจประกอบด้วยการแลกเปลี่ยนทรัพยากร การผลิตความไว้วางใจ การดำรงวัฒนธรรมอุปถัมภ์ การใช้พื้นที่ทางสังคมเป็นเวทีปฏิสัมพันธ์ การอาศัยนายหน้าหลายชั้นและการขยายเครือข่ายผ่านสื่อดิจิทัล กลไกเหล่านี้ทำให้เครือข่ายมีความยืดหยุ่น ปรับตัวได้ตามจังหวะการเมืองและสามารถแทรกซึมอยู่ในโครงสร้างการพัฒนาและการจัดสรรทรัพยากรของท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการขับเคลื่อนท้องถิ่นและความเสี่ยงเชิงธรรมาภิบาลที่ต้องถกต่อไปในส่วนถัดไป ดังที่คณะผู้เขียนนำเสนอผ่านบริบทของรูปแบบการผลิตพื้นที่ทางสังคมให้เครือข่ายทางการเมืองต่อไป

รูปแบบการผลิตพื้นที่ทางสังคมให้เครือข่ายทางการเมือง

การทำให้เครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจทำงานได้จริง มิได้อาศัยเพียงความสัมพันธ์เชิงบุคคลหรือการแลกเปลี่ยนทรัพยากรเท่านั้น หากต้องมีการผลิตพื้นที่ทางสังคม (Creating Social Spaces) ขึ้นมาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้การพบปะไว้วางใจ การต่อรองและการระดมการสนับสนุนเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันของท้องถิ่น พื้นที่ทางสังคมในความหมายนี้ไม่ใช่สถานที่ทางกายภาพล้วน ๆ แต่เป็นสนามปฏิสัมพันธ์ (Interaction Field) ที่ผู้กระทำการเข้าไปยึดครองตำแหน่งและแปลงทุนของตนให้กลายเป็นอำนาจและความชอบธรรม (ฐานิดา บุญวรรณ, 2565) ดังนั้น การผลิตพื้นที่ทางสังคมจึงเป็นกระบวนการเชิงยุทธศาสตร์ของเครือข่ายที่ทำให้ความสัมพันธ์ไม่ขาดช่วงและต่อยอดได้ในทุกจังหวะการเมืองและเศรษฐกิจบนพื้นฐานแห่งบริบท ดังนี้

ประการแรก พื้นที่ทางการเมืองของรัฐท้องถิ่นเป็นพื้นที่ที่ถูกผลิตผ่านสถาบันและกติกา เช่น สภาท้องถิ่น คณะกรรมการพัฒนา คณะกรรมการจัดซื้อจัดจ้าง เวทีประชาคม พื้นที่เหล่านี้มีคุณสมบัติสำคัญ คือ การให้ความชอบธรรมตามกฎหมาย ทำให้การตัดสินใจด้านโครงการและงบประมาณดูเป็นการตัดสินใจสาธารณะ แม้ในทางปฏิบัติจะมีการเชื่อมโยงเครือข่ายอยู่เบื้องหลัง งานศึกษาว่าด้วยการสร้างฐานอำนาจของผู้นำท้องถิ่นพบว่า นักการเมืองใช้คณะกรรมการและองค์กรทางการเมืองเป็นจุดเชื่อมสำคัญกับเครือข่ายนักธุรกิจ ผู้นำชุมชนและข้าราชการเพื่อรวบรวมทรัพยากรและกำกับทิศทางการพัฒนา (ธรรมรัตน์ โพธิ์สุวรรณปัญญา และคณะ, 2562) ในมิติเดียวกัน การมีตัวแทนเครือข่ายเข้าไปอยู่ในพื้นที่ทางการเมือง เช่น คณะทำงานหรือคณะอนุกรรมการ ทำให้เครือข่ายสามารถแปลงทุนทางเศรษฐกิจและทุนสังคมให้กลายเป็นอำนาจต่อรองเชิงนโยบายได้อย่างแนบเนียนและต่อเนื่อง

ประการที่สอง พื้นที่ที่ไม่เป็นทางการเมืองถูกผลิตผ่านวิถีวัฒนธรรมท้องถิ่นและความเป็นคนรู้จักกัน เช่น วัด งานบุญประเพณี งานศพ งานแต่ง กีฬา ชมรม สมาคมธุรกิจ พื้นที่แบบนี้มีข้อได้เปรียบ คือ สร้างความใกล้ชิดลดความเป็นทางการและผลิตความไว้วางใจซ้ำ ๆ จนกลายเป็นทุนทางสังคมของเครือข่าย (ชนาธิป ศรีโท และคณะ, 2563) การที่นักการเมืองและนักธุรกิจปรากฏตัวร่วมกันในงานชุมชนหรือกิจกรรมศาสนา ไม่เพียงเสริมภาพลักษณ์ความเป็นผู้มีบุญคุณต่อบ้านเมือง แต่ยังเป็นโอกาสพูดคุยตกลงแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งในท้องถิ่นไทยมักมีผลทางการเมืองมากกว่าการพบกันในห้องประชุม (ธรรมรัตน์ โพธิ์สุวรรณปัญญา และคณะ,

2562) กล่าวอีกอย่าง พื้นที่ไม่เป็นทางการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือซ่อมบำรุงเครือข่ายให้คงความเหนียวแน่น และช่วยให้การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เกิดขึ้นภายใต้บรรยากาศที่ดูเป็นมิตรและมีศีลธรรมทางสังคมรองรับ

ประการที่สาม การผลิตพื้นที่ทางสังคมยังพึ่งพานายหน้าเครือข่ายที่จัดเวทีหรือเป็นตัวกลางเชื่อมคนหลายกลุ่มเข้าด้วยกัน งานศึกษาการเมืองท้องถิ่นหลายพื้นที่พบว่า เครือข่ายสนับสนุนนักรการเมืองไม่ได้มีแหล่งเดียว แต่ประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ข้าราชการ นักธุรกิจ ญาติและกลุ่มไม่เป็นทางการอื่น ๆ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมโยงสนามต่าง ๆ ให้ถึงกัน (สุพัตรา ตันติจริยาพันธ์, 2560) นายหน้าเหล่านี้มักเป็นผู้สร้างพื้นที่ย่อย เช่น วงสนทนาในชุมชน เครือข่ายผู้ประกอบการ หรือกลุ่มอาสาที่นักรการเมืองและนักธุรกิจใช้พบปะกันอย่างสม่ำเสมอ การมีพื้นที่ย่อยที่หลากหลายทำให้เครือข่ายมีลักษณะหลายศูนย์กลาง ปรับตัวได้รวดเร็วและรักษาการไหลเวียนของทรัพยากรในทุกระดับของพื้นที่ (ณัฐดนัย แก้วโพนงาม และคณะ, 2563)

ประการที่สี่ ในยุคดิจิทัลได้มีเครือข่ายผลิตพื้นที่ทางสังคมผ่านออนไลน์มากขึ้น ทั้งเพจท้องถิ่น กลุ่มไลน์ กลุ่มเฟซบุ๊กหรือสื่อของสมาคมธุรกิจ พื้นที่ออนไลน์ช่วยลดข้อจำกัดเวลาและระยะทาง ทำให้การประสานเครือข่ายเกิดได้ทุกวัน และช่วยสร้างความเป็นทีมผ่านการสื่อสารเชิงอารมณ์และสัญลักษณ์ เช่น การแชร์ผลงานโครงการ การระดมแรงสนับสนุน การตอบโต้คู่แข่ง การควบคุมวาระสาธารณะในพื้นที่ (สุพัตรา ตันติจริยาพันธ์, 2560; ณัฐดนัย แก้วโพนงาม และคณะ, 2563) เมื่อพื้นที่ออนไลน์เชื่อมกับพื้นที่ทางการและไม่เป็นทางการได้ เครือข่ายจึงขยายตัวเร็วและมีพลังต่อรองสูงขึ้น โดยเฉพาะในช่วงเลือกตั้งหรือช่วงผลักดันโครงการพัฒนา

ประการที่ห้า การผลิตพื้นที่ทางสังคมยังสัมพันธ์โดยตรงกับโครงการและการจัดซื้อจัดจ้าง เพราะโครงการสาธารณะเป็นจุดนัดพบของทุน นักรการเมืองและนักธุรกิจจึงต้องสร้างพื้นที่พูดคุย วางแผนและตกลงผลประโยชน์ ทั้งในรูปแบบทางการและหลังฉาก งานศึกษาว่าด้วยเครือข่ายธุรกิจของนักรการเมืองไทยชี้ว่า เครือข่ายนักธุรกิจ-นักรการเมืองเชื่อมโยงกันแน่นในสนามโครงการรัฐ และใช้พื้นที่องค์กร/คณะกรรมการเป็นกลไกสร้างโอกาสทางธุรกิจ (วิชุดา สาธิตพร, 2556) พื้นที่เช่นนี้ทำให้การแลกเปลี่ยนทรัพยากรกลายเป็นกิจวัตร ไม่ใช่เหตุการณ์เฉพาะหน้า

อย่างไรก็ดี พื้นที่ทางสังคมที่ถูกผลิตเพื่อให้เครือข่ายทำงานมีลักษณะสองด้าน ด้านหนึ่งช่วยให้ท้องถิ่นระดมทุน ความรู้และความร่วมมือได้รวดเร็ว เพราะเครือข่ายมีพื้นที่พบปะและตัดสินใจที่คล่องตัว (ธรรมรัตน์ โพธิ์สุวรรณปัญญา และคณะ, 2562) แต่อีกด้านหนึ่ง พื้นที่เดียวกันอาจถูกใช้เพื่อซ่อนการต่อรองผลประโยชน์ทับซ้อนหรือการเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มธุรกิจการเมือง งานวิเคราะห์เรื่องความขัดกันของผลประโยชน์ชี้ว่า เมื่อกลุ่มธุรกิจเข้าไปเชื่อมกับอำนาจรัฐผ่านเครือข่ายและพื้นที่ที่ควบคุมได้ ย่อมเสี่ยงต่อการใช้ตำแหน่งเพื่อประโยชน์ส่วนตน การเข้าถึงข้อมูลภายใน และการผูกขาดโครงการ (สุดาวรรณ ประชุมแดง และคณะ, 2563) ดังนั้น การอ่านพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายจึงต้องมองทั้งบทบาทเชิงพัฒนาและเชิงครอบงำไปพร้อมกัน สรุปได้ว่า การผลิตพื้นที่ทางสังคมให้เครือข่ายทำงานเป็นกระบวนการที่เกิดผ่าน (1) พื้นที่ทางการที่ให้ความชอบธรรมและจัดสรรทรัพยากร (2) พื้นที่ไม่เป็นทางการที่ผลิตความไว้วางใจและต่อรองแบบนุ่มนวล (3) พื้นที่ย่อยของนายหน้าเครือข่ายที่เชื่อมคนหลายชั้น และ (4) พื้นที่ออนไลน์ที่ขยายความเร็วและพลังเครือข่าย พื้นที่เหล่านี้ทำให้เครือข่ายนักรการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจดำรงอยู่ได้จริงในชีวิตประจำวัน และเป็นหัวใจสำคัญในการ

ทำความเข้าใจทั้งศักยภาพการพัฒนาท้องถิ่นและความท้าทายด้านธรรมาภิบาลของการเมืองไทยร่วมสมัย บริบทและปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถสะท้อนผ่านผลกระทบต่อการเมืองระดับท้องถิ่นดังบทที่นำเสนอต่อไป

ผลกระทบต่อการเมืองระดับท้องถิ่น

ประเด็นผลกระทบต่อการเมืองระดับท้องถิ่นของเครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจ ความมองแบบสองด้านในโครงสร้างเดียวกัน กล่าวคือ เครือข่ายดังกล่าวเป็นกลไกที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาได้จริง แต่ก็สร้างความเสี่ยงต่อการถูกครอบงำและบั่นทอนหลักธรรมาภิบาล หากขาดระบบกำกับที่เข้มแข็งที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาท้องถิ่นและธรรมาภิบาลดังต่อไปนี้

1) ผลกระทบเชิงบวก (Positive Impact) ต่อการพัฒนาท้องถิ่น เครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาผ่านการระดมทรัพยากร เงินทุน ความรู้และเทคโนโลยีที่ภาครัฐท้องถิ่นมีจำกัด การประสานประโยชน์และความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับเอกชนทำให้โครงการสาธารณะหลายด้านเดินไปได้เร็วขึ้นและมีนวัตกรรมมากขึ้น ตัวอย่างสำคัญ คือ รูปแบบความร่วมมือรัฐ-เอกชนในการพัฒนาเมืองที่ภาคธุรกิจเข้ามาร่วมลงทุนและผลักดันโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้ท้องถิ่นสามารถยกระดับบริการสาธารณะและสร้างความสามารถการแข่งขันเชิงพื้นที่ได้ (ปิยะมาศ ทับพวง และอัครณัฐ วงศ์ปรีดี, 2565) ในเชิงนโยบาย เครือข่ายยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมความต้องการเศรษฐกิจกับการตัดสินใจของรัฐท้องถิ่น จึงเอื้อต่อการกำหนดวาระพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และช่วยลดต้นทุนการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ อีกด้านหนึ่ง เครือข่ายที่เข้มแข็งสามารถสร้างทุนทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ ความเป็นหุ้นส่วน ความร่วมมือข้ามภาคส่วน ซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพของการจัดการท้องถิ่นโดยรวม หากผู้นำท้องถิ่นใช้เครือข่ายในทางสาธารณะก็จะช่วยให้การบริหารมีความคล่องตัว แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดีขึ้น และตอบสนองประชาชนได้รวดเร็ว (อภิชาติ พิทยานุรักษ์กุล, 2566) กล่าวโดยง่าย คือ เครือข่ายที่โปร่งใสและยึดประโยชน์สาธารณะ ช่วยเพิ่มพลังการพัฒนาท้องถิ่นได้จริง

2) ผลกระทบเชิงลบ (Negative Impact) และความเสี่ยงต่อธรรมาภิบาล อย่างไรก็ตาม เครือข่ายเดียวกันนี้อาจกลายเป็นโครงสร้างอำนาจแบบผูกขาด เมื่อการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างนักการเมืองกับนักธุรกิจเข้มข้นเกินไป ปัญหาที่พบบ่อย คือ ผลประโยชน์ทับซ้อน การจัดสรรงบประมาณ/โครงการแบบเอื้อพวกพ้อง และการใช้ดุลพินิจเอียงข้างจนกระทบต่อผลประโยชน์สาธารณะ ในประเด็นนี้ ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ (2558) ชี้ให้เห็นว่า (1) หากผลประโยชน์ส่วนตนเข้าไปกับการตัดสินใจรัฐท้องถิ่น จะทำให้ระบบบริการสาธารณะ คุณภาพความเป็นธรรม และโอกาสของประชาชนเสียหายโดยตรง และ (2) ผลกระทบเชิงลบและความเสี่ยงต่อธรรมาภิบาล อย่างไรก็ตาม เครือข่ายเดียวกันนี้อาจกลายเป็นโครงสร้างอำนาจแบบผูกขาด เมื่อการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างนักการเมืองกับนักธุรกิจเข้มข้นเกินไป ปัญหาที่พบบ่อย คือ ผลประโยชน์ทับซ้อน การจัดสรรงบประมาณ/โครงการแบบเอื้อพวกพ้อง และการใช้ดุลพินิจเอียงข้างจนกระทบต่อผลประโยชน์สาธารณะ หากผลประโยชน์ส่วนตนเข้าไปกับการตัดสินใจรัฐท้องถิ่น จะทำให้ระบบบริการสาธารณะ คุณภาพความเป็นธรรมและโอกาสของประชาชนเสียหายโดยตรง นอกจากนี้ เครือข่ายทางการเมืองอาจคำนวณ ระบบอุปถัมภ์ ทำให้การแข่งขันทางการเมืองไม่เป็นธรรม และทำให้กลไกตรวจสอบถ่วงดุลอ่อนแรง

งานศึกษาการเมืองเชิงอุปถัมภ์ในท้องถิ่นพบว่า การรวมศูนย์อำนาจในกลุ่มการเมืองเดียวกันและเครือญาติ/ธุรกิจ ทำให้การบริหารท้องถิ่นเสี่ยงต่อการครอบงำและขัดต่อหลักธรรมาภิบาล (วลัยพร บานแย้ม และคณะ, 2567) ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบเรื่องรูปแบบการทุจริตท้องถิ่น เช่น การเอื้อประโยชน์ในการจัดซื้อจัดจ้าง การใช้อิทธิพลกีดกันคู่แข่ง และช่องว่างของกฎหมายที่ถูกใช้เพื่อหาผลประโยชน์ (สรพสิทธิ์ ชมภูษ และ กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์, 2564) เมื่อเครือข่ายกลายเป็นประตูด่านทรัพยากรสาธารณะ โดยคนจำนวนน้อย จึงนำไปสู่การกระจุกตัวของผลประโยชน์ ความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาและการลดทอนความไว้วางใจของประชาชน

3) ผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม ความโปร่งใสและความไว้วางใจ ธรรมาภิบาลท้องถิ่นไม่ใช่แค่ไม่มีการทุจริต แต่รวมถึงความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบและความคุ้มค่า (สะพรั่ง สุขเวชขวรกิจ, 2561; อภิชัย พิทยานุรักษ์กุล, 2566) ถ้าเครือข่ายนักการเมือง-นักธุรกิจดำเนินงานแบบปิด การตัดสินใจจะย้ายออกจากเวทีสาธารณะไปสู่การเจรจาในพื้นที่ไม่เป็นทางการ ทำให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลน้อยลง-มีอำนาจต่อรองน้อยลง และเสียงของกลุ่มเปราะบางถูกกดทับ ในที่สุดความชอบธรรมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะลดลง แม้งานพัฒนาบางอย่างสำเร็จ แต่ความไว้วางใจต่อระบบการเมืองท้องถิ่นจะถดถอย กลับกัน หากเครือข่ายถูกทำให้เปิดและตรวจสอบได้ ก็สามารถเพิ่มการมีส่วนร่วมของภาคธุรกิจและประชาชนร่วมกันได้ เครือข่ายจึงไม่จำเป็นต้องเป็นศัตรูกับธรรมาภิบาล แต่ต้องอยู่ใต้กติกาที่ทำให้การต่อรองผลประโยชน์กลายเป็นการร่วมสร้างประโยชน์สาธารณะถดถอย (สะพรั่ง สุขเวชขวรกิจ, 2561)

4) เงื่อนไขสำคัญ (Important Conditions) ทำอย่างไรให้เครือข่ายหนุนพัฒนา ไม่บั่นทอนธรรมาภิบาล จากงานวิชาการไทยหลายชิ้น เงื่อนไขที่ทำให้เครือข่ายมีด้านบวกมากกว่าด้านลบ ได้แก่ (1) ความโปร่งใสเชิงรุก เปิดเผยข้อมูลงบประมาณ โครงการและสัญญาความร่วมมือให้ประชาชนเข้าถึงง่าย (สะพรั่ง สุขเวชขวรกิจ, 2561) (2) กติกาป้องกันผลประโยชน์ทับซ้อน เช่น การกำหนดมาตรฐานการจัดซื้อจัดจ้าง การประกาศผลประโยชน์ของผู้บริหารท้องถิ่น บทลงโทษที่ใช้ได้จริง (ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์, 2558) (3) ทำให้เวทีมีส่วนร่วมมีอำนาจจริง ไม่ใช่พิธีกรรม เช่น การให้ประชาชนร่วมกำหนดลำดับความสำคัญของโครงการและติดตามประเมินผล (อภิชัย พิทยานุรักษ์กุล, 2566) (4) การตรวจสอบถ่วงดุลหลายชั้น ทั้งจากสภาท้องถิ่น สื่อ ภาคประชาสังคมและหน่วยงานกำกับกลางเพื่อลดการผูกขาดเครือข่ายอุปถัมภ์ (วลัยพร บานแย้ม และคณะ, 2567; สรพสิทธิ์ ชมภูษ และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์, 2564)

สรุปได้ว่า ผลกระทบของเครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจต่อการพัฒนาและธรรมาภิบาลขึ้นอยู่กับโหมดการทำงานของเครือข่าย หากเป็นเครือข่ายเพื่อระดมทรัพยากรและทำงานแบบเปิดก็ช่วยพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่หากเป็นเครือข่ายปิดที่ยึดผลประโยชน์กลุ่มจะนำไปสู่ผลประโยชน์ทับซ้อน ระบบอุปถัมภ์และการทุจริต ซึ่งบั่นทอนการพัฒนาท้องถิ่นในระยะยาว และบริบทดังกล่าวนำมาซึ่งประเด็นที่นักวิชาการทางรัฐศาสตร์สนใจ คือ แนวโน้มใหม่และความท้าทายทางการเมืองในอนาคต

แนวโน้มใหม่และความท้าทายทางการเมืองในอนาคต

แนวโน้มใหม่และความท้าทายในอนาคตของความสัมพันธ์ทางการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจควรถูกมองบนฐานว่า สนามท้องถิ่นกำลังเปลี่ยนโครงสร้าง ทั้งจากแรงกดดันเชิงสถาบันของการกระจายอำนาจที่ไม่สมบูรณ์ กับแรงกดดันเชิงเทคโนโลยีและสังคมที่ทำให้เครือข่ายต้องปรับวิธีทำงานอย่างรวดเร็ว ในที่นี้คณะผู้เขียนสามารถสรุปแนวโน้มสำคัญและความท้าทายได้อย่างน้อย 4 ด้าน ดังนี้

1) การเมืองท้องถิ่นเข้าสู่ยุคดิจิทัลเต็มรูปแบบ แนวโน้มเด่นที่สุด คือ การที่พื้นที่ออนไลน์ (Online/Social Space) กลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างเครือข่ายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นักการเมืองท้องถิ่นใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นช่องทางสื่อสารเชิงนโยบาย ระดมคะแนนและสร้างภาพลักษณ์แบบสองทางที่ต้นทุนต่ำกว่าสื่อดั้งเดิมมาก (อู๋ยวี่ตียะ พิศสุวรรณ อุซิง และคณะ, 2567) ขณะเดียวกัน การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ ย้ายมาอยู่ในแพลตฟอร์มออนไลน์มากขึ้น ทั้งการติดตามข่าว แสดงความคิดเห็นและการผลักดันประเด็นท้องถิ่น (อุเทนทร์ วัชรชินโรส, 2568) เครือข่ายการเมือง-ธุรกิจจึงต้องเรียนรู้กติกาใหม่ของสนามดิจิทัล เช่น การจัดการกระแสสังคม ความเร็วของข้อมูล ความสามารถสร้างความชอบธรรมผ่านการสื่อสารออนไลน์ ไม่ใช่แค่ผ่านการพบปะส่วนตัวหรือเวทีชุมชนแบบเดิม ความท้าทายในมิตินี้ คือ ความเหลื่อมล้ำด้านดิจิทัลและความน่าเชื่อถือของข้อมูล อุเทนทร์ วัชรชินโรส (2568) ชี้ว่า แม้คนรุ่นใหม่เข้าไปมีส่วนร่วมออนไลน์มากขึ้น แต่ปัจจัยอย่างการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและคุณภาพข้อมูลยังเป็นตัวกำหนดระดับการมีส่วนร่วม และปัญหาข่าวลวง/ข้อมูลไม่น่าเชื่อถือทำให้การมีส่วนร่วมไม่ยั่งยืน สำหรับท้องถิ่นที่โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลยังไม่ทั่วถึง เครือข่ายอำนาจอาจยังได้เปรียบ เพราะควบคุมข้อมูลและวาระในพื้นที่ได้ง่ายขึ้นกว่ากลุ่มประชาชนทั่วไป

2) ท้องถิ่นขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมและบริการดิจิทัลมากขึ้น อีกแนวโน้มที่เติบโตเร็ว คือ การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเริ่มพัฒนานวัตกรรมดิจิทัลเพื่อบริการสาธารณะ เช่น แพลตฟอร์มสุขภาพผู้สูงอายุ ระบบจัดการตลาด/ทรัพยากรเทศบาล แอปพลิเคชันจัดการขยะ บริการประชาชนแบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-Service) ซึ่งหลายโครงการเกิดจากความร่วมมือกับภาคธุรกิจและเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ แนวโน้มนี้ทำให้เครือข่ายนักการเมือง-นักธุรกิจเปลี่ยนจากการผูกกันเพื่อทุนเลือกตั้งและโครงการก่อสร้างไปสู่การร่วมกันสร้างโครงการเทคโนโลยี/ข้อมูล/แพลตฟอร์มมากขึ้น ส่งผลให้บทบาทของธุรกิจท้องถิ่นหลากหลายขึ้น ตั้งแต่ผู้รับจ้าง ผู้ร่วมออกแบบบริการ ไปจนถึงผู้ร่วมลงทุนพัฒนาเมือง ความท้าทาย คือ สมรรถนะเชิงเทคนิคและการกำกับดูแล เพราะโครงการดิจิทัลต้องใช้ความรู้เฉพาะและระบบจัดซื้อจัดจ้างที่โปร่งใส หากท้องถิ่นขาดความสามารถกำกับสัญญา อาจเกิดการผูกขาดเทคโนโลยี การล็อกสเปกหรือผลประโยชน์ทับซ้อนรูปแบบใหม่ที่ตรวจจบบยากกว่าโครงการก่อสร้างเดิม (อนุรัตน์ อนันทนาธร, 2566)

3) การเปิดข้อมูลและการเฝ้าระวังของพลเมืองจะกดดันเครือข่ายมากขึ้น ในอนาคตเครือข่ายท้องถิ่นจะทำงานภายใต้การตรวจสอบสาธารณะที่เข้มข้นกว่าเดิม เพราะมีเครื่องมือข้อมูลสาธารณะและแพลตฟอร์มติดตามงบประมาณ/จัดซื้อจัดจ้างที่ประชาชนใช้ได้จริง กรณีการใช้ข้อมูลจัดซื้อจัดจ้างสาธารณะและแพลตฟอร์ม ACT AI เพื่อตรวจพบความผิดปกติในโครงการท้องถิ่นสะท้อนว่า พลเมืองนักสืบสามารถใช้ข้อมูล

เปิดและสื่อออนไลน์กดดันความรับผิดชอบของผู้บริหารท้องถิ่นได้มากขึ้น (Open Contracting, 2024) แนวโน้มนี้มีผลโดยตรงต่อความสัมพันธ์นักการเมือง-นักธุรกิจ เพราะทำให้ต้นทุนของการทำงานแบบปิดสูงขึ้น เครือข่ายที่ไม่โปร่งใสจึงเสี่ยงต่อการถูกเปิดโปงรวดเร็ว ความท้าทาย คือ เครือข่ายอาจปรับตัวให้ซับซ้อนขึ้น เช่น การย้ายการต่อรองไปสู่สัญญาที่ถูกต้องตามรูปแบบ การใช้บริษัทเครือข่ายหลายชั้นหรือใช้โครงการดิจิทัลเป็นพื้นที่ใหม่ของการแสวงหาค่าเช่า ดังนั้น การเปิดข้อมูลต้องมาพร้อมกลไกตรวจสอบเชิงคุณภาพและการคุ้มครองผู้แจ้งเบาะแส มิฉะนั้นการตรวจสอบจะกลายเป็นแค่กระแสชั่วคราว (Open Contracting, 2024)

4) โครงสร้างการกระจายอำนาจยังติดเพดาน และมีแรงดึงกลับสู่ส่วนกลาง แม้ท้องถิ่นจะมีบทบาทมากขึ้น แต่ข้อจำกัดเชิงกฎหมายและการเมืองมหากยังทำให้การกระจายอำนาจไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร งานวิชาการของวุฒิสาร ตันไชย และเอกวีร์ มีสุข (Tanchai, & Meesuk, 2020) ชี้ว่า หลังรัฐธรรมนูญ 2560 มีแนวโน้มการรวมศูนย์กลับ (Re-centralization) ทั้งด้านกฎหมาย การบริหารและการเมือง ทำให้ท้องถิ่นมีอิสระเชิงนโยบายและการคลังจำกัด ขณะที่งานทบทวนเรื่องการกระจายอำนาจร่วมสมัยก็สะท้อนว่า แม้แนวคิดสนับสนุนท้องถิ่นเข้มแข็งขึ้น แต่โครงสร้างอำนาจและนโยบายระดับชาติยังเป็นข้อจำกัดสำคัญ ความท้าทาย คือ ความไม่แน่นอนเชิงสถาบันจะทำให้เครือข่ายนักการเมือง-นักธุรกิจเข้มข้นขึ้นในบางพื้นที่ เพราะเมื่ออำนาจท้องถิ่นถูกจำกัด การเข้าถึงทรัพยากรยิ่งต้องอาศัยเครือข่ายเฉพาะกลุ่มเพื่อฝ่าข้อจำกัดหรือเพื่อแย่งชิงทรัพยากรที่หดตัวลง ซึ่งอาจส่งผลต่อธรรมาภิบาลและการแข่งขันที่เป็นธรรมในระยะยาว

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า อนาคตของเครือข่ายนักการเมืองท้องถิ่น-นักธุรกิจจะอยู่ในสนามที่มีทั้งโอกาสใหม่ (ดิจิทัล นวัตกรรม ความร่วมมือพัฒนาเมือง) และแรงกดดันใหม่ (การตรวจสอบข้อมูลเปิด ความคาดหวังของคนรุ่นใหม่ และข้อจำกัดเชิงสถาบันของการกระจายอำนาจ) เครือข่ายที่ปรับตัวสู่ความโปร่งใส ใช้เทคโนโลยีเพื่อประโยชน์สาธารณะ และยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชน จะกลายเป็นพลังพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน แต่เครือข่ายที่ยังทำงานแบบปิด ใช้ดิจิทัลเป็นเครื่องมือหาเช่า หรือพึ่งพาความสัมพันธ์แบบผูกขาด จะยิ่งเผชิญความเสี่ยงต่อความชอบธรรมและแรงต้านทางสังคมมากขึ้นในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ 3 ประเด็น ดังนี้

1. แนวคิดสนามอำนาจเชิงเครือข่าย (Networked Field of Power) องค์ความรู้ใหม่มองว่า พื้นที่ทางสังคมตามแนวคิดบูร์ดิเยอ ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่แข่งขันเชิงโครงสร้าง แต่ถูกทำให้มีชีวิตผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงนักการเมืองและนักธุรกิจเข้าด้วยกัน สนามอำนาจจึงมีลักษณะเป็นทั้งโครงสร้าง (Field) และความสัมพันธ์ (Network) ที่ซ้อนทับกัน ส่งผลให้การช่วงชิงอำนาจไม่ได้เกิดแบบเดี่ยว แต่เกิดผ่านการจัดวางตำแหน่งในเครือข่าย

2. แนวคิดการแปลงทุนและการสถาปนาอำนาจ (Capital Conversion and Power Formation) สามารถพัฒนาแนวคิดต่อว่า ทุนแต่ละรูปแบบ (เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สัญลักษณ์) ไม่ได้แยกจากกัน แต่ถูกแปลงค่าไปมาภายในเครือข่าย เช่น ทุนเศรษฐกิจแปลงเป็นทุนการเมืองผ่านการสนับสนุน ทุนสังคมแปลง

เป็นความชอบธรรม สิ่งนี้นำไปสู่การสถาปนาอำนาจและการรักษาสถานะของกลุ่มในพื้นที่ท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

3. แนวคิดพลวัตสองด้านของเครือข่ายท้องถิ่น (Dual Dynamics of Local Networks) องค์ความรู้ใหม่ชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายมีลักษณะเป็นตาบสองคม โดยเป็นทั้งกลไกพัฒนา (ระดมทรัพยากร สร้างโอกาส) และกลไกครอบงำ (ผูกขาดอำนาจ สร้างความไม่เท่าเทียม) ในเวลาเดียวกัน ดังนั้น การพัฒนาเครือข่ายจึงต้องควบคู่กับธรรมาภิบาล ความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมเพื่อเปลี่ยนเครือข่ายจากทุนของกลุ่มไปสู่ทุนสาธารณะอย่างยั่งยืน

สรุป

จากบริบทที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองท้องถิ่นกับนักธุรกิจในฐานะเครือข่ายอำนาจ (Power Network) ที่ดำรงอยู่และขยายตัวผ่านพื้นที่ทางสังคม (Social Space) ทั้งทางการและไม่เป็นทางการ เครือข่ายดังกล่าวเกิดขึ้นในบริบทการกระจายอำนาจที่ทำให้ท้องถิ่นมีทรัพยากรและอำนาจตัดสินใจเพิ่มขึ้น ส่งผลให้การแข่งขันทางการเมืองเข้มข้น และผู้เล่นต้องพึ่งพาเครือข่ายเพื่อสะสมทุนทางการเมือง นักธุรกิจท้องถิ่นจึงมีบทบาทเป็นทั้งผู้สนับสนุนทรัพยากรในช่วงเลือกตั้ง และเป็นหุ้นส่วนร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาในช่วงบริหารผ่านโครงการ งบประมาณและนโยบายท้องถิ่น กล่าวคือ เครือข่ายทำงานได้ด้วยกลไกสำคัญหลายประการ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างทุนเศรษฐกิจ-ทุนการเมือง การผลิตความไว้วางใจและทุนทางสังคมผ่านความสัมพันธ์แบบคนกันเอง ระบบอุปถัมภ์และการตอบแทนเชิงสัญลักษณ์ การอาศัยนายหน้าเครือข่ายเชื่อมคนหลายชั้น และการใช้สื่อดิจิทัลเพิ่มความเร็วในการประสานงาน ขณะเดียวกัน เครือข่ายต้องอาศัยการผลิตพื้นที่ทางสังคมเพื่อเป็นเวทีปฏิสัมพันธ์ เช่น สภาท้องถิ่น คณะกรรมการพัฒนา เวทีประชาคม (พื้นที่ทางการ) วัด งานบุญประเพณี สมาคมธุรกิจ สนามกีฬา วงสังสรรค์ (พื้นที่ไม่เป็นทางการ) รวมถึงเพจและกลุ่มออนไลน์ (พื้นที่ดิจิทัล) พื้นที่เหล่านี้ทำหน้าที่สร้างความคุ้นเคย ความชอบธรรมและช่องทางต่อรองผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในชีวิตประจำวันของท้องถิ่น ผลกระทบของเครือข่ายมีลักษณะคู่ด้าน ในด้านบวกเครือข่ายช่วยเพิ่มศักยภาพการพัฒนาท้องถิ่นด้วยการระดมทุน ความรู้และความร่วมมือ ทำให้โครงการเดินหน้าได้รวดเร็วและคล่องตัว ในด้านเสี่ยงเครือข่ายอาจนำไปสู่ผลประโยชน์ทับซ้อน การผูกขาดทรัพยากรและการครอบงำรัฐท้องถิ่น ซึ่งบั่นทอนธรรมาภิบาล ความโปร่งใสและความเสมอภาค จึงจำเป็นต้องมีกลไกกำกับ เช่น การเปิดเผยข้อมูลเชิงรุก กติกาป้องกันผลประโยชน์ทับซ้อน เวทีมีส่วนร่วมที่มีอำนาจจริง ระบบตรวจสอบถ่วงดุลจากสภา สื่อและภาคประชาชน หักยัดที่สุด บทความเสนอว่า แนวโน้มอนาคตจะทำให้เครือข่ายเผชิญทั้งโอกาสและความท้าทายใหม่ โดยเฉพาะการเข้าสู่ยุคดิจิทัลเต็มรูปแบบ การพัฒนาเมืองด้วยนวัตกรรมและบริการออนไลน์ การตื่นตัวของพลเมืองผ่านข้อมูลเปิด และข้อจำกัดเชิงสถาบันจากแรงดึงกลับสู่ส่วนกลาง เครือข่ายที่ปรับตัวสู่ความโปร่งใสและยึดประโยชน์สาธารณะจะกลายเป็นพลังพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน แต่เครือข่ายที่ยังทำงานแบบปิดและผูกขาดย่อมเผชิญแรงต้านและสูญเสียความชอบธรรมมากขึ้นในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- ชนาธิป ศรีโท และคณะ. (2563). ทูตทางสังคมและการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นเพื่อการขับเคลื่อนความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5 (1), 66-80.
- ฐานิดา บุญวรรณ. (2565). ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์หลักของปีแอร์ บูร์ดิเยอ. *วารสารศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. 18 (1), 1-33.
- ณัฐนัย แก้วโพนงาม และคณะ. (2563). เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอำนาจของนักการเมืองท้องถิ่นและนักการเมืองระดับชาติในจังหวัดชัยภูมิ: วิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*. 9 (1). 72-85.
- ธรรมรัตน์ โพธิสุวรรณปัญญา และคณะ. (2562). การสร้างฐานอำนาจของผู้นำทางการเมืองท้องถิ่น. *วารสารเกษมบัณฑิต*. 20 (ตุลาคม), 143-156.
- ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. (2558). ปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อนในการเมืองการปกครองท้องถิ่นไทย. *สักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.)*. 21 (2), 1-15.
- ปิยะมาศ ทับมงคล และอัครณัฐ วงศ์ปรีดี. (2565). ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนาเมืองขอนแก่นสู่การเป็นเมืองอัจฉริยะ: ศึกษากรณีโครงการการก่อสร้างรถไฟฟ้ารางเบา. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*. 16 (2), 137-154.
- วลัยพร บานแย้ม และคณะ. (2567). การเมืองเชิงระบบอุปถัมภ์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดสมุทรปราการ. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*. 14 (3), 1033-1049.
- วัลลภ สุขสวัสดิ์. (2557). แนวคิดทุนทางสังคมของโรเบิร์ต ดี พัตนัม และข้อท้าทาย. *วารสารศรีนครินทร์ วิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*. 6 (11), 281-296.
- วิชุดา สาธิตพร. (2556). เครือข่ายธุรกิจของนักการเมืองไทย. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*. 11 (2), 24-41.
- สรรพสิทธิ์ ชมภูษ และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์. (2564). การทุจริตในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: เงื่อนไขและการป้องกัน. *Journal of Roi Kaensarn Academi*. 6 (10), 423-440.
- สะพรั่ง สุขเวชชกรกิจ. (2561). ธรรมชาติในการเมืองท้องถิ่นของไทย. *วารสารรัชต์ภาคย์*. 12 (26), 42-65.
- สุดาวรรณ ประชุมแดง และคณะ. (2563). การขัดกันของผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจการเมืองไทย. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5 (6), 102-117.
- สุพัตรา ตันติจริยาพันธ์. (2560). เครือข่ายสนับสนุนทางการเมืองนักการเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์. *วารสารการบริหารท้องถิ่น*. 10 (2), 1-16.
- เสกสรร ตันติวนิช. (2562). แนวคิดกระบวนการกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและแนวโน้มการปกครองส่วนท้องถิ่นในอนาคต. *วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ*. 7 (1), 80-85.
- อนูรัตน์ อนันทนารถ. (2566). การพัฒนานวัตกรรมท้องถิ่นดิจิทัลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย. รายงานการวิจัย. คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

- อภิชัย พิทยานุรักษ์กุล. (2566). ธรรมชาติกับการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย. *วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*. 5 (2), 1-12.
- อุเทนทร์ วัชรชินโรส. (2568). การศึกษาพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นของกลุ่มคนรุ่นใหม่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์: กรณีศึกษาจังหวัดเลย. *วารสารวิชาการจินตาสี*. 3 (1), 15-26.
- อู๋วัยดียะ พิศสุวรรณ อุเชิง และคณะ. (2567). สื่อสังคมออนไลน์: การสื่อสารทางการเมืองในยุคดิจิทัล. *วารสารวิชาการการจัดการภาครัฐและเอกชน*. 6 (1), 1-13.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In Richardson, J. (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. (pp. 241-258). Westport, CT: Greenwood.
- McVey, R. T. (Ed.). (2000). *Money and Power in Provincial Thailand*. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies Press.
- Open Contracting. (26 June 2024). *The Power of Procurement Data: How One Villager Unveiled a Corruption Scandal*. Retrieved 1 November 2025, from <https://www.open-contracting.org/2024/06/26/the-power-of-procurement-data-how-one-villager-unveiled-a-corruption-scandal/>
- Phongpaichit, P. and Piriyaangsan, S. (1994). *Corruption and Democracy in Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Putnam, R. D., et al. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tanchai, W. and Meesuk, A. (2020). Decentralization and Local Governance in Thailand under the New Constitution: Challenges of Re-centralizing Politics and Administration. *King Prajadhipok's Institute Journal of Democracy and Governance*. 2 (April), 3-26.
- Yoshinori, N. (1 March 2002). *Provincializing Thai Politics*. Retrieved 1 November 2025, from <https://kyotoreview.org/issue-1/provincializing-thai-politics/>

Academic Article:

Received: 2025-10-11;

Revised: 2026-06-20;

Accepted: 2026-06-22.

ความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน Epistemic Uncertainty in the Era of Information Overload

อิทธิพล มโนวงศ์^{*1}, มงคล เทพเกษตรกุล^{**2}Itthiphol Manowong¹, Mongkol Thepkasetkul²ศูนย์ฝึกตำรวจ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ¹, นักวิชาการอิสระ²Police Training Center, Royal Police Cadet Academy (RPCA)¹, Independent Scholar²

First Author, E-mail: itthipholmanowong@gmail.com*

Corresponding Author, E-mail: mongkolthepkasetgul@gmail.com**

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารมีปริมาณล้นเกิน จากการศึกษาพบว่า ในสภาวะที่ข้อมูลที่ไหลมาอย่างไม่ขาดสาย หากปราศจากหลักการในการพิจารณาอย่างมีวิจารณญาณ การใช้ข้อมูลและความรู้ย่อมมีแนวโน้มถูกรอบงำด้วยอคติ นำไปสู่การประมวลผลที่ผิดพลาดและการตัดสินใจจากข้อมูลที่คลาดเคลื่อน ส่งผลกระทบต่อความเชื่อของผู้คนและก่อให้เกิดผลเสียทางสังคมตามมา ในทางกลับกันหากมีการพิจารณาข้อมูลอย่างละเอียดภายใต้กรอบหลักการที่ถูกต้อง การประมวลและใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสารย่อมช่วยส่งเสริมสังคม ก่อให้เกิดนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติและสนับสนุนการพัฒนาสังคมภายใต้หลักนิติรัฐนิติธรรม องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้ คือ การเสนอกรอบความยืดหยุ่นทางญาณวิทยาที่บูรณาการการคิดเชิงวิพากษ์และการรู้เท่าทันสื่อร่วมกับหลักกาลามสูตร ไตรลักษณ์ โยนิโสมนสิการ สติและจริยธรรมการสื่อสาร เป็นส่วนเสริมด้วยแนวทางเทคโนโลยีตรวจสอบที่มาของสื่อเพื่อเปลี่ยนข้อมูลล้นเกินให้เป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้ ลดอคติและข่าวลวง ขวามปลอมในระดับบุคคลและสังคม

คำสำคัญ: ความไม่แน่นอนทางญาณวิทยา, ความรู้, ข้อมูลข่าวสารล้นเกิน, การรู้เท่าทันสื่อ

Abstract

This academic article aims to study the uncertainty of knowledge in an era of information overload. The study finds that, in conditions where information flows continuously, in the absence of principles for critical evaluation, the use of information and knowledge tends to be dominated by bias, leading to erroneous processing and decision-making based on inaccurate information, affecting people's beliefs and leading to negative

social consequences. On the contrary, if information is carefully examined within an appropriate conceptual framework, the processing and utilization of information can help promote society, generate innovation beneficial to humankind and support social development under the principle of the rule of law. This article proposes an epistemologically flexible framework that integrates critical thinking and media literacy with the principles of the Kalama Sutta, the Three Characteristics, Yonisomanasikara, and mindfulness and communication ethics, supplemented with technological approaches for verifying the origin of media, to transform information overload into verifiable knowledge, reducing bias, misinformation, and fake news at both individual and societal levels.

Keywords: Epistemic Uncertainty, Knowledge, Information Overload, Media Literacy

บทนำ

ยุคดิจิทัลปัจจุบันเป็นช่วงเวลาที่มีมนุษยชาติต้องเผชิญกับภาวะข้อมูลข่าวสารล้นเกิน (Information Overload) อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สื่อสังคมออนไลน์และแหล่งข้อมูลดิจิทัลต่าง ๆ ได้ทวีจำนวนข้อมูลที่เราต้องรับมืออย่างมหาศาลในแต่ละวัน แม้แนวคิดเรื่องข้อมูลล้นเกินจะได้รับการกล่าวถึงมานานหลายทศวรรษ อัลวิน ทอฟฟเลอร์ (Alvin Toffler) ได้ทำนายปรากฏการณ์ภาวะช็อกจากการเปลี่ยนแปลงในอนาคต (Future Shock) ในทศวรรษที่ 70 ซึ่งชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและปริมาณข้อมูลที่ท่วมท้นจะก่อให้เกิดความสับสนเหินห่างทางจิตสังคม แต่ในยุคปัจจุบันปริมาณและความซับซ้อนของข้อมูลกลับเพิ่มขึ้นในระดับที่เกินศักยภาพการประมวลของมนุษย์อย่างมาก ยิ่งไปกว่านั้น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และเทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่ได้ขยายขอบเขตของปัญหานี้ให้รุนแรงขึ้น ด้วยการก่อให้เกิดข้อมูลสังเคราะห์ เช่น สื่อปลอมที่สร้างจากปัญญาประดิษฐ์ (Deepfakes) การคัดกรองข้อมูลแบบฟีดที่เข้ากับความชอบของผู้ใช้ (Filter Bubbles) การแพร่กระจายข้อมูลบิดเบือนในวงกว้าง ซึ่งล้วนบ่อนทำลายพื้นฐานร่วมทางความจริงของสังคม ทำให้ยากขึ้นที่จะแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความเท็จ สถานะดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่แน่นอนของความรู้อย่างลึกซึ้งในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร (Lahlou, 2025)

ภายใต้บริบทนี้ ความรู้ซึ่งเคยถูกมองว่า เป็นสิ่งแน่นอนหรือเป็นความจริงสากลกลับถูกท้าทาย ความรู้กลายเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงและถูกตั้งคำถามอยู่เสมอ แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับกระแสปรัชญาหลังสมัยใหม่ในตะวันตกที่มีบทบาทมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 20 ซึ่งตั้งข้อสงสัยต่อแนวคิดสมัยใหม่ที่เชื่อมั่นในความจริงแบบเอกฐาน (Absolute Truth) และการก้าวหน้าทางความรู้ในเชิงเส้น สังคมปัจจุบันจึงเต็มไปด้วยการตั้งคำถามต่อความจริง ความรู้และผู้เชี่ยวชาญในลักษณะที่ไม่เคยเกิดขึ้นในยุคก่อนหน้า นอกจากนี้ การหลอกลวงของข้อมูลที่มากเกินไปโดยปราศจากการตรวจสอบที่ดี ยังเปิดช่องให้ข้อมูลที่บิดเบือนหรือข่าวลวง (Fake News) แพร่กระจายได้ง่าย ผู้คนจำนวนมากหลงเชื่อและแบ่งปันข้อมูลเท็จ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเชื่อและการตัดสินใจของสาธารณชน ดังนั้น เพื่อความเข้าใจเบื้องต้นจึงปูพื้นถึงปัญหาความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สังคมเผชิญอยู่ในปัจจุบัน บทความนี้จะวิเคราะห์กรอบ

แนวคิดทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับความรู้และข้อมูล ทั้งจากมุมมองตะวันตกและตะวันออก ตลอดจนวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้ความรู้มีความไม่แน่นอนภายใต้ภาวะข้อมูลล้นเกิน พร้อมทั้งอภิปรายถึงผลกระทบและแนวทางที่จะรับมือกับปัญหาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม งานศึกษาเกี่ยวกับภาวะข้อมูลข่าวสารล้นเกินและความไม่แน่นอนของความรู้ส่วนใหญ่มักอธิบายปัญหาผ่านกรอบแนวคิดตะวันตก เช่น ญาณวิทยาสมัยใหม่ หลังสมัยใหม่ จิตวิทยาการรู้คิด การรู้เท่าทันสื่อ บทบาทของอัลกอริทึมดิจิทัล แต่ยังมีพื้นที่ว่างทางวิชาการในการบูรณาการกรอบคิดดังกล่าวเข้ากับพุทธปรัชญา โดยเฉพาะหลักกาลามสูตร โยนิโสมนสิการ สติและจริยธรรมในการใช้ข้อมูลข่าวสาร บทความนี้จะมุ่งวิเคราะห์สาเหตุของความไม่แน่นอนทางญาณวิทยาในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน ศึกษากรอบปรัชญาที่เกี่ยวข้องทั้งตะวันตกและพุทธปรัชญา เพื่อเสนอกรอบกระบวนการทางญาณวิทยาแบบบูรณาการเพื่อใช้ในการกลั่นกรอง ตรวจสอบ และแปรข้อมูลจำนวนมากให้เป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้และนำไปใช้ได้จริง

กรอบแนวคิดทางปรัชญาคำรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน

ปรัชญาในโลกตะวันตก แนวคิดเรื่องความรู้ได้ผ่านวิวัฒนาการจากยุคคลาสสิกที่เชื่อในความจริงสากล มาสู่ยุคสมัยใหม่ที่ให้คุณค่ากับเหตุผลวิทยาศาสตร์และความรู้ที่พิสูจน์ได้ อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา โดยเฉพาะปรัชญาหลังนวยุคได้ท้าทายสมมติฐานเดิมของตะวันตก โดยฌอง-ฟร็องซัว ลีโยตาร์ด (Jean-François Lyotard) ได้อธิบายว่า แก่นแท้ของปรัชญาหลังสมัยใหม่ คือ ความไม่ปักใจเชื่อในเรื่องเล่าหรือทฤษฎีขนาดใหญ่ที่อ้างว่า เป็นความจริงสากลเพียงหนึ่งเดียว ลีโยตาร์ดเสนอว่า มนุษย์ควรมองเห็นความหลากหลายของการสร้างความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่มาจากนอกโลกตะวันตก และควรเปิดพื้นที่ให้การคิดแบบย้อนแย้ง (Paralogy) คือ การเปิดรับคำอธิบายหลายแบบที่แตกต่างจากกรอบความรู้กระแสหลักเพื่อป้องกันการผูกขาดความรู้ไว้กับระเบียบวิธีคิดชุดเดียว แนวคิดนี้นำไปสู่มุมมองที่ว่า ความรู้มีความหลากหลายและไม่ได้มีแบบแผนตายตัว หากแต่กระจัดกระจายและแปรเปลี่ยนไปตามบริบททางภาษา วัฒนธรรมและอำนาจทางสังคม (Lyotard, 1984) ซึ่งสอดคล้องกับข้อสังเกตของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ว่า ความรู้กับอำนาจเกี่ยวพันกัน การนิยามความจริงในสังคมหนึ่ง ๆ มักถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจในสังคมนั้น ดังนั้น ความรู้จึงไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์แน่นอน หากขึ้นอยู่กับวาทกรรมและโครงสร้างอำนาจทางสังคมที่แฝงอยู่ (Foucault, 2000)

ภายใต้กรอบคิดหลังสมัยใหม่ ความรู้ถูกมองว่า มีลักษณะไม่มั่นคงและพร้อมจะถูกตั้งคำถามอยู่เสมอ วิทยาศาสตร์และเหตุผลแบบสมัยใหม่ถูกวิจารณ์ว่า เป็นการสร้างความรู้ที่ปิดกั้นความเป็นไปได้อื่น ๆ และสร้างภาพลวงตาเรื่องความก้าวหน้าที่ไม่มีที่สิ้นสุดแท้จริงแล้ว การพัฒนาความรู้ในสังคมอาจไม่ได้เป็นเส้นตรงที่มุ่งไปสู่ความจริงสูงสุด หากแต่ประกอบด้วยการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือการเปลี่ยนแปลงทางความรู้เป็นระยะ ดังที่โทมัส คูห์น (Thomas Kuhn) ได้เสนอไว้ในทฤษฎีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของวิทยาศาสตร์ (Paradigm Shift) ซึ่งชี้ว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เองก็มีความไม่แน่นอนและอาจถูกล้มล้างหรือปรับเปลี่ยนเมื่อมีหลักฐานใหม่เข้ามา เช่น ยุคที่ทฤษฎีของนิวตันถูกแทนที่ด้วยทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ ฯลฯ

ความเข้าใจเช่นนี้ทำให้เกิดทัศนะว่า ความจริงและความรู้ อาจเป็นสิ่งที่ขึ้นกับบริบท เวลาและการตีความมากกว่าจะเป็นสัจธรรมถาวร (Kuhn, 1970)

โลกตะวันออกมีแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ที่แตกต่างและมีความน่าสนใจ ซึ่งปรัชญาตะวันออกหลายสำนักเน้นบทบาทของปัญญาภายใน โดยการรู้จักตนเองและการเข้าถึงสัจธรรมผ่านประสบการณ์ตรงและคุณธรรม มากกว่าการรวบรวมข้อมูลภายนอกเพียงอย่างเดียว เช่น ขงจื๊อมองว่า ความรู้ที่แท้จริง คือ การเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีมีคุณธรรม ความรู้ต้องนำไปสู่การกระทำที่ดีงามต่อสังคม ขณะที่เล่าจื๊อแห่งลัทธิเต๋ากลับชี้ว่า การยึดติดในความรู้เชิงตรรกะหรือความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงเต๋า อันเป็นสัจธรรมสูงสุด การจะเข้าถึงเต๋าก็ต้องรู้จักวางความรู้ลง กล่าวคือ การละวางความยึดมั่นถือมั่นในความคิดเหตุผลแล้วปล่อยจิตใจให้กลมกลืนกับธรรมชาติ (พระมหานิติ ธิธรรมโม และคณะ, 2568) เช่นเดียวกับปรัชญาอินเดียและพุทธปรัชญาที่ถือว่า ความรู้เป็นหนทางสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ พุทธศาสนามองว่า ความรู้ไม่ใช่การสะสมข้อมูลหรือท่องจำคำสอน แต่คือ ปัญญาที่เกิดจากการเห็นความจริงตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) อันจะนำไปสู่การดับทุกข์ได้ ดังนั้น ในมุมมองตะวันออก ความรู้ที่แท้จริงมีมิติทางจริยธรรมและจิตวิญญาณสูง คือ การเปลี่ยนแปลงภายในตัวบุคคลให้เข้าถึงความจริงและคุณธรรม มากกว่าจะวัดกันที่ปริมาณข้อมูลหรือความถูกต้องเชิงวิชาการตามนิยามตะวันตก

เมื่อพิจารณากรอบแนวคิดทั้งสองฝั่ง จะเห็นได้ว่า ปรัชญาตะวันตกได้เน้นย้ำความไม่แน่นอนของความรู้ที่ขึ้นกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม และเสนอให้เปิดรับความรู้ที่หลากหลายโดยยึดอยู่กับกรอบใดกรอบหนึ่ง ขณะที่ปรัชญาตะวันออกเน้นถึงการกลั่นกรองด้วยปัญญาและคุณธรรมภายใน ความรู้ในมุมมองตะวันออกจึงไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาด้วยการเข้าถึงข้อมูลจำนวนมาก หากแต่ต้องไตร่ตรองจากภายใน พิจารณาอย่างละเอียดลึกซึ้งและการพัฒนาจิตใจประกอบกัน ดังแนวคิดที่ว่า ความรู้ไม่ใช่การสะสมข้อมูล แต่คือปัญญาที่เกิดจากการเห็นความเป็นจริง ทั้งสองมุมมองนี้เป็นพื้นฐานแนวคิดที่สามารถนำมาใช้อธิบายสถานการณ์ความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกินได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เมื่อข้อมูลมีจำนวนมหาศาลและหลากหลายแหล่งที่มา จึงจำเป็นต้องตระหนักว่า ความรู้ที่เกิดจากข้อมูลเหล่านั้นอาจไม่ตายตัว แน่นนอนหรือเป็นสากลทั้งหมด หากแต่ต้องอาศัยการวิจรณญาณและหลักการในการกลั่นกรอง การจัดระบบและการตีความเพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่ถูกต้อง มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาข้อมูลประกอบกัน

ความไม่แน่นอนของความรู้ในมุมมองพุทธปรัชญา

ในทัศนะของพุทธปรัชญา ความไม่แน่นอนของความรู้ไม่ได้มีรากเหง้าจากความบกพร่องของข้อมูลหรือความคลาดเคลื่อนในเชิงประจักษ์เท่านั้น หากแต่ฝังรากลึกอยู่ในกระบวนการแห่งจิตที่รับรู้ ตีความ ยึดมั่น และนำข้อมูลไปใช้ อันเป็นกิจกรรมที่วิเศษและค้นหาแทรกซึมได้ในทุกขั้นตอน ความรู้จึงพึงถูกมองเสมือนสมมติสัจจะ ซึ่งข้อสรุปชั่วคราวที่ยังคงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัย รอการพิจารณาด้วยปัญญาและจริยธรรม มิใช่สิ่งที่ควรรับไว้หรือส่งต่อโดยอัตโนมัติและเชื่อว่า เป็นของแน่นอนตายตัว โดยหลักคิดในพุทธปรัชญาอาจนำมาเป็นกรอบกลั่นกรองปัญญา ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารท่วมท้นได้อย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้

1. กาลามสูตร หลักการตรวจสอบด้วยปัญญา โดยศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะผู้ลี้ภัยสงครามอันหลากหลาย พระองค์ทรงชี้ว่า ไม่พึงเชื่อเพียงเพราะได้ยินสืบทอดกันมา เพราะอยู่ในตำรา เพราะครูสมเหตุสมผลโดยตรรกะ เพราะผู้พูดน่าเชื่อถือ หรือเพราะผู้พูดเป็นครูของตน หากแต่ต้องพิจารณาด้วยปัญญาตนเองว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นกุศลหรืออกุศล มีโทษหรือหาโทษมิได้ และเมื่อนำไปปฏิบัติแล้วย่อมนำมาซึ่งประโยชน์หรือความเสียหายแก่ตนและผู้อื่น (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 34: 342-350; Bodhi, 2012) ในบริบทแห่งยุคข้อมูลล้นเกิน หลักกาลามสูตรทำหน้าที่เป็นดั่งภูมิคุ้มกันทางญาณวิทยา เพราะช่วยให้ผู้รับสารไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของยอดแชร์ ชื่อเสียงของผู้ส่งสารหรือความสอดคล้องกับอคติเดิมของตน แต่ให้หันมาพิจารณาแหล่งที่มา หลักฐานเจตนาและผลกระทบก่อนสรุปยอมรับว่า เป็นความรู้ที่ควรเชื่อถือ

2. ไตรลักษณ์ หลักของความรู้เป็นอนิจจัง พึงต้องทบทวนเสมอ อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 27: 137-140) หลักธรรมนี้ชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งล้วนดำรงอยู่ภายใต้กฎแห่งความเปลี่ยนแปลง ความไม่สมบูรณ์และความไม่อาจยึดถือเป็น ตัวตนแน่นอนถาวรได้ เมื่อประยุกต์ความรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ย่อมมีลักษณะสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับบริบท เวลา หลักฐานและเครื่องมือการรับรู้ ความรู้จึงไม่พึงถูกยึดมั่นเสมือนความจริง โดยปราศจากการกลับมาทบทวน (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2559) ในยุคที่ข้อมูลสามารถถูกปรับ แก้ไข หรือหักล้างได้ในทุกขณะ การเข้าใจไตรลักษณ์ช่วยบ่มเพาะความถ่อมตนทางญาณวิทยา อันทำให้ผู้รับสารพร้อมน้อมรับหลักฐานใหม่ ทบทวนข้อสรุปเดิม และลดการยึดติดกับพิธีของตนจนกลายเป็นมานะบังหน้าการเรียนรู้

3. โยนิโสมนสิการ หลักการคิดโดยแยบคาย (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 33: 431) อันเป็นการจำแนกเหตุและผล ประกอบคุณและโทษ ตามข้อเท็จจริง คือกระบวนการพิจารณา ซึ่งทำให้ข้อมูลดิบถูกแปรสภาพเป็นความรู้ที่มีเหตุมีผลและมีคุณค่าแก่ชีวิต หลักนี้ครอบคลุมวิธีคิดหลายลักษณะ ทั้งการคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย การคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ การคิดแบบสามัญลักษณ์ การคิดแบบอริยสัจ การคิดแบบคุณ โทษและทางออก การคิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม และการคิดแบบวิวิธชาวาหรือจำแนกแยกแยะประเด็น (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2559) เมื่อนำมาใช้กับข้อมูลออนไลน์ ผู้รับสารพึงถามเป็นลำดับว่า ข้อมูลนี้มีรากเหง้าที่มาอย่างไร มีหลักฐานรองรับหรือหาไม่ ใครได้รับประโยชน์หรือรับโทษ มีผลกระทบต่อบุคคลและสังคมเพียงใด และมีทางเลือกในการตีความหรือการปฏิบัติที่ประเสริฐกว่านี้หรือไม่ กระบวนการดังกล่าวช่วย ถอนรากอคติ ที่มาจากความกลัว ความโกรธ หรือฉันทาคติ อันเป็นอุปสรรคขวางกั้นปัญญา

4. สติและจริยธรรมการสื่อสาร สติ (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 37: 548-549) ในพุทธปรัชญาเป็นหลักการรู้ทันอคติ ไม่ส่งต่อสิ่งที่ก่อทุกข์ สติในพุทธปรัชญาทำหน้าที่กำกับรักษาสติให้รู้เท่าทันกาย วาจา ใจ และกระบวนการคิดของตนอยู่เป็นระยะ เมื่อนำมาใช้ในการบริโภคข้อมูลข่าวสาร สติช่วยให้ผู้รับสารสังเกตเห็นปฏิกิริยาภายใน ไม่ว่าจะเป็นความตื่นตระหนก ความพอใจ ความรังเกียจ หรือแรงกระตุ้นที่อยากส่งต่อข้อมูลทันที ก่อนที่ความคิดเร็วและอคติส่วนบุคคลจะครอบงำวิจารณ์ญาณ (Kahneman, 2011; Thibault, 2025) ขณะเดียวกัน จริยธรรมการสื่อสารตามแนวพุทธ อันตั้งอยู่บนหลักสัมมาวาจา เน้นการไม่เบียดเบียน

ผู้อื่นด้วยวาจาเท็จ ไม่ยุยงปลุกปั่น ไม่หยาบคายหรือพูดสิ่งไร้สาระ ในบริบทดิจิทัลจึงหมายถึง การไม่ผลิต ไม่ส่งต่อและไม่ขยายข้อมูลที่ยังไม่ผ่านการตรวจสอบ โดยเฉพาะข้อมูลที่อาจทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด เสียหาย หวาดกลัว หรือนำมาซึ่งความแตกแยกในสังคม เพราะการส่งต่อข้อมูลอันเป็นเท็จนั้น ในแง่พุทธธรรม ก็คือ การก่อวิกรรมอกุศลที่มีผลย้อนมาสู่ผู้กระทำด้วย

โดยสรุปพุทธปรัชญาเสนอกรอบการรับมือกับความไม่แน่นอนของความรู้ที่เน้นทั้งปัญญาและจริยธรรม เมื่อนำหลักทั้ง 4 ประการมาบูรณาการกับการคิดเชิงวิพากษ์ การรู้เท่าทันสื่อและเทคโนโลยี ตรวจสอบข้อเท็จจริง ย่อมทำให้ข้อมูลจำนวนมากมหาศาลถูกกลั่นกรองเป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้และนำไปใช้ได้ อย่างรับผิดชอบ

ปัจจัยและกลไกที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน

1. ปริมาณข้อมูลมหาศาลเกินขีดจำกัดการประมวลของมนุษย์ ในแต่ละวันผู้คนต้องรับข้อมูลจำนวนมากมหาศาล ทั้งข่าว สื่อสังคม ออนไลน์ บทความและข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ปริมาณข้อมูลที่มากเกินไปนี้เกินขีดความสามารถของสมองมนุษย์ในการประมวลอย่างรอบด้านและทันทั่วทั้ง งานวิจัยพบว่า ภาวะข้อมูลท่วมท้นส่งผลให้การตัดสินใจของบุคคลด้อยประสิทธิภาพลง กล่าวคือ ยิ่งรับข้อมูลมากเกินไป การตัดสินใจกลับยิ่งแย่ลง เนื่องจากสมองมีข้อจำกัดในการประมวลผลข้อมูลจำนวนมากและคัดเลือกสารสนเทศที่สำคัญที่สุดสำหรับการตัดสินใจ นอกจากนี้ เมื่อข้อมูลมีมาก ผู้คนมักมีแนวโน้มเลือกใช้ทางลัดแทนการวิเคราะห์อย่างรอบด้าน เช่น ตัดสินใจตามความรู้สึกหรือตามข้อมูลที่เห็นก่อน (Anchoring Effect) ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อผิดพลาดได้ง่าย การมีข้อมูลล้นเกินยังนำไปสู่ปรากฏการณ์อัมพาตทางการวิเคราะห์ (Analysis Paralysis) คือ การที่ผู้ตัดสินใจไม่สามารถตัดสินใจได้ทันทั่วทั้งหรือลังเล เพราะมีข้อมูลมากจนสับสนว่า ควรยึดข้อมูลใด จึงเกิดความไม่แน่นอนในการตัดสินใจและการสรุปเป็นความรู้ที่ชัดเจน

2. อคติและการกรองข้อมูลเฉพาะกลุ่ม เมื่อข้อมูลมีมากมนุษย์มักเลือกเสพหรือให้ความสำคัญกับข้อมูลบางชุดที่สอดคล้องกับความเชื่อหรือประสบการณ์ของตนเอง (Confirmation Bias) อคติจากการเลือกเชื่อข้อมูลที่ยืนยันความคิดตน ซึ่งสิ่งนี้ทำให้เกิดห้องสะท้อนเสียง (Echo Chamber) หรือเทียบได้กับฟองสบู่แห่งข้อมูลเกิดขึ้นในสังคมออนไลน์ ผู้ใช้แต่ละคนได้รับข้อมูลข่าวสารที่ผ่านการคัดกรองให้ตรงกับบรรทัดหรือความคิดของตนเองโดยอัลกอริทึม ทำให้มุมมองที่ได้รับและเป็นการย้ำความเชื่อเดิมโดยไม่เปิดรับมุมมองอื่น (Menczer & Hills, 2020) ทำให้ข่าวปลอมที่โด่งดังแพร่กระจายได้ง่าย และเมื่อข้อมูลเดินทางผ่านคนในเครือข่ายสังคม อคติจะทำให้ข้อมูลเชิงลบถูกขยายและมั่นคงขึ้น แม้จะมีการนำเสนอข้อมูลที่สมดุลในต้นทางก็ตาม ผลคือความรู้หรือความจริงที่บุคคลแต่ละคนรับรู้ถูกบิดเบือนหรือถูกจำกัดอยู่ในกรอบแคบ ไม่ใช่ความรู้ภาพรวมที่ถูกต้องครบถ้วนของโลก ยิ่งไปกว่านั้น การคัดกรองเช่นนี้มักขับเคลื่อนด้วยแรงจูงใจทางธุรกิจหรือการเมือง แพลตฟอร์มออนไลน์จำนวนมากใช้อัลกอริทึมที่เน้นเพิ่มปฏิสัมพันธ์หรือการมีส่วนร่วมกับเนื้อหา (Engagement) จึงมักนำเสนอเนื้อหาที่กระตุ้นอารมณ์หรือดึงดูดความสนใจเฉพาะกลุ่ม ผลที่ตามมา คือ ข้อมูลที่ถูกกระจายอาจไม่ใช่ข้อมูลที่ถูกต้องที่สุด หากแต่เป็นข้อมูลที่使人อยากชม อยากคลิกหรืออยากแชร์มากที่สุด ความรู้ที่ได้จากข้อมูลเหล่านี้จึงเต็มไปด้วยอคติและความลำเอียง ซึ่งผู้เสพข้อมูลทั่วไปอาจไม่ตระหนัก

การมีอยู่ของห้องสะท้อนข้อมูลยังทำให้สังคมขาดพื้นที่ความจริงร่วมที่ทุกคนยอมรับตรงกัน คนต่างกลุ่มอาจเชื่อในความจริงคนละชุด ทำให้ยากที่จะตกลงหรือสนทนากันข้อเท็จจริงเดียวกัน ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ ความรู้โดยรวมของสังคมย่อมเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนและความคลุมเครือ

3. การแพร่กระจายของข้อมูลที่บิดเบือนและข่าวปลอม ยุคข้อมูลล้นเกินไม่ได้หมายถึงมีแต่ข้อมูลที่ถูกต้องจำนวนมากเท่านั้น หากยังเปิดช่องให้ข่าวสารเท็จและข้อมูลบิดเบือนเผยแพร่ได้ง่ายขึ้นกว่าเดิมอย่างไม่เคยมีมาก่อน ในอดีตการกลั่นกรองข้อมูลมักเป็นหน้าที่ของสถาบันสื่อหรือผู้เชี่ยวชาญ แต่ในยุคอินเทอร์เน็ตทุกคนสามารถเป็นทั้งผู้รับและผู้ผลิตข้อมูลข่าวสารได้เพียงปลายนิ้ว การกำกับดูแลคุณภาพข้อมูลจึงยากขึ้น งานวิจัยสมัยใหม่ชี้ว่า ข่าวลวงหรือข้อมูลผิด ๆ แพร่กระจายในเครือข่ายสังคมออนไลน์รวดเร็วกว่าข่าวจริงมาก และเข้าถึงผู้คนเป็นวงกว้างอย่างน่าตกใจ เช่น ผลการศึกษาของวอชิงตันและคณะในวารสาร Science พบว่าข่าวปลอมบนทวิตเตอร์แพร่กระจายเร็วและไกลกว่าข่าวจริงอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อผู้คนถูกกล่อมด้วยข้อมูลจำนวนมากที่ปะปนกันทั้งจริงและเท็จ การขาดทักษะในการตรวจสอบแหล่งที่มาและความถูกต้องจะทำให้เกิดความสับสนด้านความจริง (Vosoughi, et al., 2018) ผู้คนจำนวนไม่น้อยหลงเชื่อข่าวลวงและตัดสินใจบนฐานของข้อมูลที่ผิด ในประเทศไทยมีรายงานว่า ภาวะข้อมูลล้นเกินและการขาดวิจารณญาณส่งผลให้ประชาชนแชร์ข่าวปลอมบนสังคมออนไลน์อย่างแพร่หลาย ซึ่งยิ่งสร้างความไม่แน่นอนแก่ระบบความรู้โดยรวม เพราะข้อมูลเท็จเหล่านั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อความเข้าใจของผู้คนไปแล้ว

ผลกระทบจากข้อมูลบิดเบือนและข่าวปลอมต่อความไม่แน่นอนของความรู้มีหลายมิติ ดังนี้ 1) มิติทางปัจเจก ได้แก่ การที่บุคคลมีความเชื่อผิด ๆ ติดตัว (Misinformation) โดยมั่นใจว่า เป็นความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งทำให้การตัดสินใจของเขาผิดพลาดหรือนำไปสู่พฤติกรรมที่เป็นโทษต่อตนเองและสังคม เช่น การเชื่อข้อมูลสุขภาพที่ผิด การปฏิเสธการรักษาที่ถูกต้อง 2) มิติทางสังคม ได้แก่ การที่ข่าวลวงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการบิดเบือนความเข้าใจของสาธารณะเพื่อประโยชน์ทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดความแตกแยกทางความคิดในสังคม สังคมเกิดการแบ่งขั้ว (Polarization) ของกลุ่มคนที่ยึดมั่นในความจริงคนละชุดตามข่าวสารที่ตนเสพ สถานการณ์เช่นนี้เห็นได้จากหลายกรณีทั่วโลก เช่น การเลือกตั้งหรือประชามติสำคัญที่มีกระแสข้อมูลเท็จส่งผลต่อความเห็นของประชาชน จนยากที่ทุกฝ่ายจะเห็นพ้องต้องกันข้อเท็จจริงพื้นฐาน เมื่อสังคมหนึ่งขาดฉันทามติว่า อะไร คือ ข้อเท็จจริง ความรู้ในประเด็นนั้น ๆ ก็ย่อมเต็มไปด้วยข้อกังขาและข้อถกเถียงอย่างไม่สิ้นสุด

4. ข้อจำกัดด้านกระบวนการคิดและอคติของมนุษย์ การที่ความรู้มีความไม่แน่นอนยังเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า กระบวนการรับรู้และคิดของมนุษย์นั้นมีอคติและความลำเอียงโดยธรรมชาติ งานด้านจิตวิทยาการรู้คิด (Cognitive Psychology) โดยนักวิจัยอย่าง ดาเนียล คาร์เนแมน (Daniel Kahneman) ระบุว่ามนุษย์มีระบบความคิดสองแบบระบบอัตโนมัติเร็ว (System 1) กับระบบไตร่ตรองช้า (System 2) ซึ่งในสถานการณ์ที่ข้อมูลล้นเกิน สมอ่มักพึ่งพาระบบคิดแบบเร็วที่ใช้สัญชาตญาณและทางลัดในการสรุปผล ทำให้เกิดข้อผิดพลาดและอคติหลายประการ เช่น อคติเพื่อยืนยันความเชื่อ อคติยึดกับข้อมูลชุดแรก อคติแบบกลุ่ม (Ingroup Bias) ฯลฯ อคติเหล่านี้ทำให้การสกัดความรู้จากข้อมูลจำนวนมากไม่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

มนุษย์อาจให้ค่าน้ำหนักกับข้อมูลผิดประเภทหรือตีความข้อมูลอย่างผิด ๆ ตามความเชื่อเดิมของตน ซึ่งตอกย้ำความไม่แน่นอนของความรู้ที่ได้จากข้อมูลเหล่านั้น (Kahneman, 2011)

นอกจากนี้ ในระดับของผู้เชี่ยวชาญหรือการวิเคราะห์เชิงสถาบัน เช่น ในงานวิเคราะห์ข่าวกรองหรือการวิเคราะห์นโยบายที่ต้องประมวลข้อมูลมหาศาลเพื่อดัดสินใจ โอกาสทางปัญญาก็เป็นภัยแฝงที่อาจทำให้การประเมินสถานการณ์คลาดเคลื่อนได้ ผู้เชี่ยวชาญด้านการข่าว เช่น ริชาร์ด เฮอเยร์ ได้ชี้ให้เห็นว่า บ่อยครั้งนักวิเคราะห์มักตกอยู่ใต้อิทธิพลของอคติในการยืนยันสมมติฐานแรกเริ่มของตน ทำให้ละเลยข้อมูลที่ขัดแย้งและนำไปสู่บทสรุปที่ผิดพลาด (Heuer, 1999) ดังนั้น แม้แต่ในกระบวนการที่พยายามจะแปรข้อมูลให้เป็นความรู้เพื่อการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ ก็ยังเผชิญกับความไม่แน่นอนเนื่องจากขีดจำกัดของมนุษย์เอง ความรู้ที่ได้จึงต้องถูกมองว่า เป็นข้อสรุปชั่วคราวที่ต้องพร้อมจะทบทวนใหม่ หากมีข้อมูลเพิ่มเติมหรือมีการคิดทบทวนอย่างเป็นกลางมากขึ้น

5. บทบาทของปัญญาประดิษฐ์และระบบอัลกอริทึม มีส่วนทั้งในการซ้ำเติมปัญหาความไม่แน่นอนของความรู้ และในขณะเดียวกันก็อาจมีส่วนในการบรรเทาปัญหานี้หากใช้ให้ถูกทาง ในแง่หนึ่งปัญญาประดิษฐ์หรือเอไอได้กลายเป็นดาบสองคมในบริบทข้อมูลล้นเกิน ซึ่งแพลตฟอร์มสื่อสังคมและข่าวสารสามารถสร้างวงจรป้อนกลับที่ทำให้ผู้ใช้ติดอยู่ในห้องสะท้อนเสียงของตนและเกิดการแบ่งขั้วทางความคิดมากขึ้น เช่น เหตุการณ์เลือกตั้งสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 2016 (พ.ศ. 2559) ผู้ไม่หวังดีได้อาศัยบอทและสื่อหัวรุนแรงในการถาโถมข้อมูลล้นเกินให้ผู้ใช้สับสนและตอกย้ำข้อมูลด้านเดียว เกิดเป็นวงจรไซเบอร์เนติกทำให้ทั้งข้อมูลล้นเกินและการแบ่งขั้วยิ่งรุนแรง ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้ปัญญาประดิษฐ์ที่มีส่วนในการเพิ่มโกลาหลและความไร้ระเบียบของข้อมูลในทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การลดทอนความสามารถของทั้งตัวบุคคลและสถาบันในการกลั่นกรองความรู้ที่ถูกต้อง (Lahlou, 2025)

อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่หนึ่งเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์สามารถช่วยแก้ปัญหาข้อมูลล้นเกินได้หากได้รับการออกแบบใช้งานอย่างเหมาะสม และสามารถประมวลข้อมูลจำนวนมหาศาลได้รวดเร็วและคัดกรองสรุปสารสนเทศที่สำคัญออกมา เช่น ระบบกลั่นกรองข้อมูลที่ช่วยเลือกข่าวที่มีคุณภาพ ระบบผู้ช่วยการตัดสินใจที่ช่วยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก หากระบบเหล่านี้ถูกออกแบบโดยคำนึงถึงความถูกต้องและประโยชน์สาธารณะเป็นหลัก แทนการยึดเพียงการแสวงหากำไรหรือการดึงดูดความสนใจผู้ใช้ก็มีศักยภาพที่จะลดภาระการรับรู้ของมนุษย์ลง ทำให้จัดการกับข้อมูลจำนวนมากได้ดีขึ้น เช่น การใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อตรวจจับข่าวปลอมและเตือนผู้ใช้ก่อนแชร์ การใช้ระบบแนะนำที่หลากหลายมุมมองเพื่อป้องกันการอยู่ในข้อมูลที่เชื่อถือเพียงอย่างเดียว หรือการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อสรุปงานวิจัยหลายพันชิ้นออกมาเป็นความรู้ที่เข้าใจง่าย ล้วนเป็นแนวทางที่อาจช่วยเปลี่ยนข้อมูลดิบให้เป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์โดยลดความล้นเกินและความสงสัยให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

6. การขาดหลักการและทักษะในการกลั่นกรองความรู้ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ หลักการและทักษะของผู้รับสารเองในการกลั่นกรองความรู้ หากสังคมหรือบุคคลใดไม่มีหลักยึดในการประมวลข้อมูลอย่างเป็นระบบและขาดการฝึกฝนทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) และการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ความไม่แน่นอนของความรู้ก็จะยิ่งเพิ่มสูงขึ้น เพราะข้อมูลที่ได้รับจะถูกตีความไปตามอำเภอใจหรือโดยอคติ

ส่วนบุคคล การไม่มีหลักตรรกะที่ช่วยให้ผู้คนรับข้อมูลอย่างรวดเร็วและด่วนสรุปเป็นความรู้โดยไม่ตรวจสอบ เช่น การแชร์ข่าวลือหรือข้อมูลที่ยังไม่ผ่านการยืนยันบนสื่อสังคมออนไลน์เพียง เพราะเห็นว่า คนส่งต่อกันมามาก จึงทำให้ข้อมูลผิด กลับถูกเข้าใจว่า เป็นความจริงตามจำนวนการแชร์ หรือในระดับองค์กรหากผู้นำขาดหลักการในการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้าน ใช้อารมณ์หรือความเชื่อส่วนตัวมากกว่าข้อเท็จจริงในการตัดสินใจ องค์กรนั้นก็อาจดำเนินการผิดพลาดจากความรู้ที่คลาดเคลื่อน กรณีนี้อาจหลายครั้งในโลกธุรกิจและการเมืองเกิดจากการตัดสินใจที่อิงข้อมูลผิดหรืออคติ เช่น การประเมินความเสี่ยงต่ำเกินไปจริงเพราะเชื่อมั่นในแบบจำลองที่มีข้อมูลไม่ครบ การละเลยคำเตือนของผู้เชี่ยวชาญเพราะไม่สอดคล้องกับนโยบายที่ตั้งใจไว้ เป็นต้น

กระบวนการ (Process)	องค์ประกอบหลัก (Main Component)	กลไกการทำงาน/เครื่องมือ (Mechanisms/Tools)	บทบาทหน้าที่ (Functions)
1. ข้อมูลขาเข้า (Input)	ข้อมูลดิบ (Raw Data)	สื่อสังคมออนไลน์ ข่าวสาร บทความ ข้อมูลสังเคราะห์ (Deepfakes)	ข้อมูลปริมาณมหาศาลที่ไหลเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีทั้งความจริง ความเท็จและอคติปะปนกัน
2. พื้นฐานเทคโนโลยี (Foundation)	ฐานเทคโนโลยีสนับสนุน (Technological Support Base)	1. เอไอตรวจสอบข้อเท็จจริง สแกนหาข่าวปลอม 2. อัลกอริทึมส่งเสริมความหลากหลาย หลีกเลี่ยงอคติ 3. ระบบคัดกรองข้อมูล สรุปสารสนเทศที่สำคัญ	ช่วยประมวลผลข้อมูลที่เกินขีดจำกัดของมนุษย์ และคัดกรองเนื้อหาเบื้องต้นอย่างเป็นระบบ
3. กระบวนการคิด (Processing)	เสาหลักที่ 1 ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking Skills)	1. ตรวจสอบแหล่งที่มา: ประเมินความน่าเชื่อถือ 2. ใช้ตรรกะและหลักฐาน: แยกแยะความเห็น/ข้อเท็จจริง 3. รู้เท่าทันสื่อและอัลกอริทึม: เข้าใจกลไกเบื้องหลังสื่อ	เป็นกลไกเชิงเหตุผลและตรรกะในการวิเคราะห์ สังเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลภายนอก
	เสาหลักที่ 2 ปัญญาและจริยธรรม (Inner Wisdom & Ethics)	1. กาลามสูตร โดยสงสัยไว้ก่อน ไม่ด่วนเชื่อตามกันมา 2. สติรู้เท่าทันอคติ รู้ทันความคิดเร็วและอคติส่วนตัว 3. จริยธรรมการแชร์ รับผิดชอบต่อสังคม	เป็นกลไกเชิงคุณธรรมและจิตวิทยาเพื่อควบคุมการตอบสนองภายในและลดอคติส่วนบุคคล
4. ผลลัพธ์ (Output)	ปัญญาที่ใช้การได้จริง (Actionable Wisdom)	1. นวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ (Useful Innovation)	องค์ความรู้ที่ผ่านการกลั่นกรองอย่างรอบด้าน

		2. การตัดสินใจบนฐานข้อเท็จจริง (Fact-based Decision) 3. สังคมสันติสุขและนิติธรรม (Just & Peaceful Society)	สามารถนำไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมได้จริง
--	--	---	--

ตาราง 1 กรอบกระบวนการทางญาณวิทยาแบบบูรณาการ

จากตาราง 1 กรอบกระบวนการทางญาณวิทยาแบบบูรณาการเสนอให้การจัดการข้อมูลข่าวสารล้นเกินมิใช่เพียงการใช้เทคโนโลยีคัดกรองข้อมูลเท่านั้น แต่ต้องอาศัยกระบวนการคิดและจริยธรรมภายในของผู้รับสารควบคู่กัน กล่าวคือ ในระดับข้อมูลขาเข้า ผู้รับสารต้องตระหนักว่า ข้อมูลที่ปรากฏในสื่อดิจิทัลอาจมีทั้งข้อเท็จจริง ความเห็น อคติ และข้อมูลสังเคราะห์ปะปนกัน จึงไม่ควรยอมรับข้อมูลโดยทันที ในระดับเทคโนโลยี ระบบตรวจสอบข้อเท็จจริง ปัญญาประดิษฐ์และอัลกอริทึมที่ส่งเสริมความหลากหลายของข้อมูลสามารถช่วยลดภาระการประมวลผลของมนุษย์ได้ แต่ไม่อาจแทนที่วิจารณ์ญาณของมนุษย์ได้ทั้งหมด ในระดับกระบวนการคิด ผู้รับสารต้องใช้การคิดเชิงวิพากษ์ การรู้เท่าทันสื่อ และหลักพุทธปรัชญา คือ กาลามสูตร ไตรลักษณ์ โยนิโสมนสิการ และสติเพื่อพิจารณาแหล่งที่มา เจตนา หลักฐาน ผลกระทบและคุณค่าทางจริยธรรมของข้อมูลก่อนเชื่อหรือเผยแพร่ต่อ ผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ คือ การแปรข้อมูลจำนวนมากให้เป็นปัญหาที่ใช้การได้จริง ได้แก่ การตัดสินใจบนฐานข้อเท็จจริง การสร้างนวัตกรรมที่รับผิดชอบต่อสังคม และการดำรงพื้นที่ความจริงร่วมในสังคมประชาธิปไตยภายใต้หลักนิติธรรม

องค์ความรู้ใหม่

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมา สามารถประมวลเป็นกระบวนการทัศน์การกลั่นกรองความรู้เชิงพุทธในยุคข้อมูลล้นเกิน ตามหลักการดังนี้

1. จากข้อมูลล้นเกินสู่การตรวจสอบอย่างมีเหตุผล (กาลามสูตร) ปัญหาข้อมูลมหาศาลและข่าวปลอมทำให้มนุษย์เสี่ยงเชื่อข้อมูลโดยไม่ไตร่ตรอง กาลามสูตรจึงทำหน้าที่เป็นกลไกคัดกรองเบื้องต้น โดยสอนให้ไม่เชื่อเพราะกระแส ความนิยม หรืออำนาจของแหล่งข้อมูล ซึ่งจะทำให้ความรู้ที่ได้ถูกตรวจสอบก่อนยอมรับ ไม่ตกอยู่ใต้อคติหรือแรงชักจูงของข้อมูลล้นเกิน

2. จากความยึดมั่นในข้อมูลสู่ความถ่อมตนทางความรู้ (ไตรลักษณ์) ในยุคที่ข้อมูลเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การยึดถือความรู้ว่า ถูกต้องแน่นอน เป็นสาเหตุสำคัญของความขัดแย้ง ไตรลักษณ์สอนให้เห็นว่าความรู้เองก็เป็นสิ่งไม่เที่ยง แปรเปลี่ยนและไม่ใช่ตัวตนถาวร ซึ่งจะช่วยให้เกิดท่าทีเปิดกว้าง พร้อมปรับปรุงความรู้ใหม่ ลดการยึดติดในความจริงเพียงชุดเดียว

3. จากความสับสนของข้อมูลสู่ปัญญาเชิงวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ (โยนิโสมนสิการ) ข้อมูลที่หลากหลายและปะปนกัน ต้องอาศัยกระบวนการคิดที่ลึกและแยกแยะได้ โยนิโสมนสิการจึงทำหน้าที่เป็นกระบวนการแปรข้อมูลเป็นความรู้ด้วยการพิจารณาเหตุและผล คุณและโทษ รวมถึงบริบทของข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะทำให้ความรู้ไม่ใช่เพียงการรับข้อมูล แต่เป็นผลของการคิดอย่างมีโครงสร้างและรอบด้าน

4. จากการเสพและส่งต่อโดยอัตโนมัติสู่การกำกับตนเองและจริยธรรมความรู้ (สติ) ปัญหาของยุคดิจิทัลไม่ใช่แค่การรับข้อมูล แต่รวมถึงการแชร์โดยไม่คิด สติช่วยหยุดวงจรอัตโนมัติของอารมณ์และอคติ ขณะที่หลักสัมมาวาจากำกับไม่ให้ส่งต่อข้อมูลที่เป็นโทษ ที่จะทำให้การใช้ความรู้มีความรับผิดชอบ ไม่สร้างความเสียหายต่อสังคม

สรุปภาพรวมแล้ว จะพบกระบวนการสร้างความรู้แบบพุทธเชิงบูรณาการ ดังนี้ 1) การคัดกรองข้อมูล (กาลามสูตร) โดยไม่เชื่อทันที 2) การไม่ยึดติดในข้อมูลข่าวสาร (ไตรลักษณ์) เพื่อให้เห็นความไม่แน่นอนของความรู้ 3) การวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง (โยนิโสมนสิการ) เพื่อแปรข้อมูลข่าวสารเป็นปัญญา 4) การกำกับการใช้ความรู้ (สติและจริยธรรม) โดยไม่ใช้หรือเผยแพร่ความรู้ในทางที่เป็นโทษหรือเสื่อมเสีย จากกระบวนการนี้ จะเห็นว่า ความรู้ในยุคข้อมูลล้นเกินได้กลายเป็นกระบวนการเชิงจริยธรรมและปัญญา มากกว่าข้อเท็จจริงตายตัว โดยต้องผ่านการตรวจสอบ ไม่ยึดติด วิเคราะห์อย่างแยกแยะและถูกใช้ด้วยความรับผิดชอบ

สรุป

บทความนี้นำเสนอกรอบแนวคิดทางปรัชญาความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน โดยเริ่มจากการสำรวจมุมมองตะวันตกที่ชี้ว่า ความรู้ไม่ใช่ความจริงสากลตายตัว หากแต่ขึ้นอยู่กับบริบทเชิงอำนาจ วัฒนธรรม และกระบวนการทัศน์ของยุคสมัย ขณะที่ปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะพุทธศาสนาเน้นว่า ความรู้แท้ คือ ปัญญาที่เกิดจากการเห็นความจริงตามที่เป็น มีใช้การสะสมข้อมูล พุทธปรัชญาเสนอหลักธรรม 4 ประการ ได้แก่ กาลามสูตร ไตรลักษณ์ โยนิโสมนสิการ และสติควบคู่จริยธรรมการสื่อสารเพื่อเป็นกรอบกลั่นกรองปัญญาในการรับและส่งต่อข้อมูล นอกจากนี้บทความยังวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนของความรู้ อันได้แก่ ปริมาณข้อมูลที่เกินขีดจำกัดของสมอง อคติและห้องสะท้อนเสียงจากอัลกอริทึม การแพร่กระจายของข่าวปลอม อคติทางปัญญาของมนุษย์ และการขาดทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ บทสรุปของบทความเสนอกรอบกระบวนการทางญาณวิทยาแบบบูรณาการที่ผสมผสานเทคโนโลยีตรวจสอบข้อเท็จจริง การคิดเชิงวิพากษ์ และปัญญาตามแนวพุทธเพื่อแปรข้อมูลมหาศาลให้เป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้และนำไปใช้ประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างรับผิดชอบ

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.
- พระมหานิติ ธิธรรมโม (พรหมขาว) และคณะ. (2568). ทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาตะวันออก. *วารสารเสียงธรรมจากมหายาน*. 11 (3), 342-352.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2557). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 27, 33, 34, 37*, พิมพ์ครั้งที่ 9. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- Bodhi, B. (2012). *The Numerical Discourses of the Buddha: A Complete Translation of the Anguttara Nikaya*. Boston: Wisdom Publications.

- Foucault, M. (2000). The Subject and Power. In Faubion, J. (ed.). *Power: Essential Works of Foucault, 1954-1984*, Vol. 3. New York: The New Press.
- Heuer, R. J., Jr. (1999). *The Psychology of Intelligence Analysis*. Washington, DC: Center for the Study of Intelligence.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Lahlou, S. (28 April 2025). *Mitigating Societal Cognitive Overload in the Age of AI: Challenges and Directions*. Retrieved 2 October 2025, from <https://arxiv.org/html/2504.19990v1>
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Menczer, F. and Hills, T. (1 December 2020). *Information Overload Helps Fake News Spread, and Social Media Knows It*. Retrieved October 2, 2025, from <https://www.scientificamerican.com/article/information-overload-helps-fake-news-spread-and-social-media-knows-it/>
- Thibault, D. (2025). Disconnect to Reconnect: Practical Approaches to Managing Social Media's Impact on Pediatric Mental Health. *Journal of Pediatric Health Care*. 39 (2), 292-296.
- Vosoughi, S., et al. (2018). The Spread of True and False News Online. *Science*. 359 (6380), 1146-1151.

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

1. นโยบายการตีพิมพ์ในวารสารมนุษยวิชาการ

วารสารมนุษยวิชาการเป็นวารสารบริการวิชาการแก่สังคม ภายใต้การบริหารจัดการของ ศูนย์มนุษยวิชาการทางศาสนา วัตถุประสงค์ของศูนย์ฯ ประกอบด้วย 1) เพื่อให้บริการความรู้เกี่ยวกับ ศาสนพิธีกรรมแก่สังคม 2) เพื่อประกอบพิธีวัฒนธรรมความเชื่อโบราณด้านฤกษ์พิธี/การสู่ขวัญ 3) เพื่อเผยแพร่ องค์ความรู้มานุษยวิทยาด้านบทความทางวิชาการ

สำหรับการจัดทำวารสารวิชาการ ทางศูนย์ฯ ได้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อเผยแพร่ผลงานทาง วิชาการและองค์ความรู้ด้านการวิจัยของคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต/นักศึกษาของมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงาน ทั่วไป 2) เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การเรียนการสอนและผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต/นักศึกษาของมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานทั่วไป 3) เพื่อสร้างความร่วมมือด้านวิชาการระหว่างบุคลากร หน่วยงานของภาครัฐและเอกชน

ขอบเขตเนื้อหาที่วารสารเปิดรับ ได้แก่ 1) ด้านพุทธศาสนาและปรัชญา 2) ด้านรัฐศาสตร์และรัฐ ประศาสนศาสตร์ 3) ด้านศึกษาศาสตร์ รวมถึงสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาในรูปแบบการปกปิดชื่อผู้ประเมินและผู้เขียน (Double-blind Peer Review) อย่างน้อย 3 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษโดยรับ พิจารณาต้นฉบับของนักวิจัย นักวิชาการ นักเขียน ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงนักวิจัย นักวิชาการและนักเขียนอิสระทั่วไป

วารสารได้กำหนดตีพิมพ์ปีละ 4 ฉบับ (ราย 3 เดือน) ดังนี้

ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม

ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน

ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน

ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม

ทั้งนี้ ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากกองบรรณาธิการหรือ ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ ในวารสารอย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องตามหลักเกณฑ์ที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นในบทความวารสารมนุษยวิชาการ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารมนุษยวิชาการ

2. ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสารมนุษยวิชาการ

2.1 บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่มีการค้นคว้าอย่างมีระบบ และมีความมุ่ง หมายชัดเจน เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือหลักการบางอย่างที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการ หรือการนำวิชาการ

มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ บทความวิจัยมีรูปแบบของการวิจัยตามหลักวิชาการ เช่น การตั้งสมมติฐานหรือการกำหนดปัญหาที่สมเหตุผล โดยจะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การตีความและสรุปผลการวิจัยที่สามารถให้คำตอบหรือบรรลุวัตถุประสงค์

2.2 บทความวิชาการ (Academic Article) เป็นบทความที่เขียนขึ้นในลักษณะวิเคราะห์ วิจารณ์ หรือเสนอแนวคิดใหม่ จากพื้นฐานทางวิชาการที่ได้เรียบเรียงจากผลงานทางวิชาการของตนเองหรือของผู้อื่น หรือเป็นบทความทางวิชาการที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นความรู้ที่มีประโยชน์แก่คนทั่วไป

2.3 บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) บทความที่วิพากษ์วิจารณ์เนื้อหาสาระให้เห็นคุณค่าของหนังสือ โดยบทวิจารณ์หนังสือจะต้องกล่าวถึงรายละเอียดของหนังสืออันประกอบด้วยชื่อผู้เขียน จำนวนหน้า ปีที่พิมพ์ ครั้งที่พิมพ์และสถานที่พิมพ์ให้ชัดเจน

3. รูปแบบของการจัดเตรียมต้นฉบับ

3.1 ต้นฉบับบทความ ต้องมีความยาว 8-15 หน้ากระดาษ A4 (รวมเอกสารอ้างอิง) พิมพ์บนกระดาษหน้าเดียว ใช้ตัวอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. ตั้งค่านักกระดาษโดยเว้นขอบบน ขอบซ้าย 1 นิ้ว และขอบขวา ขอบล่าง 1 นิ้ว กำหนดระยะห่างระหว่างบรรทัดเท่ากับ 1 และเว้นบรรทัดระหว่างแต่ละย่อหน้า โดยระบุหมายเลขหน้าไว้ด้านบนขวา ด้วยตัวอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 14 pt. ห่างจากขอบกระดาษด้านบนและขอบด้านขวา 0.5 นิ้ว การนำเสนอรูปภาพและตาราง ต้องนำเสนอรูปภาพและตารางที่มีความคมชัดพร้อมระบุหมายเลขกำกับรูปภาพไว้ด้านล่าง พิมพ์เป็นตัวธรรมดา ขนาด 14 pt. เช่น ตาราง 1 หรือ Table 1 และ ภาพ 1 หรือ Figure 1 รูปภาพที่นำเสนอต้องมีรายละเอียดของข้อมูลครบถ้วนและเข้าใจได้โดยไม่จำเป็นต้องกลับไปอ่านที่เนื้อความอีก ระบุลำดับของรูปภาพทุกรูปให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่อยู่ในต้นฉบับ โดยคำอธิบายต้องกระชับและสอดคล้องกับรูปภาพที่นำเสนอ

3.2 ชื่อเรื่อง ต้องมีภาษาไทย (TH Sarabun PSK ขนาด 20 pt. ตัวหนา) และภาษาอังกฤษ (TH Sarabun PSK ขนาด 18 pt. ตัวหนา) พิมพ์ไว้หน้าแรกตรงกลาง

3.3 ชื่อผู้เขียน หน่วยงานสังกัดและอีเมล โดยชื่อผู้เขียนต้องระบุภาษาไทยและภาษาอังกฤษตัวหนา ด้วยอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. ส่วนหน่วยงานสังกัดระบุภาษาไทยและภาษาอังกฤษตัวธรรมดาด้วยอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 14 pt. อีเมลของผู้ประพันธ์อันดับแรก (First Author, E-mail) และอีเมลของผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding Author, E-mail) สำหรับติดต่อ ให้ใช้ตัวอักษรแบบ TH Sarabun PSK ขนาด 14 pt. ทั้งหมดให้จัดชิดขอบด้านขวา ในกรณีที่ผู้เขียนมากกว่า 1 ราย ให้ใส่ตัวเลขเป็นตัวยก ท้ายชื่อผู้เขียนและชื่อหน่วยงานสังกัดให้ตรงกัน และในกรณีที่บทความเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หรือหลักสูตรการศึกษา โปรดระบุชื่อหลักสูตรและสถาบันการศึกษาให้ชัดเจน

กรณีผู้เขียนสังกัดเดียวกัน ไม่ต้องใส่เลขยกที่หน่วยงานสังกัด เช่น

สมชาย รักชาติ* ¹ , สมบัติ มั่งมี ² , สมพร ปรารธนา** ³ Somchay Rakchat ¹ , Sombat Mangmee ² , Sompon Pratthana ³ คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University First Author, E-mail: * Corresponding Author, E-mail: **

กรณีผู้เขียนสังกัดต่างกัน ให้ใส่เลขยกแต่ละคนให้ชัดเจน เช่น

สมชาย รักชาติ* ¹ , สมบัติ มั่งมี** ² Somchay Rakchat ¹ , Sombat Mangmee ² คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ¹ , บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ² Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University ¹ Graduate School, Mahamakut Buddhist University ² First Author, E-mail: * Corresponding Author, E-mail: **
--

กรณีผู้ประพันธ์อันดับแรก (First Author) และผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding Author) คนเดียวกัน ให้ใส่อีเมลเดียว เช่น

สมชาย รักชาติ* ¹ , สมบัติ มั่งมี ² , สมพร ปรารธนา ³ Somchay Rakchat ¹ , Sombat Mangmee ² , Sompon Pratthana ³ คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Faculty of Religion and Philosophy, Mahamakut Buddhist University First/Corresponding Author, E-mail: *

3.4 บทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ บทคัดย่อภาษาไทยประมาณ 200-350 คำ

3.5 คำสำคัญ (Keywords) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ

* First Author หมายถึง ผู้ประพันธ์อันดับแรก ผู้เขียนต้นฉบับ ผู้มีชื่อคนแรกในผลงาน ผู้รับผิดชอบผลงาน ผู้เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย รวมถึงนักศึกษา/นิสิตผู้เป็นเจ้าของงานวิจัย

** Corresponding Author หมายถึง ผู้ประพันธ์บรรณกิจ ผู้ติดต่อประสานงานในการตีพิมพ์บทความและให้คำแนะนำเกี่ยวกับผลงาน ผู้ร่วมศึกษาข้อมูล คัดวิเคราะห์ วิเคราะห์ ปรับปรุงผลงาน

3.6 การเรียงหัวข้อ หัวข้อใหญ่สุดให้พิมพ์ชิดขอบด้านซ้าย พิมพ์ตัวหนา TH Sarabun PSK ขนาด 18 pt. หัวข้อรองเว้นห่างจากหัวข้อใหญ่ 0.5 นิ้ว (เริ่มพิมพ์ตัวที่ 6) พิมพ์ตัวหนา TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. และหัวข้อย่อยใช้ตัวธรรมดา TH Sarabun PSK ขนาด 16 pt. ทั้งหัวข้อรองและหัวข้อย่อยควรพิมพ์ให้ตรงกัน เมื่อขึ้นหัวข้อใหญ่ควรเว้นระยะพิมพ์ระหว่างบรรทัด แบบ Before 6 pt.

3.7 การใช้ตัวเลข คำย่อ และวงเล็บ ควรใช้ตัวเลขอารบิกทั้งหมด ใช้คำย่อที่เป็นสากลเท่านั้น (ระบุคำเต็มไว้ในครั้งแรก) สำหรับการวงเล็บภาษาอังกฤษ อักษรตัวแรกของทุกคำควรเป็นตัวใหญ่ เช่น Student-centered Learning (ยกเว้นคำสันธานและคำบุพบท)

บทความวิจัย ให้เรียงลำดับ ดังนี้ (รวมผู้เขียนทั้งหมด ไม่เกิน 5 คน หรือตามจำนวนจริงที่ปรากฏในงานวิจัยฉบับสมบูรณ์)

1. บทคัดย่อ (Abstract) เสนอวัตถุประสงค์การวิจัย ระเบียบวิธีวิจัย (เช่น ประเภทของการวิจัย เครื่องมือวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล) ผลการวิจัยและองค์ความรู้จากการวิจัย โดยสรุปให้สั้นและกระชับความภายใน 1 ย่อหน้า

2. บทนำ (Introduction) ระบุความสำคัญของปัญหาการวิจัย การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ช่องว่างของความรู้ที่ต้องการทำวิจัย แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กรอบแนวคิด เป็นต้น

3. วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives) ระบุวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับข้อ

4. ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) ระบุแผนการวิจัย กลุ่มตัวอย่างและการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

5. ผลการวิจัย (Results) เสนอผลที่พบตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับอย่างชัดเจน ควรเสนอในรูปแบบตารางหรือแผนภูมิก็ได้

6. อภิปรายผล (Discussion) เสนอเป็นความเรียงตามลำดับวัตถุประสงค์การวิจัย (เฉพาะประเด็นที่น่าสนใจ) โดยชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของผลการวิจัยกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่ผ่านมา และชี้ให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวแปรที่ศึกษาทั้งหมด พร้อมระบอบองค์ความรู้จากการวิจัย โดยทำแผนภาพหรือตารางประกอบองค์ความรู้จากการวิจัยที่น่าสนใจ

7. สรุป (Conclusion) ระบุข้อสรุปที่สำคัญตามลำดับวัตถุประสงค์การวิจัย และข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้และประเด็นสำหรับการวิจัยต่อไป

8. กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement) (ถ้ามี) ระบุแหล่งทุน หรือข้อปลื้มเกี่ยวกับงานวิจัยนี้ เช่น งานชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยฉบับเต็มเรื่องใด

9. เอกสารอ้างอิง (References) ระบุรายการอ้างอิงที่อ้างอิงจริงในเนื้อหาบทความเท่านั้น โดยให้สอดคล้องกับการอ้างอิงแบบระบบนามปี (APA) ตามที่วารสารนี้ประยุกต์ใช้เท่านั้น

บทความวิชาการ ให้เรียงลำดับ ดังนี้ (รวมผู้เขียนทั้งหมด ไม่เกิน 5 คน)

1. บทคัดย่อ (Abstract) ระบุวัตถุประสงค์ของการเขียน เนื้อหาหลักที่นำเสนอในเนื้อหา องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการเขียนบทความ
2. บทนำ (Introduction) ระบุสภาพประเด็นปัญหา การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเบื้องต้น ประเด็นหลักที่ต้องการนำเสนอ เป็นต้น
3. เนื้อเรื่อง (Content) ระบุสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับหัวข้อ การวิเคราะห์ข้อมูล และแสดงองค์ความรู้ใหม่บนฐานข้อมูลที่ได้นำเสนอมาทั้งหมด โดยทำแผนภาพหรือตารางประกอบองค์ความรู้ใหม่ให้น่าสนใจ
4. สรุป (Conclusion) ระบุเนื้อหาโดยย่อที่กล่าวมาทั้งหมด
5. เอกสารอ้างอิง (References) ระบุรายการอ้างอิงที่อ้างอิงจริงในเนื้อหาบทความเท่านั้น โดยให้สอดคล้องกับการอ้างอิงแบบระบบนามปี (APA) ตามที่วารสารนี้ประยุกต์ใช้เท่านั้น

บทวิจารณ์หนังสือ (Book Review) ให้เรียงลำดับ ดังนี้

1. บทนำ (Introduction) กล่าวถึงประวัติของผู้เขียนหนังสือในเรื่องที่วิจารณ์โดยย่อ รวมถึงผลงานของที่โดดเด่น รางวัลสำคัญที่เคยได้รับ บทบาทหน้าที่ในสังคม ประวัติหรือที่มาของการหนังสือที่วิจารณ์ ประโยชน์ที่เกิดจากหนังสือเรื่องนี้ การนำไปใช้ประโยชน์ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากหนังสือเรื่องนี้ องค์ความรู้ที่เกิดจากหนังสือเล่มนี้ เหตุผลที่เลือกวิจารณ์เรื่องนี้ ความสนใจที่เลือกวิจารณ์เรื่องนี้ เป็นต้น
2. เนื้อหา (Content) สรุปเนื้อหาทั้งหมดของหนังสือตามบทหรือตอนของหนังสือ
3. บทวิจารณ์ (Discussion) วิเคราะห์เนื้อหาแต่ละบทหรือตอนอย่างละเอียด สังเคราะห์เนื้อหาที่เป็นประเด็นสำคัญเข้าด้วยกัน วิพากษ์และตีความเนื้อหาอย่างเป็นธรรม สร้างสรรค์และมีเหตุผลประกอบ เพื่อประเมินคุณค่าของหนังสือในแง่ข้อดี-ข้อเสีย จุดเด่น-จุดด้อยของเนื้อหาภาพรวม
4. สรุป (Conclusion) ประมวลเนื้อหาอีกครั้งให้กระชับ เข้าใจง่าย
5. เอกสารอ้างอิง (References) การอ้างอิงในเนื้อเรื่องใช้ระบบ APA

4. ระบบการอ้างอิงและเอกสารอ้างอิงทางวิชาการ

เอกสารที่นำมาอ้างอิงควรได้มาจากแหล่งที่มีการตีพิมพ์ชัดเจน อาจเป็นวารสาร หนังสือหรือข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต ทั้งนี้ ผู้เขียนบทความต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อความถูกต้องของเอกสารอ้างอิงทั้งหมดก่อนส่งต้นฉบับ ผู้เขียนบทความควรตรวจสอบถึงความถูกต้องของการอ้างอิงเอกสาร เพื่อป้องกันความล่าช้าในการตีพิมพ์บทความ เนื่องจากบทความที่มีการอ้างอิงไม่ถูกต้องจะไม่ได้การส่งต่อเพื่อพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จนกว่าการอ้างอิงเอกสารจะได้รับการแก้ไขให้ถูกต้อง

4.1 การอ้างอิงในเนื้อหาบทความ

รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อเรื่องและท้ายเล่มใช้ตามรูปแบบของ American Psychological Association (APA) หรือระบบนามปี โดยใช้วงเล็บเปิด-ปิด แล้วระบุชื่อ-นามสกุลของผู้แต่ง ปีที่จัดพิมพ์ และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เอกสารที่นำมาอ้างอิงในเนื้อหาบทความจะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิง ท้ายบทความทุกรายการ และเจ้าของบทความต้องรับผิดชอบความถูกต้องของเอกสารอ้างอิงทั้งหมด โดยรูปแบบของการอ้างอิงเอกสาร ดังนี้

อ้างอิงจากเอกสารภาษาไทย

1. พระไตรปิฎกและอรรถกถา ให้อ้างอิงชื่อคัมภีร์ เล่ม ข้อ เครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เช่น

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 16: 282-283)	(พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 16: 256-320)
---	--

2. ผู้แต่ง 1 ราย (ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ วิทยานิพนธ์ สัมภาษณ์ สื่อออนไลน์ เป็นต้น) ให้อ้างอิงชื่อผู้แต่ง แล้วใส่เครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์ เครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง (ถ้ามี) เช่น

(วศิน อินทสระ, 2548: 50)

3. ผู้แต่ง 2 ราย ให้อ้างอิงชื่อของผู้แต่งทั้งสอง เครื่องหมายจุลภาค (,) ตามด้วยปีที่พิมพ์เครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เช่น

(แสง จันทร์งาม และสุเชาว์ พลอยชุม, 2565: 44)

หากมีเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 รายการ ให้ใช้เครื่องหมายอัฒภาค (;) คั่นระหว่างรายการอ้างอิง เช่น

(เสฐียร โพธิ์นันทะ, 2564: 18; เสฐียรพงศ์ วรรณปก, 2563: 47)

4. ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 ราย ให้อ้างอิงชื่อของผู้แต่งคนแรก เว้นวรรคหนึ่งครั้ง เพิ่มคำว่า “และคณะ” เครื่องหมายทวิภาค (:) และเลขหน้าของเอกสารที่นำมาอ้างอิง เช่น

(สุวิญ รักสัตย์ และคณะ, 2560: 55)

ทั้งนี้ หากเป็นการอ้างอิงด้วยการสรุปความหรือเอกสารที่ไม่มีเลขหน้า ไม่ต้องใส่เลขหน้า เช่น

(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2562)

(ประเวศ วะสี และบุญยงค์ เกศเทศ, 2566)

(พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธิสารคุณ และคณะ, 2560)

(พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), 2566; พระเมธีวชิรบัณฑิต, 2564)

อ้างอิงจากเอกสารภาษาอังกฤษ

1. ถ้ามีผู้แต่ง 1 ราย ให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์และหน้าที่นำมาอ้างอิง เช่น

(Cleary, 1993: 4)

2. ถ้ามีผู้แต่ง 2 ราย ให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง 2 ราย เครื่องหมายจุลภาค ปีที่พิมพ์ และหน้าที่นำมาอ้างอิง เช่น

(Cronbach & Shavelson, 2004: 3)

และให้ใช้เครื่องหมาย อัฒภาค (;) คั่นกลางระหว่างเอกสารที่นำมาอ้างอิงมากกว่า 1 เอกสาร เช่น

(Stcherbatsky, 2003: 4; Cronbach, 1951: 3)

3. ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 ราย ให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรก ตามด้วย et al. ปีที่พิมพ์ และหน้าที่นำมาอ้างอิง เช่น

(Green, et al., 1977: 20)

หลักเกณฑ์ทั่วไปในการพิมพ์รายการสำนักพิมพ์/โรงพิมพ์

กรณีเป็นบริษัทหรือสำนักพิมพ์ให้คงไว้เฉพาะชื่อ ดังตัวอย่าง

1. บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด ให้ใช้ “21 เซ็นจูรี”

2. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ใช้ “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์”

3. กรณีที่เป็นโรงพิมพ์ให้ใช้รูปแบบเต็ม เช่น โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4.2 เอกสารอ้างอิง

(1) พระไตรปิฎก อรรถกถา

ตัวอย่าง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipitaka Vol. 1*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya Press.

(2) หนังสือ

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ *ชื่อหนังสือ*./ครั้งที่พิมพ์./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง

กรณีผู้แต่ง 1 ราย (หากเป็นภาคภาษาอังกฤษให้เขียนนามสกุลไว้หน้า ตามด้วยชื่อ) เช่น
วศิน อินทสระ. (2548). *ตรรกศาสตร์พหุศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ชรรมดา.
Yamane, T. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*, 3rd ed. New York: Harper and Row Publication.

กรณีผู้แต่ง 2 ราย (ให้ใช้คำว่า “และ” หรือ “and” เป็นคำเชื่อม) เช่น
บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล.(2548). *ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม Participatory Democracy*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
Strauss, A. and Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory, Techniques and Procedures for Developing*. London: California Sage Publications.

กรณีผู้แต่งมากกว่า 2 ราย (ให้ใช้คำว่า “และคณะ” หรือ “et al.” ต่อท้ายชื่อผู้แต่งคนแรก) เช่น
สุขุม นวลสกุล และคณะ. (2550). *การเมืองและการปกครองไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
Snyder, C. R., et al. (2011). *Positive Psychology: The Scientific and Practical Explorations of Human Strengths*, 2nd ed. Los Angeles: SAGE Publications Inc.

กรณีทั้งผู้แต่งและผู้แปลหรือบรรณาธิการ (ให้เขียนชื่อผู้แต่งไว้หน้า ชื่อผู้แปลหรือบรรณาธิการเขียนไว้หลัง ชื่อเรื่อง ตามด้วยวงเล็บว่า (ผู้แปล) หรือ (บรรณาธิการ) สำหรับภาษาไทย และ (tran.) หรือ (ed.) สำหรับภาษาอังกฤษกรณี 1 คน หรือ (trans.) หรือ (eds.) กรณี 2 คนขึ้นไป) เช่น

เจมส์ แอล เครย์ตัน. (2551). *คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม*. วันชัย วัฒนศัพท์ และคณะ. (ผู้แปล). ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท.

Hylton, P. (2001). *Blackwell Companions to Philosophy: A Companion to Analytic Philosophy*. Martinich, A. P. and Sosa, D. (eds.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Bennington, G. and Massumi, B. (trans.). Minneapolis: The University of Minnesota Press.

Wittgenstein, L. (1967). *Philosophical Investigations*, 3rd ed. Anscombe, G. E. M. (tran.). Oxford: Basil Blackwell Ltd.

(3) บทความในหนังสือ

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน ชื่อบรรณาธิการ (บรรณาธิการ)./ชื่อเรื่อง/เลขหน้าแรก-สุดท้ายที่ตีพิมพ์./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง

ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2562). ข้อถกเถียงเรื่องพระพุทธศาสนาประจำชาติไทยในรัฐธรรมนูญ. ใน ปรีดี หงส์ สัติน และอัมพร หมาดเด็น. *ศาสนากับความรุนแรง*, หน้า 400-459. กรุงเทพมหานคร: Illuminations Editions.

Bergstein, M. (2000). Tubular Function. In Richard, E. B., et al. (eds.). *Nelson Textbook of Paediatrics*, 16th ed. (p. 596). Philadelphia: Saunders.

(4) บทความจากวารสาร

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ชื่อวารสาร./ปีที่/ (ฉบับที่),/เลขหน้าแรก-หน้าสุดท้ายที่ตีพิมพ์. (บทความที่มี DOI ให้ใส่ DOI ไว้ตอนท้าย)

ตัวอย่าง

สิริพร ครองชีพ และพระสุทธิสารเมธี. (2566). บุรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อดูแลคุณภาพชีวิตในสถานการณ์โควิด-19. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*. 3 (1), 25-31.

Piaget, J. (1972). Intellectual Evolution from Adolescence to Adulthood. *Human Development*. 15, 1-12. DOI:10.1159/000271225

(5) บทความในสารานุกรม

ผู้แต่ง./ (ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน ชื่อสารานุกรม,/เล่มที่อ้างอิง, หน้าเลขหน้าที่อ้างอิง./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ตัวอย่าง

สนธิ อาจพันธ์. (2537). หม้อคอกวาย. ใน *สารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเขตหัวเมืองฝ่ายเหนือ*, หน้า 274-275. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

Sturgeon, T. (1995). Science Fiction. In *The Encyclopaedia Americana* (Vol. 24, pp. 390-392). Danbury, CT: Grolier Press.

(6) หนังสือพิมพ์

ผู้แต่ง./ (วันที่ เดือน ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ชื่อหนังสือพิมพ์./เลขหน้า. (กรณีภาษาอังกฤษที่มีหลายหน้า ให้ใช้คำว่า pp. แทน p.)

ตัวอย่าง

สุชาติ เผือกสกนธ์. (9 มิถุนายน 2549). ประชาชนธุรกิจพอเพียง. *ผู้จัดการรายวัน*, น.13.

Chetchotiros, N. and Yonpiam, Ch. (16 May 2019). PPRP Faces Major Coalition Sang. *Bangkok Post*, p. 1.

(7) วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง รายงานการวิจัย

ชื่อผู้เขียน./ (ปีพิมพ์)./ชื่อวิทยานิพนธ์./ระดับวิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์/หรือการค้นคว้าแบบอิสระ/ชื่อมหาวิทยาลัย.

ตัวอย่าง

สุรัชย์ พุดชู และคณะ. (2565). *แนวคิดตรรกศาสตร์ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก*. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

องอาจ เขียวงามดี. (2566). *การพัฒนาภาวะผู้นำตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสาคร*. คุุณินพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

Tyrone, R. (2007). *Effects of Upland Timber Harvest and Road Construction on Headwater Stream Fish Assemblages in a Southeastern Forest*. (Master's Thesis). Texas State University. San Marcos, Texas.

Lim, H. L. (2018). *Contemporary Buddhism: Introduction into Thich Nhat Hanh's Teaching*. (Doctoral Dissertation). Mahidol University. Nakhon Pathom.

(8) สัมภาษณ์

ชื่อผู้ที่ได้รับการสัมภาษณ์./ (ปีที่สัมภาษณ์)./ตำแหน่ง./สัมภาษณ์./วันเดือนที่สัมภาษณ์.

ตัวอย่าง

กฤตสุชิน พลเสน. (2566). อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์. 18 เมษายน.

Interviewee A. (2019). Student at Faculty of Buddhism, MCU. Interview. 1 March.

(9) สื่อออนไลน์

ผู้แต่ง./ (วันที่ เดือน ปีที่เผยแพร่)./ชื่อบทความ./สืบค้นเมื่อ วันที่ เดือน ปี,/จาก แหล่งที่อยู่ไฟล์ (URL)

ตัวอย่าง

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (27 กรกฎาคม 2563). *พุทธประวัติ*. สืบค้นเมื่อ 20 กันยายน 2566, จาก <https://www.onab.go.th/th/content/category/detail/id/72/iid/460>

The Open Buddhist University. (24 September 2024). *What is Buddhist Philosophy?* Retrieved 10 October 2024, From <https://buddhistuniversity.net/courses/philosophy#what-is-buddhist-philosophy>

(10) การสัมมนา/ประชุมวิชาการ

ผู้เขียน./ (ปีที่เผยแพร่)./ชื่อบทความ./การสัมมนาหรือประชุม./หน่วยงานที่จัด./วันเดือนที่จัด./หน้าที่ตีพิมพ์.

ตัวอย่าง

พระครูวรธรรมวิฑูรย์ และคณะ. (2561). เปรียบเทียบหลักอุเบกขาธรรมในพระพุทธศาสนาและหฺวู่-เว่ยในเต๋า. *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 ประจำปี 2561 เรื่อง “การวิจัยทางพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” (The Research on Buddhism for Sustainable Development)*. วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วันที่ 20 มีนาคม. หน้า 119-129.

การให้เรียงลำดับเอกสารอ้างอิงให้ปฏิบัติ ดังนี้ 1) เรียงตามลำดับพยัญชนะ ก-ฮ หากซ้ำอักษรให้เรียงตามสระตัว 2) หากซ้ำชื่อผู้แต่งให้เรียงตามลำดับ พ.ศ. โดยเรียง พ.ศ. ที่น้อยสุดไว้หน้า ส่วนเอกสารอ้างอิงที่ซ้ำซึ่งเรียงไว้หลัง ให้เขียนเส้นประแทน โดยมีความยาวเท่าย่อหน้า 3) เรียงลำดับเอกสารภาคภาษาไทยก่อน จากนั้นจึงเป็นภาคภาษาอังกฤษ ซึ่งเรียงตามอักษร A-Z หากซ้ำอักษรให้เรียงตามสระ และหากชื่อผู้แต่งที่ซ้ำกันให้เรียงตามลำดับ ค.ศ. จากนั้นน้อยไปหามากเหมือนภาคภาษาไทย

ตัวอย่างเอกสารอ้างอิงท้ายเรื่อง

โกนิญฐ์ ศรีทอง. (2558). *การบูรณาการภูมิปัญญาพระพุทธศาสนากับการเสริมสร้างความสมดุลของระบบนิเวศวิทยาชุมชน*. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จรรุญ รัตนกาล. (2556). *การประยุกต์หลักพุทธธรรมและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการอยู่ร่วมกันของประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลสามบัณฑิต อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. รายงานการวิจัย.

- กองทุนสนับสนุนการวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ. (2538). *ชาวบ้านกับช่องทางประกอบธุรกิจท่องเที่ยว แนวคิดในการจัดตั้งสหกรณ์บริการนำเที่ยวแนวอนุรักษ์แห่งประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ปกเกล้า.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2548). *โลกทัศน์ชาวพุทธ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2551). *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์*, พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ). (1 พฤษภาคม 2555). *การจัดการศาสนาและวัฒนธรรมในอุทยานแห่งชาติเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ*. สืบค้นเมื่อ 4 กันยายน 2556, จาก http://www.mcu.ac.th/site/artidecontent_desc.php?article_id=1304&articlegroup_id=274
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500 เล่ม 12*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 12*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (6 เมษายน 2560). *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก*. หน้า 1-90.
- Bergstein, M. (2000). Tubular Function. In Richard, E. B., et al. (eds.). *Nelson Textbook of Paediatrics*, 16th ed. (p. 596). Philadelphia: Saunders.
- Boo, E. (1990). *Ecotourism: The Potentials and Pitfalls*, Vol. 1 and 2. Washington, D.C.: World Wildlife Fund.
- Boo, E. (1991). Making Ecotourism Sustainable: Recommendations for Planning, Development, and Management. In *Nature Tourism Managing for the Environment*. Washington, D.C.: Island Press.
- Hylton, P. (2001). *Blackwell Companions to Philosophy: A Companion to Analytic Philosophy*. Martinich, A. P. and Sosa, D. (eds.). Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Keown, D. (1995). *Are There "Human Right" in Buddhism*. London: University of London.
- Kiarash, A. (2007). Human Dignity in Islamic Bioethics. *The Iranian Journal of Allergy*. 6 (5), 25-28.
- Snyder, C. R., et al. (2011). *Positive Psychology: The Scientific and Practical Explorations of Human Strengths*, 2nd ed. Los Angeles: SAGE Publications Inc.
- Strauss, A. and Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory, Techniques and Procedures for Developing*. London: California Sage Publications.

5. การส่งบทความต้นฉบับ

5.1 การเตรียมเอกสารต้นฉบับประกอบด้วย

1. ต้นฉบับที่เป็นไฟล์ *.doc ของ Microsoft Word โปรดดูรายละเอียดที่ระบุในรูปแบบข้างต้น
2. กรอกแบบฟอร์มเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์ (ใบสมัคร) ให้ถูกต้องและชัดเจน

5.2 การจัดส่งต้นฉบับ

ส่งทางระบบวารสารออนไลน์ “วารสารมนุษยวิชาการ” ตามลิงก์ <https://so13.tci-thaijo.org/index.php/jah> หากผู้เขียนยังไม่มีบัญชีของระบบ ThaiJO ต้องลงทะเบียน (Register) ในระบบวารสารก่อน จากนั้นเข้าสู่ระบบ (Login) เพื่อส่งบทความต้นฉบับและแนบไฟล์แบบฟอร์มเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์มาให้เรียบร้อย (หรือกรอกใบสมัครทาง Google Form)

6. การพิจารณาบทความเบื้องต้นของกองบรรณาธิการ

บทความต้นฉบับต้องจัดในรูปแบบไฟล์ *.doc ความยาวของต้นฉบับต้องไม่เกิน 8-15 หน้า (รวมบทคัดย่อ ภาพ ตารางและเอกสารอ้างอิง) กองบรรณาธิการจะพิจารณาบทความเบื้องต้นใน 2 ด้าน คือ 1) ความถูกต้องตามรูปแบบของวารสาร 2) ขอบข่ายเนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์ ถ้าไม่ผ่านการพิจารณาเบื้องต้นจะส่งกลับไปให้ผู้เขียนแก้ไข ถ้าผ่าน จะเข้าสู่การพิจารณาลั่นกรองของผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิประเมินผลอย่างไร จะแจ้งผลให้ผู้เขียนทราบต่อไป

7. สิทธิของกองบรรณาธิการ

ในกรณีกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้รับเชิญให้เป็นผู้พิจารณาลั่นกรองบทความมีความเห็นว่า ควรแก้ไข กองบรรณาธิการจะส่งคืนเพื่อให้เจ้าของบทความแก้ไข โดยยึดข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิเป็นหลัก และขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่ตีพิมพ์ในกรณีที่บทความไม่ตรงกับวัตถุประสงค์และรูปแบบของวารสารบัณฑิตแสงโคมคำ หรือไม่ผ่านการพิจารณาของกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิ หากบทความใดได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิโดยเสียงข้างมากให้ตีพิมพ์ ผู้เขียนจะได้รับหนังสือรับรองการตีพิมพ์จากวารสาร (เฉพาะผู้แจ้งความประสงค์ไว้)

8. อัตราค่าตีพิมพ์บทความ

วารสารยังไม่กำหนดค่าธรรมเนียมการตีพิมพ์ (ส่งบทความฟรี)

แบบฟอร์มเสนอผลงานเพื่อตีพิมพ์
วารสารมนุษยวิชาการ

วันที่..... เดือน..... พ.ศ.

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว).....

ระดับการศึกษาสูงสุด ตำแหน่งทางวิชาการ.....

ประเภทบทความ ☐ บทความวิจัย ☐ บทความวิชาการ ☐ บทความทบทวนวรรณกรรม

ชื่อบทความ (ภาษาไทย)

(English)

ชื่อผู้เขียนร่วม (ถ้ามี) *บทความวิจัย ไม่เกิน 4 ท่าน, บทความประเภทอื่น ไม่เกิน 2 ท่าน*

1.

2.

3.

4.

หน่วยงานและที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก

..... โทรศัพท์ E-mail LINE ID.....

“ข้าพเจ้าและผู้เขียนร่วม (ถ้ามี) ขอรับรองว่า บทความที่เสนอมานี้ ยังไม่เคยได้รับการตีพิมพ์และไม่ได้อยู่ระหว่างกระบวนการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่นใด ข้าพเจ้าและผู้เขียนร่วมยอมรับหลักเกณฑ์การพิจารณาต้นฉบับ โดยยินยอมให้กองบรรณาธิการมีสิทธิพิจารณา ตรวจสอบต้นฉบับได้ตามที่เห็นสมควร และขอมอบลิขสิทธิ์บทความที่ได้รับการตีพิมพ์ให้แก่วารสารมนุษยวิชาการ ในกรณีมีการฟ้องร้องเรื่องการละเมิดลิขสิทธิ์เกี่ยวกับภาพ กราฟ ข้อความส่วนใดส่วนหนึ่ง และ/หรือ ข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความนี้ ถือเป็นความรับผิดชอบของข้าพเจ้าและผู้เขียนร่วมแต่เพียงฝ่ายเดียว”

ลงชื่อ.....ผู้เขียน

(.....)

บทความวิจัย

ชื่อบทความภาษาไทย (TH SarabunPSK 20 pt.)

Title in English (TH SarabunPSK 18 pt.)

เว้น 1 บรรทัด

ชื่อ – นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาไทย (16 pt. ตัวหนา)*¹, ผู้เขียนร่วม², ผู้เขียนร่วม**³ชื่อ – นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาอังกฤษ (16 pt. ตัวหนา)¹, ผู้เขียนร่วม², ผู้เขียนร่วม³ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาไทยขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)¹,ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาไทยขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)²,ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาไทยขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)³ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาอังกฤษขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)¹,ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาอังกฤษขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)²,ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาอังกฤษขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)³

First Author, E-mail:(อีเมลของผู้ประพันธ์อันดับแรก(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)*

Corresponding Author, E-mail:(อีเมลของผู้ประพันธ์บรรณกิจ(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)**

เว้น 1 บรรทัด

บทคัดย่อ (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....(บทคัดย่อไม่เกิน 300 คำ).....

..... (TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

.....

.....

.....

(Before 6 pt.)

คำสำคัญ (18 pt.):;;(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ)

(Before 6 pt.)

Abstract (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....(Abstract ไม่เกิน 300 คำ).....

..... (TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

.....

.....

(Before 6 pt.)

Keywords (18 pt.):;;(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ)

(Before 6 pt.)

บทนำ (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

วัตถุประสงค์การวิจัย (18 pt.)

1..... (TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

2.....

3.....

ระเบียบวิธีวิจัย (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

ผลการวิจัย (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

อภิปรายผล (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

องค์ความรู้จากการวิจัย (16 pt.) (พร้อมภาพไดอะแกรมประกอบเนื้อหา)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

.....

.....

สรุป (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

.....

.....

.....

.....

เอกสารอ้างอิง (References) (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.) อย่างน้อย 10 รายการ

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

บทความวิชาการ

ชื่อบทความภาษาไทย (TH SarabunPSK 20 pt.)

Title in English (TH SarabunPSK 18 pt.)

เว้น 1 บรรทัด

ชื่อ – นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาไทย (16 pt. ตัวหนา)*¹, ผู้เขียนร่วม², ผู้เขียนร่วม**³ชื่อ – นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาอังกฤษ (16 pt. ตัวหนา)¹, ผู้เขียนร่วม², ผู้เขียนร่วม³ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาไทยขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)¹,ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาไทยขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)²,ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาไทยขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)³ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาอังกฤษขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)¹,ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาอังกฤษขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)²,ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาอังกฤษขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)³

First Author, E-mail:(อีเมลของผู้ประพันธ์อันดับแรก(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)*

Corresponding Author, E-mail:(อีเมลของผู้ประพันธ์บรรณกิจ(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)**

เว้น 1 บรรทัด

บทคัดย่อ (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....(บทคัดย่อไม่เกิน 300 คำ).....

..... (TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

.....

.....

คำสำคัญ (18 pt.):;;(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ)

Abstract (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....(Abstract ไม่เกิน 300 คำ).....

..... (TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

.....

.....

Keywords (18 pt.):;;(ขนาด 16 pt.)..... (3-5 คำ)

บทนำ (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....

เนื้อเรื่อง (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....

องค์ความรู้ใหม่ (16 pt.) (พร้อมภาพไดอะแกรมประกอบเนื้อหา)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....

สรุป (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....
.....
.....
.....

เอกสารอ้างอิง (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.) อย่างน้อย 10 รายการ

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

บทวิจารณ์หนังสือ

ชื่อเรื่อง (TH SarabunPSK 20 pt.)

Title in English (TH SarabunPSK 18 pt.)

เว้น 1 บรรทัด

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาไทย (16 pt. ตัวหนา)*¹, ผู้เขียนร่วม**²

ชื่อ - นามสกุล ผู้เขียนบทความภาษาอังกฤษ (16 pt. ตัวหนา)¹, ผู้เขียนร่วม²

ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาไทยขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)¹,

ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาไทยขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)²,

ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาอังกฤษขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)¹,

ชื่อหน่วยงานย่อย, หน่วยงานหลัก (ภาษาอังกฤษขนาด 14 pt. ตัวธรรมดา)²,

First Author, E-mail:(อีเมลของผู้ประพันธ์อันดับแรก(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)*

Corresponding Author, E-mail:(อีเมลของผู้ประพันธ์บรรณกิจ(ที่ติดต่อได้) (14 pt. ตัวธรรมดา)**

เว้น 1 บรรทัด

บทวิจารณ์หนังสือ

ผู้เขียน:

จำนวนหน้า:

ปีที่พิมพ์:

ครั้งที่พิมพ์:

สถานที่พิมพ์:

ภาพหน้าปกหนังสือ

เว้น 1 บรรทัด

บทนำ (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

.....

.....

เนื้อหา (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

.....

บทวิจารณ์ (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

สรุป (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.)

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.).....

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

.....

เอกสารอ้างอิง (18 pt.) (การจัดระยะห่างบรรทัดหัวข้อใหญ่ Before 6 pt.) อย่างน้อย 5 รายการ

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

.....(TH SarabunPSK ขนาด 16 pt.).....

(ย่อหน้า 0.5 นิ้ว/1.27 ซม.)

วัตถุประสงค์ของศูนย์มนุษยวิทยาการทางศาสนา

- 1) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและองค์ความรู้ด้านการวิจัยของคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต/นักศึกษาของมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานทั่วไป
- 2) เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การเรียนการสอนและผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต/นักศึกษาของมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานทั่วไป
- 3) เพื่อสร้างความร่วมมือด้านวิชาการระหว่างบุคลากร หน่วยงานของภาครัฐและเอกชน

